

ROGER GARAUDY'DE DİN VE MEDENİYET

Fırat KARADAĞ

**Yüksek Lisans Tezi
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU**

2019

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Fırat KARADAĞ

ROGER GARAUDY'DE DİN VE MEDENİYET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU**

ERZURUM - 2019

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

20/12/2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "**ROGER GARAUDY'DE DİN VE MEDENİYET**" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

20.12.2019
Fırat KARADAĞ

* LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE

.....
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi **MADDE 6– (1)** Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlerle ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

F-83/00/22.12.2016

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU danışmanlığında, Fırat KARADAĞ tarafından hazırlanan bu çalışma 20 /12 / 2019 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Habib ŞENER

İmza:

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ	1
DİN VE MEDENİYETE GENEL BİR BAKIŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ROGER GARAUDY'DE İSLÂM

1.1. İSLÂM KAVRAMI VE TARİHSEL SÜRECİ	13
1.1.1. İslâm'ın Doğuşu	13
1.1.2. İslâm'ın Yayılışı ve Yükselişi	16
1.1.3. İslâm Dünyasının Gerilemesi	23

İKİNCİ BÖLÜM

ROGER GARAUDY'DE MEDENİYET

2.1. MEDENİYETLERİN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI	33
2.2. BATI MEDENİYETİ.....	37
2.2.1. Batı Medeniyetinin Oluşumu	37
2.2.2. Batı Medeniyetinin Gelişimi ve Hâkimiyeti	43
2.2.3. Batı Medeniyetinin Gerileyişi	52
2.3. İSLÂM MEDENİYETİ	57
2.3.1. İslâm Medeniyetinin Oluşumu ve Gelişimi	57
2.3.2. İslâm Medeniyeti ve Sosyal Hayat.....	59
2.3.3. İslâm Medeniyeti ve Bilim.....	62
2.3.4. İslâm Medeniyeti ve Felsefe	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ROGER GARAUDY'DE MEDENİYETLERİN KAYNAĞI OLARAK DİN

3.1. BATI MEDENİYETİ VE DİN.....	79
3.2. DOĞU MEDENİYETLERİ VE DİN	91

SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA	109
ÖZGEÇMİŞ.....	116

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ROGER GARAUDY'DE DİN VE MEDENİYET

Fırat KARADAĞ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU

2019, 116 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU
Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU
Doç. Dr. Habib ŞENER

Bu çalışmada Fransız düşünür Roger Garaudy'nin fikirleri çerçevesinde din ve medeniyet konuları ele alınmaktadır. Bu doğrultuda ilk önce din ve medeniyet kavramlarının etimolojik değerlendirmesi ve terim anlamlarına değinilmektedir. Birinci bölümde Roger Garaudy'de din başlığı altında Garaudy'nin İslâm kavramı ve tarihsel süreci hakkındaki düşüncelerine yer verilmektedir. Bu başlık içerisinde İslâm'ın doğuşu, gelişimi ve zenginliği ile toplumları her alanda etkileyişi incelenmektedir. Bu bölümde son olarak ise İslâm dünyasında yaşanan gerilemelerin sebepleri analiz edilmektedir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, Roger Garaudy'nin görüşleri etrafında tarihteki ilk medeniyetlere, Batı medeniyetine ve İslâm medeniyetine dair bilgilere yer verilmektedir. Medeniyetler kendiliğinden hiçbir temel olmaksızın ortaya çıkmamıştır. Her medeniyetin etkilendiği ve üzerinde yükseldiği bir kültürel miras vardır. Bu bağlamda Garaudy'nin benimsediği şekilde medeniyetleri bir bütün olarak ele almaya çalıştık ve özellikle de günümüzde Batı tarafından görmezden gelinen Doğu medeniyetlerinin zenginliklerine değindik.

Çalışmamızda son olarak din ve medeniyet arasındaki ilişki Batı medeniyeti ve Doğu medeniyetleri başlıkları altında incelenmektedir. İncelemelerimiz bu iki olgunun tarih boyunca sürekli etkileşim içerisinde olduğu sunucunu vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Din, Medeniyet, Roger Garaudy, Doğu, Batı, İslâm, Kültür

ABSTRACT
MASTER THESIS
THE RELATION BETWEEN RELIGION AND CIVILIZATION IN THE
THOUGHT OF ROGER GARAUDY

Fırat KARADAĞ

Advisor: Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU

2019, page 116

Jury: Prof. Dr. Ruhattin YAZOĞLU
Prof. Dr. Tuncay İMAMOĞLU
Assoc. Prof. Dr. Habib ŞENER

In this study, religion and civilization topics have been contextualized within the frame of French philosopher Roger Garaudy's ideas. In this respect, initially, the etymological evaluations of civilization and religion notions and term meanings have been touched on. In the first part, under the title of Religion in the Sight of Roger Garaudy, thoughts of Garaudy on Islam notion and historical process have been mentioned. In this chapter; birth, development and wealth of Islam and its influences on society in every field have been examined. In the end, causes of regression experienced in Islamic world have been analyzed.

In the second part of our study, under the title of civilizations in the sight of Roger Garaudy, early civilizations in history, Western civilizations and Islamic civilizations have been issued. Civilizations have not arisen instinctively without any basis. A cultural inheritance has always been existed by which every civilization influenced and ascended. In this context, we have tried to handle the civilizations as a whole as Garaudy adopted and especially mentioned the wealth of Eastern civilizations ignored by Western civilizations today.

Finally, in our study, the relationship between religion and civilization under the title of Eastern and Western civilizations has been examined. What we have concluded as a result of our examination is that these two phenomena has always been in a constant interaction throughout history.

Key Words: Religion, Civilization, Roger Garaudy, Eastern, Western, Islam, Culture

KISALTMALAR DİZİNİ

Çev.	: Çeviren
Dr.	: Doktor
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İ.Ö.	: İsa'dan Önce
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
Prof.	: Profesör
ss.	: Sayfa Sayısı

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın amacı, din ve medeniyet ilişkisini mantıksal bir açıdan ele alıp, medeniyetin ve dinin alt unsurlarına yer vererek özellikle Roger Garaudy'nin anlayışı çerçevesinde farklı fikirleri ortaya koymaktır.

Hiç şüphesiz din, hayatımızı en çok etkileyen ve insan davranışlarında da bu etkiyi gösteren en önemli kurumdur. Din, bu özelliği sebebiyle medeniyetleri tarih boyunca sürekli etkilemiştir. Çalışmamızın giriş bölümünde, ilk önce din kavramını ve daha sonra ise medeniyet kavramını ve her ikisinin insan hayatındaki yerini inceledik.

Çalışmamızın birinci bölümünde Rager Garaudy'nin görüşleri etrafında İslâm kavramını ve tarihsel sürecini inceleyerek İslâm dininin İslâm dünyasında yaşanan gelişmelere etkilerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaya çalıştık. Bu bölümün sonuna doğru ise İslâm dünyasında yaşanan gerilemenin arka planında yatan nedenleri Garaudy'nin fikirleri doğrultusunda ele aldık.

İkinci bölümde, ilk önce tarihteki ilk medeniyetleri ve onların tarih sahnesine çıkış yerlerini ele aldık. Tarımla birlikte yerleşik hayata geçen ve en önemli tarım alanları olan Fırat, Dicle, İndus, Huang-ho ve Nil deltalarının bulunduğu yerlerde gelişen Mısır, Sümerler, Hint ve Çin medeniyetlerini inceledik. Büyük medeniyetler kültürel miras açısından ilk medeniyetlere çok şey borçlu olduklarından dolayı bu medeniyetleri incelemeden onları iyi bir şekilde anlayamayız. Bu bölümde daha sonra Batı medeniyetinin doğuşu, gelişimi, hâkimiyeti ve gerileyişi konularını dinî, iktisadî, felsefî, siyasî ve kültürel açıdan ayrıntılı bir şekilde incelemeye çalıştık. Bu bölümde son olarak ise İslâm medeniyetinin oluşum ve gelişim süreçlerini, İslâm'ın İslâm medeniyetine olan büyük katkılarını sosyal hayat, bilim ve felsefe örnekleri üzerinden ortaya koymaya çalıştık.

Son bölümde ise önce din ve medeniyet ilişkisini genel anlamda inceledik. Bu inceleme sonucunda din ve medeniyetin birbirleriyle çok güçlü bir ilişki içerisinde olduklarını gördük. Bu genel değerlendirmeyi desteklemek adına ilk önce Batı medeniyetinin dinle olan ilişkisini ayrıntılı bir şekilde ele aldık. Daha sonra ise Doğu medeniyetleri ve din başlığı altında İslâm, Çin ve Hint medeniyetlerinin dinle olan ilişkisini inceledik. İsmi geçen Doğu medeniyetlerine çalışmamızda çokça yer verdik. Çünkü çalışmalarımız gösteriyor ki Garaudy, Batı hegemonyasının hâkim olduğu bir

medeniyet anlayışını reddetmekte ve Doğu medeniyetlerinin zenginliklerini ön plana çıkarmaktadır. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde de göreceğiz ki kültürel zenginlik bakımından Doğu medeniyetleri çok ileri seviyededirler ve Batı, tarihsel gelişim sürecinde Doğu medeniyetlerinden çokça etkilenmiş ve faydalanmıştır.

Çalışmamız boyunca her hafta yazdıklarımı inceleyip gerekli düzeltmeleri yapan, kaynak konusunda tavsiyelerde bulunan, yanına her gittiğimde memnuniyetle ağırlayan ve bu zorlu süreçte motivasyon noktasında beni destekleyen danışman hocam Prof. Dr. Ruhattin Yazoğlu'na teşekkür ederim. Ayrıca gerek ders aşamasında gerekse tez yazım sürecinde bilgi ve birikimleriyle bana destek olan Prof. Dr. Tuncay İmamoğlu'na ve tez savunma sürecindeki emek ve katkılarından ötürü Doç. Dr. Habib Şener'e teşekkür ederim. Son olarak ise bu süreçte sürekli beni destekleyen eşim Zeynep Hanıma ve oğlum Muhammed Fatih'e teşekkür ederim.

ERZURUM-2019

Fırat KARADAĞ

GİRİŞ

DİN VE MEDENİYETE GENEL BİR BAKIŞ

Din ve medeniyet insanlık tarihi boyunca toplumlarda varlığını göstermiş olan iki önemli olgudur. Bu bağlamda her ikisinin de ayrıntılı bir şekilde incelenmesi ve aralarındaki ilişkinin ele alınması önem arz etmektedir. Bu başlıkta genel anlamda ilk önce din, daha sonra ise medeniyet kavramının kavram analizi ve terim manaları ele alınarak özellikle Roger Garaudy'nin fikirleri çerçevesinde din ve medeniyete dair genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Din kavramı sözlükte, “Cezâ/mükâfat, âdet/durum, itaat/isyân, hesap, zül, inkıyad, hüküm, galebe, kahr, isti'lâ, mülk, ferman, tevhît, ibâdet, millet, şeriat, vera', takva, hizmet, ihsan, ikrah”¹ gibi anlamlara gelmektedir. Din kavramının ıstılah (terim) anlamını ise lügat (sözlük) anlamında olduğu gibi tam manasıyla vermek imkânsızdır. Çünkü din kavramı bir Hıristiyan ile Budist tarafından aynı şekilde anlaşılmaz. Din tariflerinde inanılan dinin, yaşanılan kültürün, toplumların gelenek ve göreneklerinin hatta yaşadıkları coğrafyanın dahi etkisi vardır. Bu nedenledir ki din hakkında “efradını câmi, ağıyarını mâni” bir tanım yapmak mümkün değildir.²

Bazı Batılı bilim insanları dini tarif ederken örnek olarak ele aldıkları dinsel sistemler ve ilgilendikleri bilim dallarından etkilenmişlerdir. Yaptıkları tanımlar özellikle buldukları toplumun dininin karakteristik özelliklerini yansıtmıştır. Bu da gösteriyor ki yapılan tanımlar dünya üzerindeki tüm dinsel gelenekleri kapsamı içerisine almakta yetersiz kalmaktadır.³

Yukarıda da belirttiğimiz üzere dini tanımlayan bilim insanları ve düşünürlerin birçoğu mensup oldukları dinden etkilenerek din tanımı yapmaktadır. Roger Garaudy de dinin tanımını yaparken inandığı dini yani İslâm'ı merkeze koyup onun etrafında bir din tanımı yapmıştır. Garaudy'e göre, İslâm, Hz Muhammed'le gönderilmiş yeni bir din

¹ İsmail Karagöz ve diğerleri, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, 122.

² Tuncay İmamoğlu, Ruhattin Yazoğlu ve Vahdettin Başçı, *Din Felsefesi* (2. Baskı), Eser Basın Yayın Dağıtım Matbaacılık, Erzurum 2017, 13.

³ Şinasi Gündüz, “Giriş”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Şinasi Gündüz (Ed.), (ss. 18-30), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, 20.

olmamakla birlikte Allah, sadece Müslümanlara özgü bir Tanrı değildir. Nitekim Allah, Tek Allah'ı ifade eden "le Dieu/Tanrı" kelimesinin harfiyen tercümesidir.⁴ Garaudy, tek Allah'a boyun eğiş ve teslim oluşun vahye dayalı bütün dinlerin ortak paydası olduğunu söyler. İlk insan ve peygamber olan Hz. Âdem'den beri gönderilen tüm ilâhî buyrukların, Hıristiyanlığın, Museviliğin ve İslâm'ın özü budur.⁵ Yani tek olan Allah'a inanmak tüm vahye dayalı dinlerin özünü oluşturmaktadır.

Garaudy'e göre Allah, Hz. Âdem'den beri birçok peygamber göndermiş ve onlar vasıtasıyla ilâhî buyruklar insanlara iletilmiştir. Bu buyruklar kimi kavimler tarafından tahrip edilmiştir. Hz. Muhammed, eskiden indirilen vahiyleri tasdik etmek, onları tarih boyunca uğradıkları tahriplerden arındırmak ve hâkiki ilâhî kanunu tekrar ve son defa insanlara hatırlatmak üzere gönderilmiştir.⁶ Buradan da anlaşılacağı üzere Hz Muhammed'e gönderilen din farklı değildir. Hz İsa'ya, Hz. Musa'ya ve diğer tüm peygamberlere hangi din gönderildiyse Hz Muhammed'e de o din gönderilmiştir. Bütün peygamberlere gönderilen bu dinin adı ise İslâm'dır.

Sadece belirli dinleri içerisine alan din tanımı yerine kapsayıcı bir din tanımı yapabilmek için ilk önce tüm dinlerin içinde bulunan ortak unsurları belirtmemiz gerekir. Bu ortak unsurlar üzerinde düşünecek olursak, dünya üzerinde Tanrı ya da aşkın varlık anlayışını benimseyen inanç sistemlerinin yanında hiçbir varlığa inanmamayı benimseyen dinî anlayışların da var olduğunu görmekteyiz. O halde diyebiliriz ki inanç tüm dinler için ortak bir unsurdur. Her inanç sisteminin insan davranışlarına etkisi olduğu da kaçınılmaz bir gerçektir. O halde davranış boyutuna etkisi de ortak bir unsurdur. Dinlerin mensup olduğu kişilerin birbirleriyle olan ilişkileri yani sosyal alanı da düzenlemesi ortak bir unsurdur.⁷ Bu üç unsur etrafında düşündüğümüzde dinin, bir inanç etrafında şekillenen gerek bireyin gerekse toplumun davranışlarını sistemleştirip ortaya koyan ve insanı bu sisteme uygun yaşamaya zorlayan bir yapı olduğunu söyleyebiliriz.

Dinin tanımı noktasında Mehmet S. Aydın özellikle İslâm, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi ilâhî dinler açısından konuya bakarak dinin inanç, ibadet ve ahlâk ile

⁴ Roger Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, (Çev.: Cemal Aydın), Pınar Yayınları, İstanbul 2007, 11.

⁵ Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 11.

⁶ Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 12-13.

⁷ Gündüz, 21.

ilgili husularının göz ardı edilmeden bir din tanımı yapılması gerektiğini belirtir.⁸ Bu doğrultuda dinin tanımını şu şekilde yapmıştır: “Din, ferdî ve içtimaî yanı bulunan, fikir ve tatbikat açısından sistemleşmiş olan, inananlara bir yaşama tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir kurumdur.”⁹ Bu tanıma içerik olarak baktığımızda verilen unsurların tüm dinler için geçerli ve kapsayıcı bir yanı olduğunu görmekteyiz. Bu yüzden dinin kapsamlı bir tanımı olarak durmaktadır.

Yukarıda anlattıklarımızdan yola çıkarak diyebiliriz ki insanlık tarihi kadar eski olan ve insanların hayatını en çok etkileyen unsurların başında gelen dinin kavram olarak birçok tanımı yapılmasına rağmen bu tanımlar içerisinde çok azı kapsayıcı bir din tanımı olarak durmaktadır. Garaudy'nin din tanımının da kapsayıcı olmaktan ziyade İslâm etrafında şekillendiğini ve dini, kavram olarak İslâm üzerine inşa ettiğini görmekteyiz.

Din, insanlık tarihi boyunca varlığını her alanda göstermiştir. Fıtratının bir gereği olarak insan, tarihin her döneminde yüce bir varlığa yönelmesi gerektiğini sürekli düşünmüştür.¹⁰ Sosyal bir olgu olan dinler ve onun gereği olan inançlar, insanoğlunun hayatının vazgeçilmezi olmuş ve tarihsel süreçte her zaman canlılığını sürdürmüştür.¹¹ Dinin insanın iç dünyasında ve zahirî ilişkilerinde oldukça etkili olmasının arkasında inanma ihtiyacı yatmaktadır. Bu ihtiyaç fitrî bir özellik taşımaktadır. Rûm sûresi 30. ayette: “O halde sen hanîf olarak bütün varlığıyla dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah'ın yaratmasında değişme olmaz. İşte doğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.” geçen ifade bunun en güzel örneğidir. Bu ayette de gördüğümüz üzere insan inanmaya meyilli olarak yaratılmış bir varlıktır.

Fıtraten var olan bu inanma ihtiyacı insanın zor zamanlarında kendini daha fazla hissettirmektedir. İnsanın iç dünyasında yaşadığı karamsarlık, yalnızlık ve zayıflık hissi bir varlığa yönelmeyi beraberinde getirmiştir. Zira Kur'ân'da: “Denizde başınıza bir musibet geldiğinde, O'ndan başka bütün yalvardıklarınız kaybolup gider. O sizi kurtarıp

⁸ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2014, 6.

⁹ Aydın, *Din Felsefesi*, 6.

¹⁰ İbrahim Hatipoğlu, “Din ve İnsan”, *İslâm'a Giriş-Temel Esaslar*, Süleyman Uludağ (Ed.), (ss. 13-45), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008, 15.

¹¹ Günay Tümer, “Çeşitli Yönleriyle Din”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (1), Ankara 1987, 222.

karaya çıkardığında, (yine eski halinize) dönersiniz. İnsanoğlu çok nankördür.”¹² şeklinde geçen ayet bu durumu göstermektedir.

Bu psikolojik duruma Sigmund Freud’un da değindiğini ve dinin kaynağını özellikle buna bağladığını görmekteyiz. Zira Freud’a göre dinsel düşünceler, uygarlıkların çıkışının da sebebi olan insanın kendisini doğanın ezici gücü karşısında savunma ihtiyacının bir tezahürüdür.¹³ Freud, “Her birimizin tepesinde, yalnızca görünüşte sert olan ama bizim doğanın çok güçlü ve acımasız güçlerinin oyuncağı olup acı çekmemize asla izin vermeyen cömert bir Tanrı vardır. Bu Tanrı bizi gözetmekte ve korumaktadır.”¹⁴ ifadesiyle inanma ihtiyacının çaresizlikten kaynaklandığını ortaya koymaya çalışmaktadır. İnsanın zayıf oluşu onu güçlü bir varlığa inanmada psikolojik bir etken olarak görülebilir. Çünkü tarih boyunca güçlü doğa tanrılarına yönelme bunun bir göstergesidir. İnsanın güçsüzlüğü karşısında kendini güvende hissetmek istemesi de aslında Allah’ın insana yaratılıştan verdiği bir özelliktir. Kısacası diyebiliriz ki insanın iç dünyasında gerek fitraten gerekse güçsüzlüğü nedeniyle bir tanrıya yönelme ihtiyacı dinin insanlık tarihi kadar eski bir olgu olmasını sağlamıştır.

Tarih boyunca farklı yapıları ve iddiaları içerisinde bulduran birçok din varlık göstermiştir. Bu dinler birbirleriyle bazı konularda benzerlik göstermekle birlikte oldukça farklı anlayışlarla da birbirlerinden ayrılmaktadırlar.¹⁵ Bu da bize gösteriyor ki bazı dinler birbirinin devamı iken bazıları ise tamamen birbirlerinden farklı bir seyir izlemiştir. Bu konuyla ilgili Garaudy’nin yaklaşımına baktığımızda onun da benzerliklerin olduğunu dile getirdiğini görüyoruz. Daha önce de bahsettiğimiz üzere Garaudy, tüm peygamberlerin öz itibarıyla aynı ilâhî buyrukları ilettiklerini belirtmektedir.¹⁶ Kısacası diyebiliriz Hz. Âdem’den beri gönderilen bütün ilâhî buyrukların özü aynıdır.

Garaudy, din konusunda özellikle insanın imanının yansımalarını önemsemektedir. Ona göre insanın inandığı varlığa ne ad verdiği veya hangi dine inandığını söylemesi

¹² İsrâ: 17/67.

¹³ Sigmund Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği*, (Çev.: Mehmet Ökten), Tutku Yayınevi, Ankara 2014, 28.

¹⁴ Freud, 25.

¹⁵ Ruhattin Yazoğlu, *Dinî Çoğulculuk Sorunu-John Hick Üzerine Bir Araştırma*, İz Yayıncılık, İstanbul 2007, 7.

¹⁶ Roger Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 11.

önemli değildir. İnsanlık için önemli olan imanın insanın hayatında neler yaptırdığıdır. Çünkü din, düşünmenin ve inanmanın; iman ise harekete geçmenin bir şeklidir.¹⁷

Garaudy'nin üzerinde durduğu gibi dinin hayata nasıl yansıdığı oldukça önemlidir. Çünkü “Bütün dinler, insanların nasıl olması gerektiğini öğretmeye çalışırlar. İnsanların birbiriyle olan ilişkilerinin, insanla ‘insanüstü’ bir varlık arasındaki ilişkilerin nasıl olması gerektiğini buyruklar şeklinde ortaya koyarlar. Dinler bu amaçlara erişmek için, insanın ‘ne yapması’ ve ‘ne yapmaması’, ‘ne umması’ gerektiğini ona öğretmeye çalışırlar.”¹⁸ Biz burada özellikle ne yapılmalı ne yapılmamalı noktasına değineceğiz. Çünkü din, sosyolojik bir olgu olması yönüyle insan hayatını ve böylelikle de medeniyetleri büyük ölçüde etkilemektedir.

Tanrı merkezli düşünce ve davranış biçimi şeklinde sosyal bir olgu olarak kendini gösteren din, bütün sosyal olayları, olguları ve yapıları etkilemektedir. Yani din, tanrı-insan ilişkileri dışında insan-insan ilişkisi boyutunun da olması nedeniyle sosyolojik bir olgudur.¹⁹

Anlattıklarımızdan hareketle diyebiliriz ki din, sosyolojik bir olgu olarak insanlık tarihi boyunca toplumsal hayatta yerini almıştır. Bu açıdan baktığımızda dinin medeniyetler üzerinde büyük bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Bu başlıkta inceleyeceğimiz bir diğer kavram ise medeniyettir. “Medeniyet kelimesi Arapça kökenli olup şehir manasına gelen “el-Medîne” den türemiştir. Yine aynı kökten gelen “el-medenî” kelimesi ise; şehirli, şehrin halkından biri manalarında kullanılmıştır. Bu durumda medeniyet kelimesi; şehirlilik, yani ‘ilim, teknik, sanat, sanayi ve ticaretin imkân ve mahsullerinden yararlanılarak refah içinde yaşama’ anlamına gelmektedir.”²⁰ Batı’da bu kavramın serüvenine baktığımız zaman görüyoruz ki başlarda medeniyeti ifade eden kelime olarak “police” kullanılıyordu. Yunanca’da şehir anlamına gelen bu kelime daha sonra yerini “civilisation” kelimesine bırakır.²¹ Bugün Avrupa’da medeniyet kavramının karşılığı olarak kullanılan civilisation, Latince kökenli olup şehir ve şehirli manasına gelen “civil”den türemiştir.²² “Civilisation

¹⁷ Roger Garaudy, *Batı Terörizmi*, (Çev.: Ayşe Meral), Pınar Yayınları, İstanbul 2015, 22-23.

¹⁸ Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983, 275.

¹⁹ Zeki Arslantürk ve Tayfun Amman, *Sosyoloji*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2011, 155.

²⁰ Mehmet Şeker ve Süleyman Genç, *Türk İslâm Medeniyeti Tarihi*, Mihrabad Yayınları, İstanbul 2018, 3.

²¹ Cemil Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, 81.

²² Şeker ve Genç, 3.

kelimesi ilk defa Mirabeau Markisi Victor de Riqueti tarafından 1757 yılında yayımlanan *L'Ami des Hommes ou Traite de la Population* adlı kitabında kullanılmış ve kısa sürede diğer Avrupa dillerine yayılmıştır.”²³

İlber Ortaylı'ya göre medeniyet kavramı dilimize 19. yüzyılda girmiştir. Daha önce Hıristiyan Arapların severek kullandığı, İslâm hayranlığından ziyade, Araplığa olan bağlılıkları çerçevesinde ortaya çıkan bu kavram, isminde İslâm kelimesi geçmesine rağmen laik içeriğe sahiptir. Ortaylı, Ortaçağ Müslümanlarının bu kavramı kullanmadıklarını, bunun yerine yaşadıkları dünyayı ayırmak için “Daru'l-İslâm” kavramını kullandıklarını belirtmektedir.²⁴ Konuya kelimelerin kullanılışı bakımından baktığımızda bu yaklaşım doğrudur. Fakat kavramsal bakımdan incelediğimizde medeniyet kavramının yerini “umran” kelimesine bıraktığını görmekteyiz. Rasim Özdenören, “Şöyle tuhaf bir iddia var ortada: Diyorlar ki, İslâm'da kültür hadisesi yoktur. İslâm'da medeniyet hadisesi yoktur. Çünkü kültür Batı menşeli bir kavram olduğu gibi medeniyet kelimesi de geçen yüzyılda ‘civilisation’un karşılığı olarak icat edilmiştir. Oysa İslâmî ıstilahta her iki kelimenin (kültür’ün ve sivilizasyon’un) karşılığı olarak umran kelimesi mevcuttur.”²⁵ ifadesiyle bu durumu ortaya koymaktadır.

Medeniyet kelimesine önceleri aydınlar tarafından teknoloji, kentleşme, sanayileşme, ilerleme, zenginlik, gelişme gibi iyi anlamlar yüklenirken özellikle egemen Batı medeniyetinin insanlığı yıkıma uğratması nedeniyle medeniyet kavramına yüklenen anlamda da olumsuz yöne doğru bir değişme meydana gelmiştir. Medeniyet kavramına olumsuz anlam atfedilmesinde kendilerine demokrat ama başka toplumlara her türlü barbarca muameleyi sergileyen Batı etkili olmuştur. Çünkü Batı, ekonomik anlamda yoksul olmalarına rağmen medeniyet bakımından zengin olan toplumları köleleştirirken ve katlederken yaptıklarını meşrulaştırmak için medenileştirme kavramının arkasına sığınmıştır.²⁶

²³ İbrahim Kalın, *Barbar, Modern, Medenî-Medeniyet Üzerine Notlar-*, İnsan Yayınları, İstanbul 2018, 28.

²⁴ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2006, 20-21.

²⁵ Rasim Özdenören, *Kafa Karıştıran Kelimeler*, İnsan Yayınları, İstanbul 1987, 66.

²⁶ Kalın, 31-32.

Medeniyet, tarih boyunca toplumlar tarafından ortaya konulan maddî ve manevî birikimlerin toplamından oluşmaktadır.²⁷ O halde diyebiliriz ki medeniyetlerin oluşumunda her toplumun bir etkisi vardır. Garaudy, medeniyet konusunda genel bir yaklaşım ortaya koyarak medeniyeti Batı'ya has kılmamış, aksine Batı yüzünden insanlığın yükselişine katkıda bulunabilecek birçok medeniyetin yok olduğunu belirtmiştir. Kaçırılmış fırsatlar olarak bu durumu niteleyen Garaudy, insanlığın tekrar yükselebilmesinin medeniyetler arasındaki etkileşimle sağlanacağını söyler.²⁸ Genel anlamda baktığımızda Garaudy'nin medeniyet kavramına yüklediği anlam pozitiftir. Fakat özelden Batı medeniyetine yüklediği anlam ise negatiftir.

Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı* adlı eserinin giriş bölümünde: “Açıkça ifade edelim ki, bu kitabın hedefi, tarihin bakış açısının değiştirilmesi gerektiğini göstermek, sömürgeciliğin sona ermesinden sonra, tarihî inisiyatif ve hamlenin tek merkezi, değerlerin tek yaratıcısı sanki Avrupa imişçesine, insanlık tarihine sadece Avrupalı gözüyle bakmanın imkânsız olduğunu anlatmaktır.”²⁹ demektedir. Garaudy'nin bu sözleri çerçevesinde diyebiliriz ki, dünya medeniyeti sadece Grek-Roma, Yahudi-Hıristiyan geleneğiyle oluşmamıştır. Bu geleneklerin yanı sıra gerek Amerika ve Afrika'nın sömürülmeden önceki eski kültürleri gerekse Hint, Çin, İslâm kültürlerinin insanlığın medeniyet serüvenine çok önemli ölçüde katkıları olmuştur. Bu yaklaşımla Garaudy'nin aslında medeniyete toplumların maddî ve manevî birikimleri olarak baktığını görmekteyiz.

Medeniyet ve kültür kavramları çoğu kez birbiriyle karıştırılmaktadır. Bu nedenle kültür ile medeniyet arasındaki ilişkiyi ele almak faydalı olacaktır. Avrupa genelinde kullanılan civilisation kelimesinin yerine Almanlar, “cultur” kelimesini kullanıyordu. Bu nedenle bu kelimeyi İngilizceye taşıyan Edward Burnett Tylor, kültür ve medeniyeti şu şekilde açıklamıştır: “Bilgiyi, imanı, sanatı, ahlâkı, hukuku, örf ve âdeti, toplumun bir üyesi olması dolayısıyla insanın kazandığı diğer bütün yetenekleri ihtiva eden bir bütündür.”³⁰ Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere kültür kelimesi Almanlardan diğer

²⁷ Ali Şeriati, *Medeniyet Tarihi I*, (Çev.: İbrahim Keskin), Fecr Yayınevi, Ankara 1998, 18.

²⁸ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, (Çev.: Cemal Aydın), Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, 83.

²⁹ Roger Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, (Çev.: Cemal Aydın), Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, 7.

³⁰ Edward Burnett Tylor, *The Origins of Culture*, New York, 1958, 1'den naklen Ruhattin Yazoğlu, “Dil-Kültür İlişkisi”, *EKEV Akademi Dergisi*, 11, 2002, 33.

Batılılara geçtiğinde medeniyetle aynı anlama gelecek şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Her ikisi de Batı kaynaklı olan ve birbiriyle aynı manada kullanılan kültür ve civilisation kelimelerinin biz de ne şekilde kullanıldığına bakacak olursak Cemil Meriç, “Kültür yabancı bir kelime. Câzip, çünkü Avrupalı. Batı dillerini XVIII. asrın sonlarında fethetmiş. Her ülkede ayrı bir libasa bürünen uçarı, serazat bir mefhum. Amerikalı iki yazar yüz altmış tarifini bulmuş; kimi tasvirî, kimi tarihî, kimi normatif, kimi psikolojik, kimi ‘yapısal’, kimi jenetik vs. Biz, burada kültürü Fransızların anladığı mânâda -yani aşağı yukarı ‘irfan’ karşılığı- kullanacağız.”³¹ demek suretiyle kültür kelimesinin muğlaklığını ve tanımlanması güç bir kelime olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda Meriç, kültür yerine irfan kelimesini kullanmayı önermektedir. Başka örnek verecek olursak, Mehmet Akif’in de kültür yerine irfan kelimesini kullandığını şu ifadelerinden anlıyoruz: “Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır. Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.”³²

Kültür kavramının herkes için geçerli bir tanımı olmamakla birlikte bazı düşünürler tarafından ortaya konulan tanımlarını şu şekilde verebiliriz: Cemil Meriç’e göre: “Umran, geniş manasıyla kültür demek; bilgiyi, inancı, sanatı, ahlâkı, hukuku, âdeti, bir kelime ile insanın içtimai bir varlık olarak elde ettiği bütün kabiliyetleri kucaklayan girift bütündür.”³³ Meriç, bu ifadesiyle kültür ve medeniyet kelimeleri noktasında yaşanan kavram karmaşasının her iki kelimeye karşılık gelen “umran” kelimesiyle aşılabileceğini ortaya koymaktadır. Rasim Özdenören: “Kültür, insan ihtiyaçlarını karşılamak ve kolaylaştırmak adına icat edilmiş araçlar ve donatılar ile keza insanın her türlü zihinsel ürünü ve onun tavır ve davranışlar bütünüdür. Kültür dediğimizde el ve zihin ürünü olarak icat edilmiş olan bütün bu araç gereçler ile zihinsel ürünlerin ham halini esas alıyoruz. Kültür ürününün işlenmiş haline ise uygarlık demeyi tercih ediyoruz.”³⁴ şeklindeki açıklamasıyla kültür ve uygarlık arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmıştır. Garaudy ise kültürün temel gayesi etrafında, “hayatı değiştirmek ve hayatın anlamını kavramak”³⁵ şeklinde bir tanım yapmayı tercih etmiştir.

³¹ Meriç, *Umrandan Uygurluğa*, 87-88.

³² Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, (Haz.: Ertuğrul Düzdağ), Ankara 1990, 240.

³³ Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, İnsan Yayınları, İstanbul 1986, 16.

³⁴ Rasim Özdenören, “Din Uygurluk İlişkisi”, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi/Medeniyet Özel Sayısı*, 24 (186/187/188), 2016, 28.

³⁵ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 8.

Aliya İzzetbegoviç'e göre: "Tüm kültür, dinin insan üzerindeki veya insanın kendi üzerindeki tesirinden ibarettir; bütün uygarlık, zekânın tabiat ve dış dünya üzerindeki tesiri demektir. Kültür 'insan olmak hüneri', uygarlık ise işlemek, üretmek, yönetmek, şeyleri daha mükemmel yapmak maharetidir. Kültür 'durmadan kendi kendini yaratmak', uygarlık ise dünyayı durmadan değiştirmektir."³⁶ Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere kültür insanın zihin dünyasıdır. Uygarlık ise bu zihin dünyasının maddî âleme yansımasıdır. İnsan zihninin yansıması olan bu maddî öğeler bizlere kültür hakkında ipuçları verebilir.

Garaudy'nin *İnsanlığın Medeniyet Destanı* adlı eserinde gördüğümüz üzere Mezopotamya, Nil, Çin gibi en eski medeniyetlerin oluşup insanlığın tarih sahnesine çıkışında temelde insanın düşünmesi ve bu düşünceyle eşya üzerinde etki yaratmaya başlamasının yattığını görüyoruz. Garaudy'e göre insan, bir yontma çakmak taşı bile olsa ürettiği şeylerle hayvanlardan ayrılmaya başlar. İnsanın tabiata egemen olması, bir şeyleri üretebilmesi düşüncenin tâ kendisidir.³⁷ Bu açıdan baktığımızda kültürün medeniyetlerin yapı taşı olduğunu görüyoruz.

Kısacası diyebiliriz ki insan yeryüzünde fiziksel anlamda diğer canlılardan güçsüz olmasına rağmen tarih boyunca ihtiyaçlarını aklı sayesinde oluşturduğu zihinsel boyut, yani kültür ile karşılayabilmiştir. Yeryüzündeki tecrübelerle zamanla gelişen zihindeki kültür, farklı toplumlarda farklı şekillerde maddî kültür halini almıştır. Bu maddî kültür sayesinde çeşitli medeniyetler tarih sahnesine çıkmıştır. O halde Garaudy düşüncesi etrafında inceleyeceğimiz medeniyetleri ele alırken arka planlarında yer alan kültürü çok iyi bir şekilde incelememiz gerekecektir.

İnsanların tarihsel süreçteki birikimlerinin bir ürünü olan medeniyetlerin çokluğu var oluş zenginliğimizdir. "Yüce Yaratan, pek çok hikmetlere dayalı olarak, insanları, farklı ırklar ve boylar halinde yaratmış; varolmanın ve 'insan oluşun' un gerçekliğine ermek için de, bu farklılık ve aykırılıklara rağmen, birbirleriyle diyalog ve yardımlaşma halinde bulunmalarını istemiştir."³⁸ Bu da bize gösteriyor ki medeniyetlerin etkileşimi ve çokluğu Allah'ın emrinin bir gereğidir. Zira "Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir

³⁶ Aliya İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, (Çev.: Salih Şaban), Klasik Yayınları, İstanbul 2016, 87.

³⁷ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 10.

³⁸ Sadık Kılıç, "Medeniyetler Çokluğu Var Oluş Zenginliğimizdir", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26, Erzurum 2006, 1.

erkeklerle bir dişiden yarattık. Ve birbirlerinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkmanızdır...³⁹ âyeti medeniyetlerin oluşumunun gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Âyetteki “insanların birbirleriyle tanışması” ifadesi ise ancak karşılıklı iletişimle olabilecek bir şeydir. Zira medeniyette güzel sanatlar, siyasî ve ekonomik düzen ve diğer güzel gelişmeler ancak kaosun ve güvensizliğin olmadığı zamanlarda ortaya çıkabilir. Çünkü ancak korkunun olmadığı ortamda insanın merak duyma ve yaratıcılık duyguları serbest kalır.⁴⁰

Garaudy'e göre, medeniyetler diyalogu insanlık için oldukça önemlidir. Çünkü gerçek bir tarih, kültür ve medeniyet anlayışı Batı odaklı olamaz. Günümüzde Batı odaklı işleyen tarih anlayışı Batı'nın kültürel zenginliğinden ziyade askerî gücünden kaynaklanmaktadır. Garaudy, insanlığın geleceği için Batı hegemonyasının ön plana çıkarıldığı tarih ve medeniyet anlayışından çıkılıp Batılı olmayan medeniyetlerin de incelenmesi gerektiğini düşünmektedir.⁴¹

Hegemonik değil de senfonik bir anlayışa dayalı kültür araştırması yapılarak özellikle Batılı olmayan kültürlerin dünyaya tanıtılması oldukça önemlidir. Çünkü Batı merkezli kültür anlayışından uzaklaşarak İslâm, Çin, Hint ve Afrika gibi medeniyetlerin zenginliklerini tanımak, günümüzde birçok alanda yaşanan problemleri çözecektir.⁴²

Garaudy'nin medeniyetler arasında diyalog kurarak çözmeyi amaçladığı problemlere genel anlamda değinecek olursak ilk başta karşımıza insanın tabiatla olan ilişkisi çıkmaktadır. Garaudy'e göre Batı kaynaklı problemler insan-tabiat ilişkisi İslâm, Çin, Hint ve Afrika bilgelikleri sayesinde çözülmeyi beklemektedir. Sadece tekniğin ve büyümenin önemsendiği ve tabiatın tamamen insana ait olduğu anlayışı değiştirilmelidir. Böylelikle insanî gayelerin ön plana çıkarıldığı, gelişmenin sadece maddî anlamda büyüme olmadığı benimsenecektir.⁴³

Garaudy'e göre, Batı merkezli kültürün dayattığı bir diğer problem ise insanın insanla ilişkisi noktasında yaşanmaktadır. Zira insan nefsinin ön plana çıkarıldığı,

³⁹ Hucurât: 49/13.

⁴⁰ Will Durant, *Medeniyetin Temelleri*, (Çev.: Nejat Muallimoğlu), Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1996, 13.

⁴¹ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 10.

⁴² Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 227.

⁴³ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 227.

ferdiyetçiliğin hüküm sürdüğü bir dünyada insanlar arası ilişkiler çıkara dayalı gerçekleşir. Garaudy, bireyci ve totaliter bir anlayış yerine ferdin grupla münasebetinin insanî ilişkiler ve gayelere dayanması gerektiğini ifade eder.⁴⁴ Bu durum ise ancak Batı dışındaki medeniyetleri iyi anlamakla sağlanabilir. Sadece İslâm medeniyeti örneği üzerinden konuya yaklaştığımızda görüyoruz ki bu medeniyette bireysellik reddedilmiş, ümmet anlayışı benimsenmiştir.

Garaudy, “nefsin kibirli ve iddialı bir şekilde köşesine çekilmesine karşı çıkar ve her şeyden önce başkasıyla ve bütün varlıklarla ilişki kurmak demek olan ben’in gerçek niteliğine ağırlık verir. Bize geleceği ‘ilerlemeye’ safça bir inanma ve tasarılarımızın basit bir teknolojik genelleştirilmesi olarak değil de, ben-olmama, davranmama ve bilmeme şeklindeki zihnî çaba sonucu bir yepyenin ortaya çıkışı olarak tasavvur etmeyi öğretir.”⁴⁵ ifadesiyle Batı dışındaki medeniyetlerin insanî ilişkilere katkısını ortaya koymaya çalışmaktadır.

Garaudy, insanî ilişkilerin yok sayıldığı, tek kıstasının üretim ve tüketimin olduğu Batı kaynaklı büyüme ve düzene karşı çıkmaktadır. Ona göre, siyasette, iktisatta, insanî ilişkilerde ve hayatın her alanında vasıtalar yerine gayelerin ön plana çıkarılması gerekmektedir.⁴⁶

Garaudy’ e göre, insanlık tarihine üç önemli eşik damgasını vurmaktadır. Bunlardan ilki, insanın aleti keşfi; ikincisi tarıma geçiştir. Son eşik ise maddenin göbeğindeki atomla ve genlerle oynamadır. İnsanın bu üçüncü eşiği atlaması ancak Batı dışındaki medeniyetlere kulak vererek gerçekleşecektir. Zira insan artık atomla oynayarak tüm insanlık tarihini silebilecek, her türlü hayat izini yok edebilecek güce sahip olmuştur. Batı medeniyetinin tabiata hükmetme amacı tabiî kaynakların tüketilmesine ve yeryüzünün kirlenmesine neden olmuştur. İnsanı sadece üretim ve tüketim yapan bir robota dönüştüren bu sistem, ancak Amerikan yerlilerinin, Afrika’nın, Asya’nın ve İslâm medeniyetinin insan-tabiat-Tanrı ilişkisi noktasında ortaya koydukları anlayışlar dikkate alınarak düzeltilebilir.⁴⁷

⁴⁴ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 227-228.

⁴⁵ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 228.

⁴⁶ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 229.

⁴⁷ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 191.

Kısacası diyebiliriz ki Batı hegemonyası etrafında oluşmuş olan medeniyet algısından çıkılarak Batılı olmayan medeniyetlerin de incelenmesi ve araştırılması gerekmektedir. Çünkü ilerleyen bölümlerde de ele alacağımız üzere Batı medeniyeti mirasını birçok konuda diğer medeniyetlere borçludur.

Garaudy'nin fikirleri çerçevesinde din ve medeniyet kavramlarını yukarıda inceledik. Garaudy'nin din tanımı noktasında kapsayıcı olmaktan ziyade İslâm etrafında bir tanım yaptığını ve din konusunu İslâm üzerine inşa ettiğini gördük. Bu bağlamda aşağıda din başlığımız altında İslâm kavramı ve tarihsel gelişim sürecini incelemeye çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

ROGER GARAUDY'DE İSLÂM

1.1. İSLÂM KAVRAMI VE TARİHSEL SÜRECİ

1.1.1. İslâm'ın Doğuşu

Kelime anlamı bakımından “silm” ve “selam” köklerinden türeyen bir kavram olan İslâm, bu şekliyle Kur'an'da 105 yerde geçmektedir. İslâm kelimesi isim ve fiil halinde ise Kur'an'da 10 kadar ayette geçmektedir.⁴⁸ İslâm kelimesinin kökünü oluşturan silm; barış, huzur, güven gibi anlamlara gelirken selam; güvenlik ve esenlik anlamlarına gelir.⁴⁹ Terim manasına bakacak olursak İslâm: Allah'a yönelmek, O'na itaat etmek, teslim olmak ve sadece O'na ibadet etmek anlamlarına gelir.⁵⁰

İslâm tarihinin miladi 7. yüzyıl başlarında Hz. Muhammed'le başladığını görüyoruz. Fakat Garaudy'e göre İslâm, Hz. Muhammed'in peygamberliğiyle ortaya çıkmış yeni bir din değildir. Hz. Âdem'den beri gönderilen bütün ilahî buyrukların özü aslında İslâm'ın özüyle aynıdır.⁵¹ Bu açıdan baktığımız zaman bütün peygamberlerin aslında İslâm'ı tebliğ ettiklerini söyleyebiliriz. Dolayısıyla İslâm son din olduğu gibi aynı zamanda ilk dindir.

İslâm öncesi Arap toplumu çöl şartlarının etkisi sonucu ortaya çıkan kabile sistemi üzerine kurulmuş ve bu kabilecilik anlayışı toprak mülkiyeti, meslek ve görev dağılımına değil, nesep irtibatına ve aile birliği temellerine dayanmıştır.⁵² Kabile anlayışının oluşmasında iklim koşullarının büyük bir etkisi vardır. Zira çöl hayatının zorlu koşullarıyla daha rahat mücadele edebilmek için Arap toplumunda insanlar kan bağına dayalı kabileler şeklinde yaşamışlardır. Kabile sisteminin esasını asabiyet anlayışı oluşturmaktadır. Asabiyetin tanımı şu şekilde yapılabilir: “Asabiyet, bir kimsenin asabesini, yani baba tarafından akrabalarını veya genelde kabilesini, ister haklı

⁴⁸ Karagöz ve diğerleri, 322.

⁴⁹ Karagöz ve diğerleri, 323.

⁵⁰ Gündüz, 37.

⁵¹ Roger Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, (Çev.: Cemal Aydın), Timaş Yayınları, İstanbul 2018, 17.

⁵² Roger Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, (Çev.: Cemal Aydın), Timaş Yayınları, İstanbul 2018, 27.

ister haksız olsun her zaman savunmaya hazır olması; dış tehlikelere karşı koymak veya saldırı yapmak gerektiğinde bütün kabile üyelerinin harekete geçmesini sağlayan birlik ve dayanışma ruhudur.”⁵³

İslâm öncesi Arap toplumunda bedevî ve hadarî olmak üzeri iki şekilde sosyal hayat tarzı ön plana çıkmaktadır. Bedevî, çöl hayatı, hadarî ise vaha hayatı olarak nitelendirilebilir. Çölde hayatta kalma mücadelesi veren bedeviler hayvancılıkla uğraşmakta ve göçebe bir hayat yaşamaktadırlar. Bedevîliğin karşıtı olan hadarîlik yani şehir hayatı ise vahalarda ticaret yapan, özel mülkiyete sahip, tarımla uğraşan insanların bulunduğu bir sosyal hiyerarşiden oluşmaktadır.⁵⁴

Hadarî ve bedevîlerin Arap Yarımadasında dağılımlarında iklim ve fizikî şartların etkisi oldukça fazladır. İklim ve tabiatın bir gereği olarak Arap Yarımadasının sadece güneyinde bulunan dağlar Hint Okyanusun’ndan gelen musonları durdurduğu için bu bölgeye yağın yağmurlar çok verimli tarım faaliyetlerinin yapılmasına imkân vermiştir. Ve bu bölgede iklim koşulları doğrultusunda sulama, tarım, şehircilik anlayışı yani bir nevi hadarî toplum yapısı gelişmiştir. Diğer taraftan yine iklimin etkisiyle Kuzey kesimde çöl hayatı ve bunun beraberinde getirdiği göçebe bedevî toplum yapısı oluşmuştur. Bedevî ve hadarîlerin yaşam alanları ve tarzları farklılık arz etse de sürekli etkileşim halindedir. Örneğin, hayvancılıkla uğraşan bedevîlerin yerleşik çiftçilere ihtiyacı olduğu gibi hadarîlerin de gerek hayvancılık gerekse ticaret kervanlarının güvenliğinin sağlanması konularında bedevîlere ihtiyacı vardır.⁵⁵

Garaudy’e göre, 7. yüzyılın Arabistan’ında manevî huzursuzluk aşırı derecede fazlaydı. Kabilelerin dinî inanışlarının farklılık göstermesi aralarındaki ilişkileri ister istemez bozuyordu. İlke olarak her kabilenin belli zamanlardaki dinî ibadetlerini yapabilmelerine imkân tanıyan ateşkes dönemleri olsa da ateşkesler Ficâr Savaşları adı verilen saldırılarla çoğu zaman bozuluyordu. Ayrıca Mekke, Medine ve Taif üçgeninin Avrupa, Hindistan ve Çin arasındaki ticarî hareketliliğin kavşağında bulunması özelde bu şehirlerin genelde ise Arap yarımadasının farklı din, kültür ve geleneklerle tanışması anlamına geliyordu. Bu etkileşim sonucu çeşitli inançlar ortaya çıkmış ve çok çeşitli

⁵³ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (6. baskı), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, 38.

⁵⁴ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 27.

⁵⁵ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 27-28.

putlar yapıp ilâh olarak benimsenmiştir.⁵⁶ Garaudy'nin gerek Ficar Savaşları gerekse din karmaşası nedeniyle 7. yüzyılın başını kriz ortamı olarak nitelendirdiğini görüyoruz.

Bu inanç çatışmalarından dolayı ortaya çıkan manevî kaygı, insanları bir kanuna ve tek bir ilâha göre yaşamaya yönelik bir arayışa sevk etmiştir. Puta tapıcılıktan uzaklaşan ve mevcut dinlerin yanlış anlayışlarından kaçan kimseler yani Hanifler ortaya çıkmıştır. Garaudy'e göre, tevhid inancına sahip olan ve Hz. İbrahim'in dinini yaşatmaya çalışan Hanifler arasında asıl kaynağa ulaşmış Yahudilerin yanı sıra Hıristiyanlığın bozulmasına sebebiyet veren ve mezhep kavgalarına yol açan anlayışlardan sıyrılmış Hıristiyanlar da vardır.⁵⁷

Garaudy'e göre, manevî krizin en etkili bir şekilde yaşandığı dinlerin başında Hıristiyanlık geliyordu. İmparator Konstantin'in İznik Konsilinde (325) itikadî meselelerden ziyade imparatorluğu tehditlerden korumak ve ideolojik birliği sağlamayı hedefleyen siyasî amaçları ön plana çıkarması, konsil sonrası Hıristiyanlıkta bozulmaların artarak devam etmesine neden oldu. Garaudy, daha önce İncil'de hiç görülmeyen "Oğul, Baba ile aynı cevherden midir?" sorusunun Hıristiyanlığın mesajıyla hiçbir alakası olmadığını ve Grek felsefesinin bu yanlış sorusu yüzünden birçok çatışmanın ve sapkın mezheplerin ortaya çıktığını belirtir.⁵⁸ Anlattıklarımız gösteriyor ki Hz. Muhammed gönderilmeden önce Hıristiyan dünyasında da manevî bir kriz ortamı yaşanmaktaydı. Kısacası diyebiliriz ki Hz. Peygamber, getirdiği ilâhî mesajla tüm bu manevî krizler için bir çözüm ortamı oluşturmuştur.

Hız. Muhammed yeni bir din kurduğu iddiasında bulunmamış, sadece vahyin ışığında Hz. İbrahim'in dinine yönlendirdiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda bakacak olursak diyebiliriz ki Hz. Muhammed'in en önemli amacı, tüm peygamberlere iletilen temel mesajı tekrar hatırlatıp manevî kriz haline dönüşen yanlış inançları ayıklamak ve tekrar insanlığı "Allah'tan başka ilah yoktur." ilkesi etrafında toplamaktı.⁵⁹

⁵⁶ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 28-29.

⁵⁷ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 28-30.

⁵⁸ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 30-31.

⁵⁹ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 26.

1.1.2. İslâm'ın Yayılışı ve Yükselişi

Mekke'de ortaya çıkıp Medine'de gelişen İslâm, Hz. Muhammed'in tebliğ faaliyetleriyle zamanla hızlı bir şekilde yayılmıştır. Özellikle Medine dönemiyle birlikte İslâm'ın Arap Yarımadası'nda yayılması hız kazanmış, Mekke'nin fethedilmesi sonrası Hevazinliler daha sonra ise Sakifliler İslâm'ı kabul etmiştir. Tebük seferiyle Kuzey Arabistan'ın Müslümanların hakimiyeti altına girmesinin ardından Arap kabileleri Medine'ye heyetler göndererek Müslüman olduklarını ve İslâm'ı öğrenmek istediklerini ilettiler. Hz. Muhammed'in vefatından sonra başlayan Hulefa-i Raşidin döneminde bazı siyasi çekişmeler olsa da İslâm'ın yayılışı bu dönemde de hızla devam etti. Hz. Ebubekir'in halifeliğinde çöküş dönemlerine giren Bizans ve Sasani devletlerinin zayıflamasını fırsata çeviren Müslümanlar yeni topraklara yerleşti. Hulefa-i Raşidin döneminde gerçekleşen fetihlerle Filistin, Suriye, Irak, İran, Mısır, Tunus, Kıbrıs ve Horasan İslâm topraklarına katıldı.⁶⁰

Dönemin en güçlü devletleri olan Doğu Roma ve Sasani Fars imparatorlukları Ortadoğu'ya sahip olmak için 604-628 yılları arasında yoğun bir şekilde birbirleriyle savaşmaları nedeniyle zayıflamış haldeydiler. Hatta bu iki imparatorluk sınırlarını korumak amacıyla uç beyliklerinde bazı Arap kabilelerini paralı asker olarak kullanmıştır.⁶¹

İslâm'ın yayılışını yalnızca Sâsânî, Fars, Doğu Roma, İspanya Vizigot İmparatorluklarının zayıflamaları ve bölünmüşlükleri gibi dış etkenlere ve askerî nedenlere bağlamamak gerekir. Hz. Muhammed'in vefatı sonrası 633-645 yıllarını kapsayan on iki yıl gibi kısa bir süre zarfında Filistin, Suriye, Mısır ve Mezopotamya'da İslâm'ın hızlı bir şekilde yayılmasının altında yatan sebebi en temelde İslâm'ın özünde aramak gerekir. Aynı şekilde Garaudy'e göre, "636'da Bizans İmparatoru Heraklius'a, 637'de Fars Sasani İmparatoru III. Yazdigerd'e veya daha sonra 711'de İspanya'da Rio Barbate Nehri üzerinde Vizigot Kralı Rodrik'e karşı kazanılan tek bir askerî zaferin, Fars Sasani İmparatorluğu ve İspanya Vizigot İmparatorluğu gibi imparatorlukları niçin çökerttiğinin veya Bizans İmparatorluğunun Suriye, Mısır ve pek az sonra da bütün

⁶⁰ Gündüz, 50.

⁶¹ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 43.

Kuzey Afrika gibi en zengin eyaletlerini niçin teslim ettiğinin izahı”⁶² ancak İslâm’ın kendi dinamikleriyle açıklanabilir. İslâm’ın yayılışını sağlayan dinamiklere bakacak olursak her şeyden önce Allah’ın yüceliğinin dillendirilişi, bütün iktidarları, hiyerarşileri, zenginlikleri, sosyal ve etnik kökenleri izafileştirmiştir. İnsanlar arasında ayırım yapmaksızın eşitlik ilkesini tesis eden İslâm, siyasî, dinî ve ekonomik baskılardan insanları kurtararak mazlumlara umut kapısı açmıştır.⁶³

Doğu Roma’da Monofizit Hıristiyanları, Fars’ta Nasturi Hıristiyanları, Arius’un izinden giden Aryen Hıristiyanları, İspanya’da Priscillien Hıristiyanları ve Bizans’ın toprak ağaları tarafından ağır haraca maruz bırakılan Mısır Kıptî köylüleri için Arapların zaferleri bir kurtuluş olmuştur. Garaudy’e göre halk tarafından seilmeyen ve nefret edilen egemen sınıfın bozguna uğramasıyla birlikte sosyal , siyasî ve dinî baskılar altında yaşayan halk, Araplar’ı kurtarıcı olarak karşılamışlardır.⁶⁴ Görüldüğü üzere İslâm, baskı ve zulüm ortamını kaldırarak iletmiş meajlarla toplumlar için ümit kaynağı olmuştur.

Garaudy, İslâm’ın yayılmasında bir diğer etken olarak 622’de kurulmuş Medine toplumunu göstermektedir. Hz. Muhammed 622’de Medine’de bir devlet kurarken aynı zamanda yeni bir toplum örneği de oluşturmaya çalışmıştır. Bu yeni toplum yapısı kan bağına dayanan kabileci toplum yapısını hatta dile, ırka, tarihe, coğrafyaya dayanan millet anlayışını da reddeder. Hz. Peygamber tarafından inşa edilen bu toplum yapısı temelde Allah’ın aşkınlığı üzerine kurulmuş nebevî bir toplumdur.⁶⁵

Hz. Muhammed, temelde Allah’tan başka ilâh olmadığını ilan ederken yine bu ana esas doğrultusunda her türlü zenginlik ve iktidarın bir gaye olmaktan ziyade toplumun faydası için bir araç olabileceğini ortaya koyar. İktidar ve zenginliğin mutlak bir şekilde sadece Allah’a ait olduğu ilkesi benimsendiğinden iktidar sahibi veya zengin olan kişinin aslında iktidarı ve zenginliği Allah adına kullandığı anlayışını ortaya çıkarır ki bu da zenginlik ve iktidar mezyetlerini önemsiz kılar. Medine toplumu, malın ve mülkün sahibinin sadece Allah olduğu ilkesine sıkı sıkıya bağlıydı. Bu ilke doğrultusunda bakıldığında malın mutlak sahibi olmayıp sadece yeryüzündeki

⁶² Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 44-45.

⁶³ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 43-44.

⁶⁴ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 45.

⁶⁵ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 40.

yöneticisi olan insan, malını dilediği gibi kullanamaz.⁶⁶ Hz. Peygamber tarafından oluşturulan Medine toplumunda mülkiyet anlayışı Roma anlayışından farklıdır. Roma hukukunda mülkiyet sahibi mülkiyetini dilediği gibi kullanabilir. Yani mülk sahibi mülkünü iyiye ve kötüye kullanma konusunda mutlak bir özgürlüğe sahiptir. Bu hukuk anlayışında mal sahibi cezalandırılma korkusu olmadan malını tahrip edebileceği gibi servetini de sınırsız bir şekilde yığılabilir. Bunu yaparken hayatı derecede önemli olan mallardan toplumu yoksun bırakabilir.⁶⁷

İslâm bu sistemden farklı bir model ortaya koyar. Mülkiyet, İslâm'da ne bireye ne devlete ne de bir gruba aittir. Mülkün mutlak sahibi olarak Allah kabul edilirken insan, Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak bu mülkü Allah'ın emirleri doğrultusunda evirip çevirmekle yükümlüdür.⁶⁸ Servet konusunda ise Kur'an, servetin üst üste yığılmasından ziyade topluma dağıtımını teşvik etmektedir. Garaudy'e göre İslâm, iki ayrı uçta servet ve sefaletin birbirinden kopuk kümelenmesini önlemeyi amaçlamış ve bunun için bazı tedbirler almıştır. Bu tedbirler zekât, ribâ yasağı, servetin yığılıp biriktirilmesinin kınanması şeklinde ifade edilebilir.⁶⁹ İslâm'ın özellikle servetin toplumun tamamına dağıtımını noktasında sosyal ve işlevsel bir yönünün olması, bireyin çıkarındansa toplumun çıkarlarını öncelemesi, insanlar arasında eşitliğin sağlanması gibi özelliklerinin olması yayılışını daha hızlı bir hale getirmiştir.

Garaudy'e göre İslâm'ın yayılışını hızlandıran bir diğer etken ise, toplumların dinlerinin ve kültürlerinin çözülmesi ve zamanla bozulmasıdır. Bu bozulma dinî anlamda bir kaos oluşturmuş ve bu toplumlar, hayatlarına yeniden bir anlam kazandıracak din olarak İslâm'ı görmüşlerdir. Garaudy, Arabistan'dan Atlantik Okyanusu'na, Çin Denizi'ne böylesine hızlı bir şekilde İslâm'ın yayılışını buna bağlamaktadır. İslâm, şekilci ve canlılığını yitirmiş bir inanç içerisinde karmaşa yaşayan Yahudi cemaatlere, Yunanlaşmış ilâhiyatçıların söylemleri sebebiyle Hz. İsa'nın asıl mesajını alamayan Hıristiyanlara Hz. İbrahim'in saf dinini hatırlatmıştır. Çünkü İslâm yeni bir din değil, tüm peygamberlerin tebliğ ettiği dinin adıdır. Kitab-ı Mukaddes'te adı geçen peygamberleri Kur'an da kabul ve tasdik etmektedir. İslâm Hz. İsa ve Hz. Musa'ya karşı değildir. Aksine o, bu peygamberlerin iletmediği ilâhî mesajları hatırlatıcı ve

⁶⁶ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 40-41.

⁶⁷ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 87.

⁶⁸ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 88.

⁶⁹ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 31-32.

tamamlayıcı bir rol üstlenir.⁷⁰ Bu açıdan baktığımızda Hıristiyanlık ve Yahudiliğin peygamberlerine hürmet gösteren ve tüm peygamberlerin iletmiş olduğu ilahî mesajın özünü tekrar insanlığa hatırlatan İslâm, kolay bir şekilde yayılma imkânı bulmuştur.

Yukarıda incelediğimiz İslâm'ın yayılış süreci bizlere gösteriyor ki İslâm, temelde kılıçla değil de özündeki dinamizmle hızlı bir şekilde geniş bir coğrafyada etkisini göstermiştir. Garaudy, İslâm'ın dinamizminden kaynaklı yayılış noktasında tarihî bir örnek olarak özellikle İspanya'yı göstermektedir. İslâm'ın yayılış dönemlerinden biri olan ve yaklaşık bir asır süren Emeviler döneminde ilk yıllar iç karışıklıklarla mücadele ve bunun sonucu olarak zayıflayan devlet otoritesini sağlamakla geçti. Daha sonraki süreçte I. Velid devrinde Sind, Maveraünnehir ve İspanya İslâm topraklarına katıldı. İslâm ülkesinin sınırları Kafkaslar'dan Hindistan'a Türkistan'dan Fransa'ya kadar genişleyerek devam etti.⁷¹ Garaudy, temelde bu yayılışın askerî güç sayesinde değil de sosyal ve dinî bir kurtuluşu sağlayan İslâm'ın kendisinden kaynaklandığını İspanya üzerinde analizler yaparak ortaya koymaktadır. Garaudy, İspanya'nın Arap Müslümanlar tarafından askerî güçle fethedildiğinin inandırıcı olmadığını⁷² Olagüe'nin şu sözleri üzerinden ortaya koyar: "Arabistan'ın tâ içlerinden gelmiş bir avuç göçebe, nasıl olur da altı yüz bin kilometre karelik İber Yarımadasında yaşayan on beş milyon insana kendi dillerini ve İslâm kanununu zorla kabul ettirebilirdi ki?"⁷³

Bu açıdan baktığımızda İspanya'nın fethinde askerî değil de başka nedenler aramak gerekir. Nitekim Garaudy, İspanya'daki iç çatışmaların, siyasî ve dinî sorunların rolünü ön plana çıkararak diğer topraklarda olduğu gibi İspanya'da da İslâm'ın beklenen bir kurtarıcı edasıyla karşılandığını ortaya koymaktadır. Endülüs, henüz İslâmiyet'in hâkimiyeti altına girmeden önce Barbar kavimlerden Vizigotlar'ın elinde bulunuyordu.⁷⁴ Vizigotlar'ın hâkimiyetindeki İspanya'da gerek siyasî gerekse dinî krizler yaşanıyor. Hz. İsa'nın bir beşer ve aynı zamanda elçi olduğunu kabul edip

⁷⁰ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 36-37.

⁷¹ Gündüz, 50-51.

⁷² Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 47.

⁷³ Ignocio Olagüe, *Les Arabes n'ont jamais envahi l'Espagne*, Flammarion Yayınları, Paris 1969'den naklen Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 47.

⁷⁴ Mehmet Özdemir, "Endülüs", *İslâm'a Giriş-Evrensel Mesajlar*, Mehmet Paçacı (Ed.), (ss. 465-484), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008, 466.

İznik Konsilinin kararlarını reddeden Aryanlar, Prisilyanlar ve Gnostikler Katolik olmaları için ağır bir şekilde baskı altında tutulmaktaydılar.⁷⁵

Dinî anlamda mevcut kriz ortamında baskı altında yaşamaya çalışan toplumsal kesimler kendilerini kurtaracak bir gücün arayışı içerisindeydiler. İşte bu arayış sırasında onların karşısına Müslümanlar çıktı. İspanya'daki krizden muzdarip olan kesimlerin davetiyle Müslümanlar 711'de bu ülkeye girdiler. İslâm ordusu büyük ölçüde bir direnişle karşılaşmadan üç yıl gibi çok kısa bir süre zarfında savaştan ziyade büyük oranda anlaşmalarla hâkimiyeti sağladılar.⁷⁶ Garaudy'e göre, İslâm'ın İspanya'daki zaferi, tevhidçi Hıristiyanların resmi mezhebe karşı zaferini de sağlamıştır. İznik'te tespit edilen teslis anlayışını kabul etmeyen, Hz. İsa'yı beşer ve peygamber olarak gören, Hz. Meryem'in Tanrı'nın anası olarak nitelendirilmesini kabul etmeyen mezheplerle İslâm arasında bir ittifak oluşmuştur. Hatta bazı Hıristiyan otoriteler İslâm'ı bir dinden ziyade Hıristiyanlığın uzak bir mezhebi olarak nitelendirmişlerdir.⁷⁷

Garaudy, diğer coğrafyalarda olduğu gibi İspanya'da da İslâm'ın rahat bir şekilde yayılışını Medine toplumunun sosyal mesajına bağlamaktadır. Kaynağını esas itibariyle Kur'an ve sünnetten alan Medine toplumu modeli daha önce fethedilen coğrafyalarda görüldüğü gibi İspanya'da da aynı etkiyi göstermiştir. İlk defa Medine'de uygulanan bu model Müslümanlarla gayr-i müslimleri ortak coğrafyada tek çatı altında toplamayı amaçlamıştır. Bu modelde Müslüman olsun ya da olmasın herkes can ve mal hakkına, hür bir şekilde yaşama hakkına, dil ve kültürlerini kullanabilme hakkına, serbestçe iktisadî faaliyette bulunabilme hakkına ve diğer birçok hakka sahip olmuştur.⁷⁸

O zamana kadar baskı altında olan Hıristiyanlar ve Yahudiler Müslümanların İspanya'ya gelişiyle daha önce sahip olamadıkları birçok hakkı elde etmişlerdir. Müslümanların Endülüs'te ortaya koydukları bu yeni model özellikle Yahudiler açısından çok önem arz ediyordu. Çünkü Müslümanlardan önce bir yok edilme politikasıyla karşı karşıya kalan Yahudiler, Müslümanların egemenliği sonrası yeniden kendi kimliklerine kavuşabilme imkânı bulmuşlardır.⁷⁹

⁷⁵ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 47.

⁷⁶ Özdemir, 466.

⁷⁷ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 48.

⁷⁸ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 31.

⁷⁹ Özdemir, 469.

İspanya örneği üzerinden Garaudy, İslâm'ın hızlı bir şekilde yayılmasını sağlayan özelliklerden biri olarak izlenen hoşgörü anlayışını ortaya koyar. İslâm, Müslüman olmayı reddetmelerine rağmen gerek Yahudilere gerekse Hıristiyanlara özellikle insanî haklar noktasında hoşgörü göstermiştir.⁸⁰ Garaudy'nin bu görüşünü destekleyecek en güzel örnek Endülüs şehirlerinin fizikî görüntüsüdür. Zira Endülüs şehirlerinde bir arada yaşamanın görüntüsü mimariye yansımıştır. Örneğin, Kurtuba'da Yahudi Mahallesi Ulu Cami'nin bitişiğinde yer almakta, Müslüman ve Yahudi mezarlıkları yan yana bulunmaktadır. Yine Kurtuba şehrinde Hıristiyanlar ve Müslümanlar bir süreliğine San Vicente Kilisesini, yarısı Müslümanlara diğer yarısı Hıristiyanlara ait olmak üzere ibadet yeri olarak paylaştılar. Bu paylaşım sarayda da sürmüştür. Emevi sarayı, toplumun birçok kesimini barındırmaktaydı. Toplumdaki bütün etnik ve dinî unsurlar Emevi sarayına girme ve hizmette bulunma imkânına sahipti. Toplumda her kesimden insan aynı sarayın çatısı altında değişik meslekleri icra ederek devletin işleyiş mekanizmasında yerini almıştır.⁸¹

Garaudy, temelde İslâm'ın gerek başka coğrafyalarda gerekse İspanya'da hızlı bir şekilde yayılışını askerî zaferden ziyade dinî uyanışa, sosyal devrime ve kültürel değişime bağlamaktadır. Bunları tek tek inceleyecek olursak dinî uyanış, İspanya'da özellikle Aryanizm mezhebinde gerçekleşti. Onlara göre İslâm kendi inançlarıyla zıt değildi. Aksine İslâm, onlarla aynı doğrultuydu ve şimdiye kadar yapılan zulümlerden insanları kurtarıyordu. Garaudy, sosyal devrim konusunda ise İslâm'ın Roma mülkiyet anlayışıyla zıt bir karakteristik özelliğe sahip olduğunu, Roma hukukunda mülkün mutlak sahibi olarak insanın görülmesi ve bu mülkü istediği gibi kullanmasının halka bir fayda sağlamayacağını ortaya koyarak İslâm'ın bu noktada mülkün mutlak sahibi Allah'tır ilkesi doğrultusunda servetin topluma dengeli bir şekilde dağılımını desteklediğini söyler.⁸² İslâm gelene kadar eşitsizliklerin, adaletsizliklerin, fakirliğin, baskı ve zorbalığın egemen olduğu İspanya'da İslâm'ın tüm bunlara karşı savaş vermesi sonucunda halk, İslâm'ı bir kurtarıcı olarak görüp ona kucak açmıştır.

Garaudy, İslâm'ın yayılmasında üçüncü önemli unsur olarak ise kültürel değişimi görmüştür. Çünkü Vizigotların hoşgörüzlüğünün aksine İslâm açık fikirliliği

⁸⁰ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 50.

⁸¹ Özdemir, 470-472.

⁸² Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 49.

önemliyordu. İslâm yayıldığı her coğrafyada capcanlı bir medeniyet oluşturuyor, bu medeniyette herkes kendine göre bir yer bulabiliyordu. Bu durum kurulan medeniyetin bir kültürel devrim yaratmasını sağlıyordu.⁸³

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Garaudy, İslâm'ın İspanya'da ve diğer coğrafyalarda yayılışını özündeki temel dinamiklere bağlar. Tam bu noktada İslâm'daki cihad anlayışının Batılılar tarafından yanlış anlaşıldığını ortaya koyarak İslâm'ın silah zoruyla yayılmadığını açıklamaya çalışır. Garaudy'e göre, Batılılar cihadı İslâm'ı yaymak için yapılan savaş olarak genelde tercüme etmişlerdir. Fakat durum gerçek manada böyle değildir. Çünkü Arapça'da savaşın tam karşılığı cihad değil harptir. "Cihad, Allah yolunda çaba, gayret mânası taşır."⁸⁴

Garaudy, özellikle İslâm'ı 'kılıç dini' yapmak adına gösterilen Kur'ânî birçok delilin bağlamından oldukça uzak olduğunu ortaya koyar. Çünkü delil olarak gösterilen âyetlerin başı ve sonu kesilerek bağlamlarından uzak bir şekilde değerlendirildiğini görüyoruz.⁸⁵ Özellikle Tevbe sûresinin 5. âyeti bu konuda sıklıkla yanlış kullanılmıştır: "Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayın, onları hapsedin ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin. Eğer tevbe eder , namazı dosdoğru kılar zekâtı da verilerse artık yollarını serbest bırakın. Allah yargılayan, esirgeyendir." Bu âyette geçen 'müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün' ifadesi İslâm'ı karalamak adına sıklıkla kullanılmıştır. Garaudy'e göre, bu tarz birçok âyet Kur'ân'da rahatça bulunabilir. Fakat bu âyetler yorumlanırken ayetin bağlamına iyi bakmak gerekir. Bu âyet ait olduğu surenin bütünlüğü içerisinde değerlendirildiği takdirde öldürülmesi emredilen kimselerin daha önce yapılan anlaşmayı çiğneyen ve Müslümanlarla inanç noktasında savaşan kimseler olduğu ortaya çıkar.⁸⁶

Bu konuda aşağıda vereceğimiz ayetlere bakacak olursak Tevbe sûresi 5. ayeti daha doğru bir şekilde anlamış oluruz: " Eğer anlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlar, ve dininize saldırırlarsa küfrün önderlerine karşı savaşın. Çünkü onlar yeminleri olmayan adamlardır. (Onlara karşı savaşırsanız) umulur ki küfre son

⁸³ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 49.

⁸⁴ Roger Garaudy, *İslâm'ın Vâdettikleri*, (Çev.: Cemal Aydın), Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2017, 48.

⁸⁵ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 51.

⁸⁶ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 51.

verirler.”⁸⁷, “ (Ey müminler!) verdikleri sözü bozan, Peygamber’i (yurdundan) çıkarmaya kalkışan ve ilk önce size karşı savaşa başlamış olan bir kavme karşı savaşmayacak mısınız; yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer (gerçek) müminler iseniz, bilin ki, Allah, kendisinden korkmanıza daha lâyıktır.”⁸⁸ Bu iki ayet bağlamında Tevbe suresi 5. ayeti değerlendirdiğimizde ayetin asıl manası ortaya çıkmaktadır. Kur’ân’a hermeneutik bir şekilde yaklaşabilmek için ayetleri parça parça değil de bir bütün olarak ve siyak-sibak ilişkisi çerçevesinde değerlendirmek gerekir.

Garaudy’e göre, cihad anlayışının savaş mânasına gelmemesi İslâm’da savaşın tamamen dışlandığı anlamına da gelmez. İslâm’da savaş, dini yaymak için değil inancı korumak için kabul görmüştür. İslâm dini, ancak bir saldırı ve gereklilik durumunda savaşı meşru görmüş, bunun dışında taşkınlığı ve saldırganlığı ise yasaklamıştır.⁸⁹ Bu konu Bakara sûresi yüz doksanıncı ayette şöyle ifade edilmiştir: “Size karşı savaş açanlara, siz de Allah yolunda savaş açın. Sakın aşırı gitmeyin, çünkü Allah aşırıları sevmez.” Âyette gördüğümüz üzere İslâm’da savaş gerekli koşullarda meşru görülmüştür.

Özetle diyebiliriz ki Garaudy, cihad konusundaki yanlış anlaşılmalara ortaya koyarak savaşla değil cihadla yayılan İslâm’ın, ‘kılıç dini’ olmadığını ve kendi dinamizminden kaynaklı esaslar sayesinde diğer coğrafyalarda olduğu gibi Endülüs’te de çok rahat yayıldığını göstermeye çalışmıştır.

1.1.3. İslâm Dünyasının Gerilemesi

Bu bölümde İslâm medeniyetinin duraklama ve gerileme nedenlerinden bahsedeceğiz. Daha önce de bahsettiğimiz üzere Hz. Muhammed’in vefatı sonrası çok kısa bir süre içerisinde İslâm geniş bir coğrafyaya yayılmıştı. “Suriye 634, Şam 635, Ktesifon 637, Hind ve Mısır 641, Kartaca 647, Semerkand 676, İspanya 710 yılında fethedildi. Müslümanlar 717 senesinde İstanbul önlerinde, 720 senesinde güney Fransa’da idiler. 700 senesinden itibaren Şantung’da camiler vardı. 830 senesinde ise İslâm Java’ya ulaştı.”⁹⁰ İslâm dünyasının yüz yıl kadar kısa bir sürede devasa bir

⁸⁷ Tevbe: 9/12.

⁸⁸ Tevbe: 9/13.

⁸⁹ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 51-52.

⁹⁰ Aliya İzzetbegoviç, *İslâm Deklarasyonu*, (Çev.: Rahman Ademi), Fide Yayınları, İstanbul 2014, 29-30.

coğrafyaya yayılmasının temelinde İslâm'ın kendi iç dinamizmi ve İslâm'a sıkı sıkıya bağlı kalarak İslâm'ı en güzel şekilde yaşayan ve Medine toplumu modelini gittikleri her coğrafyaya götüren Müslümanlar vardı. Fakat özellikle günümüze baktığımızda İslâm dünyasında geri kalmışlığı, savaşları, kıtlığı, Müslümanların ezilişini sıklıkla görmekteyiz. Bir zamanlar dünyaya yeni bir medeniyet anlayışı getirip barışı, huzuru, insan haklarını en iyi şekilde koruduğu için insanlar tarafından kurtarıcı olarak karşılanan ve savaştan ziyade anlaşmalarla yayılan İslâm'ın, bunu sağlaması elbetteki kendi iç dinamizmi sayesindeydi. Fakat İslâm'ı yaşatan ve uygulayan ise biz müslümanlardık. Tam bu noktada şu soruyu sormalıyız: Neden İslâm dünyası o eski zamanlarında olduğu kadar gelişmiş değil? Bu soruya cevap verebilmek için İslâm tarihinde meydana gelen gerilemelerin sebeplerini iyi anlamamız gerekiyor. En başta şunu söylemeliyiz ki bahsedeceğimiz gerileme sebeplerinin kaynağı, İslâm değil İslâm'ı iyi anlamayan ve yaşamayan Müslümanlardır.

Garaudy'e göre, İslâm dünyasında yaşanan gerilemeler İslâm'ı kendi otoritesini sağlamlaştırmak için kullanan servet ve iktidar hırsına tutulmuş hükümdarlarla başlar. Bu hükümdarlar kendi otoritelerini sağlamlaştıran fakihleri ön plana çıkarırken otoriteyi sarsıcı söylemlerde bulunan fakihleri ise baskı altına almışlardır. Bu noktada Batı'da İslâm'ın egemenliğinin son bulmasında fakihlerin rolü çok büyüktür. Mevcut iktidar karşısında boynu eğik durup yanlış kader ve tevekkül anlayışını yayan fakihler yüzünden İslâm yanlış anlaşılmalı ve eski pırılığını kaybetmiştir.⁹¹ Garaudy'e göre fukuhânın, insanları baskı altında tutması ve İspanya Müslümanlarının doğru bir şekilde yaşadıkları inançlara zarar vermesi İslâm'a kucak açan toplumları artık İslâm'a karşı bir konuma getirmiştir. Ayrıca bu fakihler iktidarını sürdürebilmek adına Murâbitleri İspanya'ya davet etmiş ve böylelikle 1086'da Murâbitler İspanya'yı istila etmiştir. Garaudy, tarihte yaşayan İslâm'ın en güzel örnekleri olarak kabul ettiği İspanya ve Hindistan'ın çöküşünde dış etkenlerden daha çok iç etkenlerin etkisinden söz etmektedir. Garaudy, yenileşme ve ictihada karşı duruş sergileyip taklitçiliği benimsemek, kendi kendine yetebilme anlayışı doğrultusunda içe kapanma gibi anlayışların bilimsel gelişmeleri engellediğini söyler. Çünkü dinî düşünce bilimsel düşünceyi önemli ölçüde etkiler.⁹²

⁹¹ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 69.

⁹² Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 70-75.

Garaudy, İslâm dünyasında meydana gelen çöküşün sorumlusu olarak gördüğü bağınaz fakihlerin aksine önemli şeyler dillendiren Mu'teziliği kaçırılmış bir fırsat olarak görmektedir. Çünkü Mu'tezile'nin ortaya koyduğu temel ilkeler Garaudy için çok doğru ve yerindedir.⁹³ Bu temel ilkelere bakacak olursak Mu'tezile'de başta Allah'ın zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde bir ve tek olduğu anlamına gelen tevhid anlayışı benimsenmiştir. Garaudy'e göre, bir diğer önemli ilke, ferdi hürriyet ilkesidir. İnsan hürriyeti ve sorumluluğu olmadan ceza ve mükâfat anlayışının hiçbir manası kalmaz. İnsan hür bir varlık olmasaydı mükellefiyetlerden söz edilemezdi. İslâm'da temelde tek Allah'a boyun eğme mesajı dillendirilmesine rağmen Allah, insana boyun eğmeme iradesi dahi vermiştir.⁹⁴ Zira Kur'ân'da: "Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir."⁹⁵ Âyet doğrultusunda söyleyebiliriz ki insana emanet olarak verilen akıl ve düşünce kabiliyeti insanın davranışlarından sorumlu tutulmasının en temel sebebidir.

Garaudy'e göre, Mu'tezile'nin, hadisler konusunda şüpheli yaklaşmasının temelinde bu hadislerin insanlar tarafından kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilme riski yatar. Çünkü Garaudy, Allah'ın sözü ile insanların sözünün ayırt edilmesi gerektiğini aksi taktirde sözü söyleyen kişinin, yanlış olma ihtimali olan beşerî sözünün kendi çıkarları uğruna Allah'ın veya Peygamberin sözüymüş gibi kullanılabileceğini ifade eder. Özellikle kader konusunun şahsî çıkarlar adına yanlış kullanıldığını ifade eden Garaudy, insanın dünyanın dönüşü, güneşin doğuşu, yağmurun yağması gibi kesin bir şekilde ayarlanmış bir varlık olmadığını ortaya koyar. İnsanların iyi veya kötü her türlü davranışının kaderinde olduğu anlayışı Kur'ân'da açık bir şekilde dışlanmaktadır.⁹⁶ En'âm sûresi 148. ayete bakacak olursak: "Putperestler diyecekler ki: 'Allah dileseydi ne biz ortak koşardık ne de atalarımız. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık.' Onlardan öncekiler de aynı şekilde (peygamberi) yalanladılar ve sonunda azabımızı tattılar. De ki: Yanınızda bize açıklayacağınız bir bilgi var mı? Siz zandan başka bir şeye uymuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz." Bu ayette müşriklerin kâfirliklerinden Allah'ı sorumlu tutmak istediklerini görüyoruz. Ancak En'âm sûresi

⁹³ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 77.

⁹⁴ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 80-81.

⁹⁵ Ahzâb: 33/72.

⁹⁶ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 80-81.

149. ayette müşrikler şu şekilde yalanlanıyor: “De ki: Kesin delil, ancak Allah’ındır. Allah dileseydi elbette hepinizi doğru yola iletirdi.” Zira Allah elbette dileseydi tüm insanları günaha yönelmeyecek özellikte yaratabilirdi. Fakat yaratıcı bunu dilemedi. Aksine insana irade vererek günah ve sevapta özgür bıraktı. Eğer Allah insana özgür irade vermeseydi, insanı davranışlarından sorumlu tutamazdı. Mu’tezile’de bu adalet ilkesinin bir gereğidir. Diğer bir ayette: “Şüphesiz biz ona (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör.”⁹⁷ ifadesiyle de insanın seçme özgürlüğü belirtilir. Özetle söyleyebiliriz ki evrendeki her şey, Allah’ın koyduğu kanunlar çerçevesinde hareket ederken evrensel kanunun tek istisnası olan insan, Allah’ın vermiş olduğu iradeyle hareket eder.

Garaudy’e göre, hürriyet ve kader konusu siyasî anlamda çok önem arz ediyordu. Kur’ân’ın hürriyetçi mesajına sahip çıkan ve hükümdarların ahlâksız tutum ve davranışlarına karşı olan Müslümanlar, iktidar taraftarı ve destekçisi bazı din adamları tarafından durdurulmaya çalışılmıştır. Çünkü iktidar taraftarı din adamlarına göre mevcut hükümdar Allah tarafından belirlenen kaderin bir gereği olduğu için ona itaat etmek gerekmektedir. Bu anlayış doğrultusunda din, iktidar sahibi kişilerin kendi otoritelerini sağlamlaştırma aracı olarak kullanılmış ve ‘alın yazısı’ anlayışıyla zulümler ve zorbalıklar kapatılmaya çalışılmıştır.⁹⁸

Garaudy’e göre, yanlış kader anlayışından sonra İslâm dünyasında gerilemelere neden olan bir başka sebep ise ictihadın engellenmeye çalışılmasıdır. Abbasiler döneminde henüz 9. yüzyılda, İmparator Konstantin zamanında Hıristiyanlıkta meydana gelen dogmatik katılaşmanın bir benzeri İslâm dünyasında yaşanmaya başladı. Halife Mütevekkil, dinî bölünmelerden korktuğu için ictihadı kapatma çağrısını sıklıkla dile getiriyordu. Çünkü siyaset ve dinin birbirine sıkı sıkıya bağlı bir şekilde ilerlediği halifelik sisteminde dinî anlamda yapılan tartışmalar siyasî düzeni de etkileyebilirdi. Bu yüzden ictihadın alanı daraltılıp kapısı kapatıldı. Böylelikle dogmatik bir yapıyla hareket edilmiştir. İctihad kapısının kapatılması ile İslâm dünyası düşünmeye ve araştırmaya davet eden Kur’ân anlayışından dogmalara hapsedilmiş mutlakiyetçi ilkelere sıkı sıkıya bağlı olma anlayışına doğru evrilmiştir. Böylelikle taklitçilik, eski görüşlere sıkı sıkıya bağlılık, taassup anlayışı İslâm dünyasına egemen olmaya

⁹⁷ İnsan: 76/3.

⁹⁸ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 82.

başlamıştır.⁹⁹ Garaudy'nin ictihad noktasında ortaya koyduğu bu anlayış Muhammed İkbâl'in İslâm için vurguladığı hareket ilkesini destekler niteliktedir. İkbâl'e göre İslâm'ın yapısında bir hareket vardır. Bu hareket ilkesinin temel prensibi ise ictihaddir.¹⁰⁰ Her iki düşünürün de ortaya koyduğu gibi İslâm, dogmalarla etrafı kuşatılacak durağan bir din değildir. Aksine İslâm her çağın problemlerine cevap verebilecek nitelikte sürekli canlı olan bir dindir.

Garaudy'e göre, ictihad, taklitten kurtulmak ve böylelikle uyanışı yeniden sağlayabilmenin anahtarıdır. Eski müfessirlerin söylediklerine sıkı sıkıya bağlı olup sadece onları tekrarlamak ve İslâm'ı şekil dini haline getirmek İslâm'ın dinamizmine aykırıdır.¹⁰¹ Ku'ân-ı Kerîm taklitçiliği pek çok âyette yasaklamıştır. Lokman sûresinin yirmi birinci âyetinde: “Onlara ‘Allah’ın indirdiğine uyun’ dendiğinde: Hayır, biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız, derler. Ya şeytan, onları alevli ateşin azabına çağırıyor idiye!” geçen ifade bize İslâm'ın taklide karşı çıktığını gösteriyor. İslâm'da ictihadın Hz. Peygamber döneminde de uygulandığını görmekteyiz. Peygamberimiz, Muâz b. Cebel'i Yemen'e kadı olarak gönderdiğinde, kendisine karşısına çıkan problemler hususunda nasıl bir yol izleyeceğini sormuştu. Muâz b. Cebel ise Kur'ân'a müracaat edeceğim; orada çözüm bulamazsam sünnetine bakacağım; bunlar da yeterli olmazsa, kendi kanaatime göre hüküm vereceğim sözünü söyleyince Hz. Peygamber memnun oldu.¹⁰²

Garaudy, gerek Peygamberimizin gerekse sahâbenin birçok olayda şahsî fikirlerini ortaya koyduklarını hatta bazen bu fikirlerinde yanıldıklarını da söyler. Çünkü hem peygamberlik hem de insanî yönü olan Hz. Muhammed, bizzat kendisi beşerî bir yönü olduğuna ve her sözünün vahiy olmadığına dikkat çekmiştir. Örneğin, Bedir Savaşında, aldığı askerî kararların Allah'ın vahiy olmadığını ve şahsî görüşü olduğunu belirtmiş, kendisine önerilen plan teklifine uyararak ordunun düzenini değiştirmiştir.¹⁰³ Bu konuda şunu söyleyebiliriz ki Peygamber'in bile birçok konuda sahâbe ile istişare ederek kararlar alması karşısında İslâm medeniyetinin gerilemesine neden olan fukuhanın taklide aşırı derecede önem vermesi düşündürücüdür.

⁹⁹ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 86-87.

¹⁰⁰ Muhammed İkbâl, *İslâm'da Dinî Düşüncenin Yeniden İnşası*, (Çev.: Rahim Acar), Timaş Yayınları, İstanbul 2016, 183.

¹⁰¹ Garaudy, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, 63.

¹⁰² Tirmizî, “Ahkam”, 3.

¹⁰³ Garaudy, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, 65.

Garaudy'e göre, yeniden "İslâm Rönesansını" sağlamak mümkündür. Bunun temel yolu ise Batı'yı ve geçmişi taklitten uzak durmaktır. Taklitten uzak durup İslâm rönesansının sağlanması noktasında Mu'tezile'nin ise kaçırılmış bir fırsat olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁰⁴

Buraya kadar anlattıklarımızdan yola çıkarak Garaudy'nin gelenekçi anlayışa karşı çıktığını görüyoruz. Garaudy, gerek Hz. Peygamber'in gerekse büyük müfessir ve fıkıhçıların zenginliği ne olursa olsun, Allah'ın kelamı Kur'an'la insan sözü olan geleneğin aynı kefeye koyulamayacağını belirterek Allah'ın kelamının insanın sözüyle gizlenmemesi gerektiğini ifade etmektedir.¹⁰⁵ Buradan Garaudy'nin Hz. Muhammed'in sünnetini göz ardı ettiği anlamı çıkarılamaz. Çünkü Garaudy'nin Peygamberimizin sünneti hakkındaki düşüncelerine bakacak olursak sünneti, Kur'an'dan sonra İslâm kanununun ikinci kaynağı olarak nitelendirip Allah'ın sünneti ve Peygamber'in sünneti şeklinde ikiye ayırdığını görüyoruz. Allah'ın sünneti, Peygamberinin mesajı ile insanların hayatına yaptığı müdahaleleri anlatırken; Peygamber'in sünneti, vahiy şeklinde belirtilmiş konular dışında söylemiş olduğu sözler, yapmış olduğu iş ve davranışları ifade etmektedir. Aslında Garaudy'nin beşer olarak nitelendirdiği sünnet Peygamber'in sünnetidir. Garaudy, Peygamber'in de bir insan olduğunu defalarca belirterek beşerin sözünün Allah'ın kelamının önüne geçirilmemesi gerektiğini ifade eder.¹⁰⁶ Bu konuda diyebiliriz ki ifrat ve tefrite gitmeden itidalli bir şekilde hareket edilmelidir. Ne sadece taklitten öteye geçmeyen gelenekselci anlayışa ne de geleneği büyük ölçüde reddeden modern anlayışa yönelmelidir. Gelenekten de faydalanılarak günümüz problemlerine Kur'an'ı temel alarak çözümler üretilmelidir.

Garaudy'e göre, İslâm dünyasında yaşanan ikinci çöküş kendi otoritelerini daha da güçlendirmek isteyen halifelerin, İslâm anlayışında önemli yer tutan hürriyeti kısıtlamalarıyla başladı. Onlar despot bir tavırla otoritelerine hizmet eden katı bir din anlayışının benimsenmesini istediler. Bu doğrultuda kurulu düzenin bozulmaması adına her türlü ilerlemenin ve yenileşmenin önüne engeller koydular. Bu anlayış ne yazık ki İslâm dünyasını durgunluk ve katılığa itip eskiye saplanıp kalmaya mahkûm etmiştir.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Garaudy, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, 71.

¹⁰⁵ Garaudy, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, 74.

¹⁰⁶ Garaudy, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, 74.

¹⁰⁷ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 89.

Garaudy'e göre, İslâm dünyasında yaşanan üçüncü çöküş ise, İslâm'a karşı bir İslâmcılık anlayışının ortaya çıkmasıdır. Çünkü İslâmcılık, İslâm'a zarar veren bir hastalıktır. Bu noktada yobazlık kavramı üzerinde duran Garaudy, yobazlığın mutlak hakikate sahip olma iddiası olduğunu belirtir. Yobazlıkta benimsenen mutlak hakikat, zorla da olsa herkese kabul ettirmeye çalışılır. Garaudy, bu şekliyle ilk yobazlığın Batı sömürgeciliği olduğunu söyler. Çünkü Batı, yayılmacı tutumunu haklı göstermek için kendisini Tanrı tarafından seçilmiş olarak görüyor ve dinini diğer dinlerden üstün görerek yayılmacılık anlayışına haklı gerekçeler bulmaya çalışıyordu. Daha sonraki süreçte ise Batı'da dinin gerilemesiyle birlikte Batı, kendisini dünyanın merkezine koymuş ve 19. yüzyıldan sonra ise modernlik anlayışını dünyaya dayatmıştır.¹⁰⁸

Garaudy'e göre, gerek İslâmcılık gerekse Çin kültür devrimi gibi dünyadaki tüm bağınazlıklar, Batı'nın sömürgeci yobazlığına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Batı'ya bağımlı olmamak ve Batı kültüründen etkilenmemek, kendi kimliklerini ve geleneklerini muhafaza etmek adına geçmişe geri dönmek şeklinde ortaya çıkmış bir anlayıştır.¹⁰⁹ Garaudy, ABD ve Batı'nın IMF ile dayatmaya çalıştığı pazar ekonomisinde tekelleşme anlayışı ve toplumların sömürülmesini reddetmesi noktasında İslâmcılığı haklı bulmaktadır. Fakat her ne kadar haklı gerekçeleri olsa da Garaudy'e göre İslâmcılık akımı İslâm'ın hastalığıdır. Çünkü bu hastalık şeriatı uygularken hataya düşmüştür.¹¹⁰

Kısacası diyebiliriz ki Garaudy'nin ortaya koyduğu İslâm dünyasının gerilemiş nedenlerinin hiçbiri İslâm kaynaklı değildir. Aksine İslâm'ı yanlış anlayan ve yorumlayan Müslümanların eseridir. Çünkü gerek Hz. Peygamber zamanında gerekse vefatı sonrasında ilk yüzyılda İslâm'ın hızlı bir şekilde yayılması ve Müslümanların kurulan medeniyetlerin altına imzalarını atmaları İslâm'ın gerçek anlamda iyi bir şekilde anlaşılıyor olmasının sonucudur.

Yukarıda İslâm dünyasında yaşanan gerilemelerin en temel sebeplerini incelemeye çalıştık. Günümüzde İslâm dünyasında bir gerileme olsa da Garaudy, bu durumun aşılıp İslâm dünyasının tekrar yükselişe geçebileceğini ifade eder. Garaudy'e göre, günümüzde Batı gerek siyasî gerekse manevî yönden çözümler üretemez bir hale

¹⁰⁸ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 97.

¹⁰⁹ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 98.

¹¹⁰ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 100-101.

gelerek iflas etmiştir. Günümüzün temel problemleri karşısında İslâm dininin evrenselliğine ve ışıltısına büyük bir ihtiyaç vardır. Dünya üzerindeki Batı egemenliğiyle tarihte eşi ve benzeri görülmemiş bir yıkım gerçekleşmiştir. Bu medeniyetin marifetlerine bakacak olursak 1985 yılında silahlanmaya 700 milyar dolardan fazla para harcanmış, Hiroşima'ya atılan bombadan binlercesi depolanmıştır. Bu durum, yetmiş milyar insanın rahat bir şekilde yok edilmesi anlamına gelmektedir.¹¹¹ İnsanlık Batı hegemonyasında kendi sonunu rahatlıkla hazırlayabilecek ölçüde bir teknik imkâna kavuşmuştur. Durum bu kadar vahim olmasına rağmen tüm bu adımların Batı tarafından gelişme olarak nitelendirilmesi ise düşündürücüdür.

Garaudy'e göre, sömürgeciliğin bir sonucu olarak bir tarafta Amerika ve Batı tıka basa mal ve gıda stoklarken diğer tarafta ise 1985 yılında yaklaşık 80 milyon insan açlıktan ölmüştür. Avrupa'da 16. yüzyılda rönesans, kapitalizm ve sömürgeciliğin ortaya çıkışıyla Batı, evrensel değerlerin varlığına inanmayı terk etti. Evrensel değerlerden vazgeçen Batı, kendine hızlı büyüme adlı mutlak bir değer seçti. Artık Batı'nın dini, gizli bir tanrı olarak gördükleri büyümeye inanmak oldu. Daha fazla büyüme anlayışı onları faydalı-faydasız, yaşatıcı-öldürücü fark etmeksizin sürekli üretmeye itti. Aslında gizli tanrı olarak gördükleri büyüme, kan dökücü bir ilâhtır. Çünkü bu tanrı kendi uğruna tüm insanlığın bile yok olmasını göze alabilir.¹¹²

Günümüzde egemen olan Batı medeniyetinin çürümüşlüğüne Garaudy, çözüm olarak İslâm'ı görür. Eğer günümüzde İslâm'ın parıltısını engelleyen şeyler ortadan kaldırılsa Endülüs'te olduğu gibi İslâm, herkesin huzur içinde yaşayabileceği bir medeniyet inşa edebilir.¹¹³

Garaudy, İslâm'ın parıltısı önünde kendi kendime yeterim şeklindeki anlayışın büyük bir engel olduğunu ortaya koyar. İslâm, tarih boyunca birçok coğrafyada silahla değil bütün medeniyetlerin zenginliklerine kucak açısıyla hızlı bir şekilde yayılmıştır. İslâm kendi medeniyetini oluştururken başka medeniyetleri dışlamamıştır. Aksine onlarda olan zenginliklerle bir medeniyet sentezi oluşturmuştur.¹¹⁴ Günümüzde İslâm'ın bu anlayışı yaşatılmalı, kalıplaşmışlıktan çıkılmalı ve özellikle Batı'nın insanlık için

¹¹¹ Garaudy, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, 35.

¹¹² Garaudy, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, 36-37.

¹¹³ Garaudy, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, 38.

¹¹⁴ Garaudy, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, 38.

faydalı bilimsel çalışmaları kabul edilip bunlara yenilerinin eklenmesi için çalışılmalıdır.

Garaudy, İslâm dünyasının tekrar yükselişi için İslâm'ın önünde büyük bir engel olarak duran yobazlığın ortadan kaldırılması gerektiğini ortaya koyar. Yobazlık ister İslâmcı ister Yahudi veya Hıristiyan olsun insanlığın geleceği açısından en büyük tehlikelerden birisidir.¹¹⁵ Garaudy, yobazlığı şu şekilde tanımlamaktadır: “Yobazlık, dinî veya siyasî bir inancı, o inancın tarihinin önceki bir döneminde bürünebildiği kültürel ve kurumsal şekliyle özdeşleştirmektir. Dolayısıyla da kendisinin mutlak bir hakikate sahip olduğuna ve onu herkese zorla kabul ettirmek gerektiğine inanmaktır.”¹¹⁶ Garaudy, Batı yobazlığı, bilimci yobazlık, Stalinci yobazlık ve İsrail yobazlığı gibi birçok yobazlıktan bahsederken özellikle İslâm dünyasını bir çıkmaza sokan İslâmî yobazlık üzerinde oldukça fazla durmuştur.

Garaudy'e göre, İslâmî yobazlıkların temelini geleneğe bağlılık yani sünnete saygı oluşturur. Garaudy, sünnet kelimesinin Kur'ân'da çoğunlukla yerici bir anlamda kullanıldığını söyler. Burada sünnetten kasıt Hz. Peygamber'in sünneti değil İslâm öncesi âdetlerdir. Kur'ân eski âdetlerden oluşan sünnetten uzak durulmasını emrediyor.¹¹⁷ Zaten sünnet sözlükte: “ İyi ya da kötü tutulan yol, gidişat, davranış, hüküm, adet, kanun”¹¹⁸ gibi anlamlara gelir. Demek ki sünnet iyi yol olabileceği gibi kötü yol da olabilmektedir. Garaudy, İslâmî yobazların Hz. Muhammed'in sünnetini de çarpıttıklarını belirterek Peygamberimizin vefatından sonra sahih hadislerin yanında çıkarlar doğrultusunda iki asır boyunca hadisler üretildiğini belirtir. Garaudy'e göre İslâmî yobazlıklar, “ İnsanın sorumlu hürriyeti ile Allah tarafından istenen dünyanın genel düzeninin gerekliliğinin, Allah'ın ahlâkî kanunu ile şeriatın ve iktidarın yargılama yetkisinin, yani fikhin ve Allah'ın keliması ile insanın sözünün sürekli olarak birbirine karıştırılmasına dayanır.”¹¹⁹ Hicretin dördüncü yüzyılında yorumlamanın, tenkitçi aklın, sorgulamanın, yani ictihadın kapısının kapatılması ve bunun yerine taklitçi şeriat anlayışının koyulması İslâmî yobazlığın önünü açmıştır.¹²⁰

¹¹⁵ Roger Garaudy, *Yobazlıklar*, (Çev.: Cemal Aydın), Timaş Yayınları, İstanbul 2018, 11.

¹¹⁶ Garaudy, *Yobazlıklar*, 11-12.

¹¹⁷ Garaudy, *Yobazlıklar*, 115.

¹¹⁸ İsmail Karagöz ve diğerleri, 606.

¹¹⁹ Garaudy, *Yobazlıklar*, 118.

¹²⁰ Garaudy, *Yobazlıklar*, 119.

Garaudy'e göre, İslâm'ın sahibi olduklarını iddia eden İslâmî yobazlar, Kur'ân ve hadis yorumunun sadece bazı fukuhâya ve ulemaya ait olduğunu ortaya koyarak dinî yorumu tekelleştirme gayreti içerisine giren bir ruhban sınıfı izlenimi vermektedir. Garaudy, yobazlığın yani şekilciliğin, taklitçiliğin, lafızcılığın ve İslâm'ın sahibi olma iddiasının İslâm'ın Kur'ânî boyutunun yeniden keşfedilerek ictihad kapısı açılarak ortadan kaldırılabileceğini belirtir. Zira yobazlık İslâm rönesansının sağlanması noktasında en büyük engellerden birisidir.¹²¹ Garaudy, ayrıca İslâm dünyasının tekrar ayağa kalkabilmesi için bilime ve tekniğe hakim olmak, Batı'dan farklı olarak büyüme odaklı değil insan odaklı ekonomik büyümeyi sağlamak ve kültür devrimini gerçekleştirmek gibi ilkeler doğrultusunda hareket edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹²²

Yukarıda İslâm dünyasının geri kalmışlığına özellikle Garaudy'nin görüşleri etrafında çözümler bulmaya çalıştık. Sonuç olarak söyleyebiliriz ki İslâm her zaman dinamik bir yapıya sahip olan bir dindir. Müslümanlar, Kur'ân'ın dinamik dünya görüşü etrafında çağımızdaki gerek iktisadî gerekse siyasî ve ahlâkî sorunlara çözümler aramalı; problemlere bağnazlıkla, yobazlıkla ve taklitçilikle yaklaşmamalıdır.

¹²¹ Garaudy, *Yobazlıklar*, 134-135.

¹²² Garaudy, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, 103-104.

İKİNCİ BÖLÜM

ROGER GARAUDY'DE MEDENİYET

2.1. MEDENİYETLERİN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI

Günümüzde Buda-Brahma medeniyeti, Hıristiyanlık ve Yahudilik temelinde oluşmuş Batı medeniyeti ve İslâm medeniyetinin hâkim olduğu bir dünya medeniyeti görmekteyiz.¹²³ Günümüz dünyasına hâkim olan bu medeniyetleri daha iyi anlayabilmek için ilk medeniyetlere ve onların çıkış yerlerine bakmamız gerekecektir.

Tarih sahnesine medeniyetlerin çıkışı yerleşik hayatla birlikte gerçekleşmiştir. İnsanların göçebe hayattan yerleşik hayata geçişi ise tarım sayesinde gerçekleşmiştir. İlk büyük tarım medeniyetleri Dicle ve Fırat deltası, İndus ve Huang-ho havzaları ve Nil deltası gibi nehirlerin verimli alanlarında olmuştur.¹²⁴ Sümerler, Mısır, Hint ve Çin medeniyetlerine beşiklik etmiş Mezopotamya, Nil, İndus, ve Huang-ho (Sarı Nehir) alanlarını inceleyerek ilk medeniyetlerin tarih sahnesine çıkışı ve insanlığa katkılarını aşağıda sunmaya çalışacağız.

Sümer medeniyetine ev sahipliği yapmış “Mezopotamya, Yunanca mesos (ara/orta) ve potamos (ırmak) kelimelerinden türetilmiş ‘iki ırmak arası’ anlamında bir coğrafi terimdir. Bu ad kuzeyde Toros Dağları’ndan güneyde Basra Körfezi’ne, doğuda Zagros Dağları’ndan batıda Suriye Çölüne kadar uzanan alan için kullanılmaktadır.”¹²⁵ Mezopotamya tarihinin Sümerlerle başladığını görmekteyiz. Daha sonra sırasıyla, “Erken Hanedanlar Dönemi (İ.Ö. 2900-2350), Akkadlar (İ.Ö. 2350-2150), Yeni Sümer Dönemi (İ.Ö. 2112-2000), Asurlular ve Babilliler, Kassitler, Assur ve Urartu Krallıklarının yıkılması, Yeni Babil Devleti (İ.Ö. 612-539) birbirini takip eder.”¹²⁶

Garaudy’e göre, altı bin yıl önce dünyanın en eski medeniyeti Fırat ve Dicle Nehirleri arasında kalan Mezopotamya’da kurulmuştur. Balçıklı zengin topraklardan oluşan bu bölgede insanlar şehirler kurdular, tanrılar için tapınak-ev manasına gelen

¹²³ Mehmet Şeker ve Süleyman Genç, 14.

¹²⁴ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 11.

¹²⁵ Hakan Sivas, “Eski Mezopotamya Tarihi ve Uygarlığı”, *Uygarlık Tarihi*, Taciser Sivas (Ed.), (ss. 26-47), Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, 27.

¹²⁶ Sivas, 43.

Zigguratlar inşa ettiler ve ilk yazıyı icat ettiler.¹²⁷ Bu medeniyet Akdeniz, Asi Nehri ve Fırat Vadisi yoluyla Afrika ve Mısır, deniz yolları ile de Hint medeniyetiyle etkileşimde bulunmuştur.¹²⁸

İlk medeniyetlerden bir diğeri ise Eski Mısır'dır. Bu medeniyete beşiklik eden alan ise Nil deltasıdır. Yağışın çok az olduğu bu alanda toprağın verimliliği Nil Nehri'ne bağlıydı. Nil'in sularının kabarıp taşması Mısır için bir nimet olarak görülürdü.¹²⁹ Ekvatorial yağışa bağlı olarak mayıs ayında yükselen Nil Nehri, Ekim ayına kadar vadi üzerinde kalırdı. Kasım ayı itibariyle nehir, yatağına çekilmeye başlardı. Vadi üzerinde kaldığı süre boyunca humuşça zengin olan milleri biriktirerek çok verimli toprakların oluşmasını sağlardı.¹³⁰

Garaudy'e göre Nil'in suyundan faydalanma adına kanallar ve bentlerin yapımı merkezî bir yönetimi gerekli kılmıştır. Merkezî yönetim ihtiyacı doğrultusunda kabilelerin birleşmesi sonucu Eski, Orta ve Yeni İmparatorluklarla Mısır tarihi şekillenmiştir. Nil etrafında şekillenen Mısır medeniyeti, bilimsel, kültürel, mimarî, dinî ve birçok alanda olmak üzere büyük gelişmeler göstermiştir.¹³¹

Mısır medeniyeti, matematik alanında Mezopotamya'ya nisbeten daha az bilgileri olmalarına rağmen geometri konusunda ileri düzeyde gelişmişlik göstermişler. Nil Nehri'nin taşması sonucu bozulan tarla sınırlarının saptanmaya çalışılması Mısırlıları geometride ilerletmiştir. Geometri konusunda Mısırlıların, kenar uzunlukları üç, dört, beş olan üçgenin hipotenüsünün karşısındaki açının dik açı olduğunu, Pi sayısını gerçek değeri olan 3,1416 sayısına çok yakın bir değer olarak 3,16 şeklinde hesaplamaları ileri düzeyde olduklarını göstermektedir.¹³²

Mısırlılar bilimde olduğu gibi yazıda da gelişmişlerdir. Mısır'da yazı, Sümerde olduğu gibi eşya şekli çizmekle başlamıştır. Fakat mısır yazısı, yazıcının ifade etmek istediğini resmetmesi anlamına gelen hiyeroglif bir tarzda yazıldığı için Sümer yazısından farklıdır. Mısırlılar yazı yazmak için ise papirüs bitkisinden yapılan kâğıtları

¹²⁷ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 13.

¹²⁸ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 11.

¹²⁹ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 17.

¹³⁰ Sivas, 49.

¹³¹ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 17.

¹³² Hakan Sivas, "Eski Mısır Tarihi ve Uygarlığı", *Uygarlık Tarihi*, Taciser Sivas (Ed.), (ss. 48-70), Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, 57.

kullanırlardı. Fakat papirüslerin pahalı olması ve nadir bulunması nedeniyle yazı yazmak için kireç taşları ve tahta tabletler de kullanılmıştır.¹³³

Mısır mimarisine bakacak olursak karşımıza belirgin olarak mezarlar çıkmaktadır. İ.Ö. 3000'lerde Mısır kralları öldüklerinde mastaba adı verilen kerpiçten mezarlara gömülürlerdi. Daha sonraki süreçte kral mezarlarının ilk anıtsal örneği olan Firavun Coser'in basamaklı piramidi İ.Ö. 2630'larda yapılmıştır. Taştan bir mastabanın üzerine bir diğerinin inşa edilmesi şeklinde oluşan basamaklı piramitlerin gelişmesi sonrası gerçek piramit mezar anıtlarına geçilmiştir.¹³⁴

Eski Mısır'da dinî hayatta ise çok tanrılı bir inanç tipi vardı. Yer Tanrısı Geb, Gök Tanrıçası Nut, Hava Tanrısı Şu, Ay Tanrısı Hons sadece tanrılarından birkaçıdır. Mısır'da krallar yani firavunlar tanrının yeryüzündeki temsilcileridirler. Temsilci olmalarından dolayı malların, toprağın ve insanların sahibi olarak görülmüşlerdir. Mısır'da ölen kişinin ruhunun tekrar bedenine girip öbür dünyada yaşayabilmesi için beden korunması gerektiği inancı hakimdi. Bu inanç doğrultusunda cesedi korumak için mumyalama tekniği geliştirildi.¹³⁵ Garaudy'e göre, Mısır'da dinî bakımdan tabiat tanrıları, siyasî ve ruhanî ilâhlar ortaya çıkmasına rağmen Hz. İsa'dan önceki 14. yüzyılda Mısır firavunu olan Akhenaton, diğerlerinin aksine tek ve bir olan Tanrı'ya inanıyordu. Akhenaton döneminde ilâh kelimesinin çoğulu olan ilâhlar kelimesi her yerden kazanmış, mabedler putsuz yaptırılmıştır. Akhenaton fetihlerden vazgeçip insanları değiştirme yolunu kendine seçmiştir. Otuz yaşına geldiğinde hayata veda etmesiyle Mısır eskiye geri dönmüştür.¹³⁶

Garaudy'e göre, tarihteki en eski medeniyetlerden bir diğeri olan Hint medeniyetine beşiklik eden alan ise İndus'tur. Hz. İsa'dan önce 2500-1500 yılları arasında İndus vadisinde Harappa ve Mohenjo-Daro'da tarihin en güzel medeniyetlerinden biri olan Hint medeniyeti ortaya çıktı. Bu medeniyet; şehirleri, şehir planlamacılığı, çevre tasarımı, tuğladan yapılmış evleri, hamamları, kanalizasyonları, geniş sokakları ve kamu hizmetlerinin görüldüğü kalesiyle ön plana çıkmaktadır. Ticarî alanda kendi ürünlerinin üzerine kaplan, fil, manda gibi hayvan figürlerinin işlendiği

¹³³ Sivas, 58.

¹³⁴ Sivas, 59.

¹³⁵ Sivas, 62-63.

¹³⁶ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 18.

mühürleri damga olarak vururlardı. Bu açıdan özellikle Harappa şehri mühür oymacılığı konusunda ünlüdür. Bu mühürlere farklı coğrafyalarda rastlanması bu medeniyetin geniş bir ticaret sahasına sahip olduğunu göstermektedir. Mimarisinde Mezopotamya ve Mısır'ın aksine dine dair kanıt oluşturacak bir yapının olmaması bir tanrıya inanıp inanmadıkları konusunda net bir bilgi vermemektedir.¹³⁷

Garaudy, son olarak ise Çin medeniyetine beşiklik eden Huang-ho'yu (Sarı Nehir) ele almıştır. Çin hanedanlarının tarihi; Mezopotamya, Mısır ve İndus gibi önemli bir medeniyetin varlığını ortaya koymaktadır. Tarihsel sürece baktığımızda Büyük Yu'nun ırmakları yönlendirebilmek için kanallar açtığını ve setler diktiğini görüyoruz. Bu sayede Büyük Yu'nun halefi ise beş farklı ürünün ekimini gerçekleştirdi. Huang-ti ise yazıyı, araba tekerini, maden işlemlerini, astronomiyi, ilk devlet oluşumunu Çin medeniyetine kazandırdı. Mezopotamya ve Mısır'da olduğu gibi Sarı Nehrin sularının da kontrolü bir merkezi yönetimi gerekli kıldı. Bu yönetimin başındaki kişi hem insanları yöneten imparator hem de bir din adamıydı. Birçok alanda gelişme gösteren Çin medeniyeti zamanla bütün Asya bozkırlarına ve daha sonra ise Tuna boylarına kadar ulaştı.¹³⁸

Garaudy'e göre, şimdiye kadar saydığımız bütün medeniyet beşikleri, soğuk iklim koşulları sebebiyle güneye doğru hareket eden bozkır göçebelerinin istilâsına maruz kalmışlardır. Bu göçebe topluluklar, medeniyet üstünlüğünden ziyade silah gücüyle zaferler elde ettiler. Mezopotamya'da Sümer medeniyeti, Zagros'tan gelen dağ kabileleri tarafından doğudan ve kuzeyden, batıdan ise Sâmi kavimleri tarafından MÖ 2250'den itibaren istilaya uğrayarak son bulmuştur. İndus medeniyeti MÖ 15. yüzyılda Aryenler tarafından istilâya uğramıştır. Mısır medeniyeti MÖ 16. yüzyılda Hiksoslar'ın saldırılarıyla son bulmuş, Çin medeniyeti ise Hunlar tarafından sürekli tehdit altında kalmıştır.¹³⁹

Garaudy'e göre, silah gücüyle bu medeniyetler üzerinde kurulan imparatorlukların en vahşisi Asurlulardır. Zira Asurlular için insan öldürmek hayvan avlamak gibi güzel bir şeydir. Asurlular'ın kandan temeller üzerine kurduğu imparatorluk, Medler'in başkent Ninova'yı almasıyla ortadan kalktı. Çinliler ise Hz. İsa'nın doğumundan önce

¹³⁷ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 21.

¹³⁸ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 22.

¹³⁹ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 22.

sekiz ve yedinci yüzyıl arasında Asya bozkırlarından gelen kabilelerin ilerleyişini durdurabildiler.¹⁴⁰

Buraya kadar anlattığımız medeniyetlerin insanlık tarihine bilimsel, siyasî, iktisadî, mimarî, dinî ve kültürel bakımdan çok önemli katkılar sunduklarını gördük. Medeniyetler birbirlerini etkileyebildikleri için ilk medeniyetlerin gelişim süreçlerini görmek günümüze kadarki tüm medeniyetlerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

2.2. BATI MEDENİYETİ

2.2.1. Batı Medeniyetinin Oluşumu

Batı'da Batı medeniyetinin düşünce alanında Eski Yunan geleneğinden; devlet, siyaset ve hukuk alanlarında Roma hukukundan; ahlâk alanında ise Hıristiyanlık ahlâkından etkilendiği ve geliştiği öngörülmektedir. Garaudy'e göre, bu anlayışın amacı Batı'yı kökleri olmayan, oluşumu mutlak bir başlangıç şeklinde ortaya çıkan, başka bir medeniyete ihtiyaç duymadan kendiliğinden oluşmuş bir medeniyet olarak göstermeye çalışmaktır. Çünkü temel maksatları Batı medeniyetinin oluşumu konusunda Mısır ve Mezopotamya medeniyetlerine yani Afrika ve Asya'ya borçlu oldukları gerçeğini gizlemektir.¹⁴¹

Garaudy'e göre, Batı bir tercih yaparak diğer medeniyetlerden bir ağacın gölgesinden ayrılan dal gibi kopmuştur. Batı'nın yeri ise büyük bir dinin ortaya çıkmadığı tek yer olan Avrupa olmuştur. Batı temel gaye olarak tabiata hükmetmeyi, dünyayı alt etmeyi seçmiştir. Böylelikle ilâhî boyutu kaybederek her şeyin ölçüsü olan, tabiata ait olmayan aksine tabiatın ona ait olduğu insan anlayışını benimsemiştir.¹⁴² Batı'ya insanlara ve tabiata hükmetmek isteyen bir zihniyet olduğu noktasından baktığımızda bu dünya görüşünün temelini Mezopotamya'da doğmuş ilk medeniyete kadar dayandığını söyleyebiliriz. Çünkü güç ve egemenlik hırsıyla ön plana çıkan Batı medeniyetinin edebî açıdan zihniyetini Gılgamış destanında görebiliriz. Bu ilk destanda

¹⁴⁰ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 25-26.

¹⁴¹ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 19.

¹⁴² Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 53.

insan tabiata hükmeder, birbirleriyle savaşır, ilâhların karşısında durur. Bu sebeple Garaudy, Batı medeniyetinin kültürünün temelini Gılgamış'a kadar götürür.¹⁴³

Garaudy'e göre, Batı medeniyeti ilk medeniyetlerden etkilenecek şekilde gelişen Grek kültürü ile Roma ve Hıristiyan geleneğinin birleşimiyle oluşmuştur. Bu geleneklerin ilki olan Grek kültürünün oluşumuna baktığımızda milattan önce 14. ve 11. yüzyıllar arasında Doryen istilâsı sebebiyle ülkelerinden çıkmak zorunda kalmış ve Anadolu'da İyonya'nın sahil şehirlerine yerleşmiş Grekler'in 5. yüzyılın başında Mısır ve Asya ile etkileşimi sonucunda Grek kültürü oluşmuştur.¹⁴⁴

Grekler yazı olarak Fenike alfabesini benimsemiş ve bu alfabede birtakım değişiklikler yaparak kullanmışlardır. Örneğin, Anadolu'da oluşan Grek edebiyatının ilk ürünü olan İlyada destanı bu alfabeye yazıya geçirilmiştir. Hint ve Mısır matematiği ile Babil astronomisinin yoğun bir şekilde etkisini gösterdiği bir kavşak konumunda olan İyonya'da çok önemli fizikçiler çıktı. Fizikçi ve astronom olan Miletli Thales bunun en önemli örneğidir.¹⁴⁵ Garaudy'e göre, Batı medeniyetinin Grek geleneğiyle filizlendiği zamanlarda etkilendiği bir diğer önemli medeniyet ise Mısır'dır. Platon'un düalist düşüncesi Mısır'a çok şey borçludur. Ayrıca Platon'un hayal ettiği siyasî anlamda istikrarlı devlet anlayışı modeline de Mısır örneklik etmiştir. Diğer taraftan sanat alanında Eski Yunan heykeltiriliğinin Mısır'dan etkilendiği görülmektedir. Başka örnek verecek olursak Mısır piramitleri ilmî açıdan çok önemli veriler sunmuştur. Bu verilerden Pisagor da faydalanarak geometrisinin ilkelerini Mısır seyahatinden getirmiştir.¹⁴⁶ Özetleyecek olursak Batı kendiliğinden mucizevî bir şekilde ortaya çıkmamıştır. Asya'da Mezopotamya medeniyetinden Afrika'da Mısır medeniyetinden yoğun bir şekilde etkilenmiştir.¹⁴⁷

Batı medeniyeti yukarıda anlattığımız medeniyetlerden etkilendiği gibi Eski Yunan kültüründen de etkilenmiştir. Batı kültürünün hazırlandığı Grek sitelerine baktığımızda Eski Yunan geleneğinin Batı'ya ne gibi özellikler kattığını daha net görebiliriz. Grek sitelerinde deniz ticareti aristokrasi tarafından, tarım ise kölelerce yapılırdı. Bu sebeple şehirlerin siyasî yönetimi tüccarlar ve armatörlerin elindeydi.

¹⁴³ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 20-21.

¹⁴⁴ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 54.

¹⁴⁵ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 54-55.

¹⁴⁶ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 21-22.

¹⁴⁷ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 21-22.

Yönetimin belli bir zümrenin elinde olduğu ve kölelerin vatandaş olarak sayılmadığı sistemin adı ise demokrasiydi. Bu sistemde kamuoyunun sözle yönlendirilmesi iktidar açısından çok önemliydi. Bu yönlendirmede ise söz söyleme sanatı alanında uzman olan sofistler ön plana çıkıyordu.¹⁴⁸

Garaudy'e göre, soyut aklı, kavramların ve bireyin üstünlüğünü ön plana çıkaran sofistler, Batı medeniyetinin bugün dahi kullandığı zihniyetin temsilcileridirler. Garaudy, sofistlerin görüşlerinin Promete efsanesinin ana temalarını yansıttığını söyler. Bu efsanede tabiattaki bütün hayvanlara hayatta kalabilmeleri için hız, güç, kuvvet ve diğer birçok özelliğin verildiği fakat insanın tabiatta çaresiz ve çırılçıplak olduğu gösterilir. Bu durumun ise ancak insanın alet yapma mahareti ve sürekli tabiata egemen olma gayreti sayesinde aşılabileceği vurgulanır.¹⁴⁹ Garaudy'e göre Batı, sofistlerin başlattığı insanın her şeyin ölçüsü olduğu, kendiliğinden var olma söyleminin kabul edilmediği, kavrama indirgenemeyen şeylerin olmadığı anlayışlarını benimseyerek diğer kültürlerden uzaklaşmıştır. Çünkü bu söylemler diğer kültürlerden çok farklı bir çizgide hareket etmektedir. Bu durum Batı medeniyetinin diğer medeniyetlerden ilk ayrılışı ve kopuşuna neden olmuştur. Garaudy, akılcı ve insan merkezli felsefi anlayışın Grek sanatına da yansıdığını belirtmektedir. Şiirlerde aklın ön plana çıkması ve özellikle Grek tanrıları olarak güçlü insan heykellerinin dikilmesi bunun en güzel örneğidir.¹⁵⁰

Zihniyet bağlamında diğer medeniyetlerden kopan Batı, günümüzde ise önceden yaptığı gibi kendini yüceltme adına yanlış tarihî bilgiler ortaya koymaya çalışmaktadır. Maraton Savaşı'nın efsaneleştirilip Batı'nın barbarlara karşı verdiği mücadelenin sembolü haline getirilmesi bu çabanın bir sonucudur. Garaudy'e göre, Maraton yenilgisinden kurtulmanın yolu, tarihi sadece Eski Yunanlıların gözünden bakmaksızın yorumlamaktan geçer.¹⁵¹ Garaudy, Herodot'un ifadeleri doğrultusunda bu savaşın Atinalılar arasındaki çekişme sonucu çıktığını belirtir. Atina'da aristokrat liderlerden biri olan Pisistrat'ın oğlu Hippias, Perslere sığınır. Hippias, Pers kralı Arthophernes'i Yunanistan'a saldırıp Atina'da Aristokrat egemenliğini tekrar oluşturma noktasında ikna eder. Hippias, Atina'da taraftarlarının destek çıkacağını belirtse de Persler çıkartma yaptıklarında hiçbir destekçi göremediler. Bunun üzerine geri dönmek üzere gemilere

¹⁴⁸ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 58.

¹⁴⁹ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 58-59.

¹⁵⁰ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 59-60.

¹⁵¹ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 25.

binerken Atinalı general Miltiad komutasındaki piyade birliğinin saldırısına uğrayıp mağlup oldular. Gemilere binmeyi başaranlar ise mağlup ettikleri Yunan adalarındaki ganimetleri de alarak ülkelerine geri döndüler.¹⁵²

Garaudy'e göre, Maraton Savaşı üzerinden Eski Yunan'ın Pers'i mahvettiğini söylemek kesinlikle yanlıştır. Çünkü bu savaştan bir asır sonra İyonya valisi Tribaz, Pers kralının adına Atina, Argos, Isparta, Teb ve Korintos delegelerine kralın şartlarını bildirerek barışın tesisini sağlamaya çalışır. Barışı kabul etmeyenlerle kralın savaşaacağını bildirmesi üzerine hepsi kabul ederler. Ayrıca Yunan düzenini bozucu bir problem oluştuğunda Pers kralına başvurulurdu. Böyle bir siyasî üstünlük karşısında Batı'nın barbarlarla sürekli savaştığı ve üstün geldiği anlayışı yanlıştır. Batı medeniyeti tarafından barbar olarak nitelendirilen Persler; sanat, edebiyat, din, ahlâk, siyaset ve diğer birçok alanda oldukça ileri bir seviyededir. Maraton Savaşı ile başlatılan ve günümüzde de çokça ön plana çıkarılan Asya barbarlığı karşısında Batı medeniyeti anlayışı tüm bu anlattıklarımız doğrultusunda tamamen yanlıştır. Çünkü Batı denilen medeniyet kendiliğinden oluşmuş bir medeniyet değildir. Asya ve Afrika'nın zengin medeniyetlerinden etkilenmiş bir medeniyettir.¹⁵³ Özetle diyebiliriz ki kendini üstün bir konuma yerleştirip tarihin en zengin medeniyetlerine barbar nitelendirmesi yapan Batı, bir medeniyet haline gelmesi noktasında Doğu medeniyetlerine çok şey borçludur.

Batı medeniyetinin oluşumunda önemli rol alan diğer gelenek ise Roma kültürüdür. Tarihsel sürecine bakacak olursak MÖ 336'da Makedonyalı Büyük İskender Yunanistan'ın liderliğini eline alır. Büyük İskender Ahemeniler'in Pers İmparatorluğunu aldıktan sonra Nil ve İndüs kıyılarına kadar ilerledi. Grek olmayanları barbar olarak nitelendirenlerin aksine ırkçılık yapmayarak Hint, Mısır, İran ve Yunanistan medeniyetlerini birleştirmeyi amaçladı. MÖ 323'te ölümü sonrası kurduğu imparatorluk dağılmıştır. Yaklaşık dört yüz yıl sonra Roma döneminde bu imparatorluk tekrar ayağa kalkmıştır.¹⁵⁴

Garaudy'e göre, Roma geleneği Grek geleneğinin kopyası gibidir. Sanat, edebiyat, felsefe ve diğer birçok alanda Grek kültürünü yaşatır. Ayrıca Çin, Hint ve Pers

¹⁵² Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 26-27.

¹⁵³ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 27-29.

¹⁵⁴ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 63.

gibi önemli kültürleri tanımaz ve benimsemez.¹⁵⁵ Geniş bir coğrafyaya hâkim olan ve yaklaşık yirmi milyon insanın yaşadığı Roma İmparatorluğu, iki yüz bin Roma vatandaşı dışında kalan halklara zulmetmekten başka bir şey yapmamıştır. Garaudy'e göre beş asır boyunca Roma İmparatorluğu bir şeyler üretmek yerine başka milletlerin zenginlik ve kültürlerini sömürüp durmuştur. Kısacası sadece savaşmak ve yönetmek üzerine kurulmuş olan bu imparatorluk, MS 4. yüzyılda iç problemler ve dış istilalar yüzünden çökene kadar bünyesindeki halkları sömürüp Grek geleneğinin aynısını devam ettirmiştir. Garaudy'e göre, Batı medeniyetinin oluşumunda etkili olan üçüncü gelenek ise Hıristiyan geleneğidir.¹⁵⁶ Aşağıda ilk önce Batı medeniyetinin bu gelenekle tanışma sürecini ele aldık. Daha sonra ise Garaudy'nin fikirleri etrafında değerlendirmeler yaptık.

Batı medeniyetinin Hıristiyanlık ile tanışma süreci MS 1. yüzyılda Roma İmparatorluğunun içinde Orta Doğu'da başlar. Roma İmparatorluğunun Hıristiyanlığın ortaya çıktığı zamanlarda dinî açıdan çoğulcu bir yapısı vardı. Yunan ve Roma inançları yaygın olmakla birlikte Ortadoğu kökenli Sır dinleri ile Yahudilik de İmparatorluk içerisinde etkisini göstermiştir.¹⁵⁷ İsrailoğullarına gönderilen Hz. İsa, insanları bir olan Tanrı'ya iman etmeye, onun emir ve yasaklarına uymaya yani Tanrı'nın egemenliğine çağırmıştır. Bu temel mesajı Yahudilerle birlikte tüm insanlara hayatı boyunca tebliğ etmeye çalışmıştır. Hz. İsa'nın vefatı sonrası başta Hıristiyanlığın mimarı olarak bilinen Pavlus'un ortaya attığı öğretiler olmak üzere diğer bir çok etken sebebiyle ilâhî mesaj özünü kaybetmiş, Hz. İsa kendine inananları kurtarmak için gönderilen Oğul Tanrı olarak görülmüştür. Bu inanç etrafında insanın Hz. Adem'den beri suçlu olduğuna, asli günahın kaldırılması içinse Tanrı'nın kendisiyle aynı cevherden olan İsa'yı bakire Meryem aracılığıyla gönderdiğine inanmışlardır. Bu inançta Hz. İsa, insanların günahlarının kefaretinin çarpmıha gerilerek ödemiştir. Böylece Tanrı ile insanoğlu arasındaki ilişkiyi düzelterek uzlaşmalarını sağlamıştır. Hz. İsa sonrası çıkan bu inanç onun bir tanrı gibi görülmesine neden olmuştur.¹⁵⁸ O halde diyebiliriz ki Hz. İsa sonrası Hıristiyanlık kurumsallaşma sürecinde Yunan, Roma ve Yahudi anlayışlarından büyük

¹⁵⁵ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 63.

¹⁵⁶ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 32-33.

¹⁵⁷ Mahmut Aydın, "Hıristiyanlık", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Şinasi Gündüz (Ed.), (ss. 77-121), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008, 77.

¹⁵⁸ Aydın, "Hıristiyanlık", *Yaşayan Dünya Dinleri*, 86.

ölçüde etkilenmiş ki gerçek özünü kaybetmiştir. Çünkü Yahudi kutsal metinleri Hıristiyanlar tarafından kutsal kabul edilip kendi anlayışları doğrultusunda yeniden yorumlanmış, Yahudilikteki sünnet olma ritüeli Hıristiyanlıkta kendini vaftiz şeklinde göstermiştir.¹⁵⁹

Garaudy'e göre, ilk önce İskenderiye ve Antakya'da yayılan Hz. İsa'nın ortaya koyduğu inanç modeli Avrupa'ya ayak bastığında Eski Yunan ve Roma geleneğiyle karşılaştı. İskenderiyeli Clement'den Aziz Augustin'e birçok düşünür tarafından Hz. İsa'nın dinine Grek felsefesi eklendi.¹⁶⁰ Garaudy, "Bu mesaj, hürriyeti yaşamının yeni bir tarzını getiriyor, dolayısıyla, Grek filozoflarında olduğu gibi, artık zorunluluğun bilgisini değil, devamlı yaratış eylemine katılmayı öğretiyordu. Sevgiyi yaşamaya yeni bir tarz getiriyordu. Yani, artık sevginin sevgisi demek olan Eflatuncu eros (cinsel eğilim ve arzuların topu) değil, başkasına karşı mutlak sevgi duymayı aşıyordu."¹⁶¹ ifadesiyle aslında Hz. İsa'nın ilâhî mesajının Grek felsefesinden farklı olduğunu ortaya koyar.

İlk dönem Hıristiyanları putperest Roma ile büyük bir mücadele içerisine girmiş ve birçok zulme maruz kalmışlardı. Roma'nın zulmü altında ezilen toplumlar kendilerine Hıristiyanlığı bir kurtuluş olarak görüyorlardı. Zayıfların sığınağı olan Hıristiyanlık zamanla önemli bir güç haline geldi. Roma İmparatoru Konstantin ise bu gücü kullanmak amacıyla Hıristiyan olduğunu duyurdu. Garaudy'e göre, sadece siyasî bir güç elde etmek amacıyla bunu yapan Konstantin gerçekte ise çok tanrıcılığın yani paganizmin ruhanî lideri olarak hayatını sürdürdü. Garaudy, zamanında Hıristiyanlığa yapılan baskı ve zulümlerin onu tahrip etmede başarılı olamadığını, Hıristiyanlığın Konstantin tarafından korumaya alınması ve daha sonraki süreçte resmi din olmasıyla bozulduğunu ifade eder. Böylelikle devlet dini haline alan Hıristiyanlık bir taraftan devlet eliyle diğer taraftan ise Grek ve Roma geleneğinin etkisiyle tahrip edildi.¹⁶² Bu yeni Hıristiyanlıkta hükümdar Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak görülmüş, tevhid anlayışı bozulmuştur. Özetle diyebiliriz ki Hıristiyanlık Batı medeniyetine katkıda bulunurken Yahudi, Grek ve Roma geleneklerinden etkilenmiş ve özünü kaybetmiştir.

¹⁵⁹ Aydın, "Hıristiyanlık", *Yaşayan Dünya Dinleri*, 89.

¹⁶⁰ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 66.

¹⁶¹ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 65-66.

¹⁶² Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 66.

2.2.2. Batı Medeniyetinin Gelişimi ve Hâkimiyeti

Buraya kadar Batı medeniyetinin Grek, Roma ve Hıristiyan gelenekleri ile olan etkileşiminden ve ortaya çıkış sürecinden bahsettik. Bu başlıkta ise Batı medeniyetinin gelişim, değişim ve hâkimiyeti üzerinde duracağız.

380 yılında Hıristiyanlık, devletin resmi dini olmasıyla birlikte devlet eliyle kilise çatısı altında kurumsallaşmaya başladı. Kilise, Roma'nın eski inanç ve geleneğini Hıristiyanlaştırarak yaşatmaya devam ettirdi. Romanın devlet yapısı ve kurumsallaşma biçimi, inanç ve geleneği ister istemez Hıristiyanlığı önemli ölçüde etkiledi.¹⁶³

Ortaçağ'da kilise, özellikle insanın günahkâr bir varlık oluşu üzerinde durarak bunu siyasî otorite lehine kullanmayı başardı. Zira insanın doğasında var olan yaratılıştan gelen günahkârlık vasfının yalnızca kilise tarafından ortadan kaldırılacağı anlayışı kiliseyi önemli bir güç haline getirdi. Bu durum gerek kilisenin temsilcilerinin gerekse kilise üzerindeki otoritelerin elinde önemli bir siyasî güce dönüştü. Böylelikle devlet yöneticileri ve kilise temsilcileri otoritelerinin meşruiyetinin Tanrı'dan geldiğini, Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi olduklarını ve bu sebeple kendilerine karşı gelenlerin şeytanın dostu olduklarını, Tanrı ile savaştıklarını söylemeye başladılar. Bu anlayış doğrultusunda kral, ister zor kullanarak ister seçimle isterse de gayrî ahlâkî bir şekilde yönetime geçmiş olsun, Tanrı'nın gölgesi olarak yönetiyordur. Bu nedenle hiçbir şekilde ona karşı gelinmemesi gerektiği anlayışı topluma benimsetilmiştir. Bugünkü Hıristiyanlığın asıl mimarı olarak görülen Aziz Pavlus, Aziz Augustine ve diğer birçok teoloğun düşüncelerinde temelde Hıristiyanlık yerine kiliseye saygı vardır.¹⁶⁴ Özellikle Haçlı Savaşları sonrası Kilise'nin otoritesi daha da artmış, Papalığın siyasî konumu Bizans'ı geride bırakmıştır. Katolik Kilisesi 11. asırdan 14. asıra kadar prensleri atama noktasında bile etkin bir konumda yer almıştır. Daha sonraki süreçte feodal yapının değişimi ve kralların otoritesinin giderek artması doğrultusunda Papalığın otoritesi sorgulanmaya başlanmıştır. Merkezi yönetimin Katolik Kilisesi karşısında otoritesini arttırma çabaları doğrultusunda Kilise'ye muhalif gruplar desteklenmiştir.¹⁶⁵

¹⁶³ Aydın, "Hıristiyanlık", *Yaşayan Dünya Dinleri*, 105.

¹⁶⁴ George Frankl, *Batı Uygarlığı-Ütopya ve Trajedi*, (Çev.:Yusuf Kaplan), Açılım Kitap Yayınları, İstanbul 2003, 104-105-106.

¹⁶⁵ Mehmed Kürşad Atalar, "Hıristiyan Batı Medeniyeti Modern Batı Medeniyeti", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi/Medeniyet Özel Sayısı*, 24 (186/187/188), 2016, 402.

Papanın yanılmaz olduğu ve sorgulanamayacağı, kilisedeki hiyerarşik yapı, din adamlarının Hıristiyan halkı günah bağışlama adı altında sömürmesi, Kilise'nin dünyevî hedefleri amaçlaması gibi nedenler doğrultusunda Katolik Kilisesi'ne tepki olarak Protestanlık ortaya çıkmıştır. Merkezi otorite Luther ve Calvin'in görüşlerini destekleyerek Katolik Kilisesi'nin otoritesini azaltmayı amaçlamıştır. Bu girişim hedefine ulaşmış ve özellikle Rönesans ve reform hareketleriyle Kilise otoritesi giderek azalmıştır.¹⁶⁶

İktidar noktasında Roma İmparatorluğu'nun yöneticileri ile Papalar arasında otorite savaşı çıkmıştır. Böylelikle Roma Kilisesi'nden kopuşlar başlamıştır. Garaudy'e göre, İtalya'nın güneyinde bulunan Cistercien tarikatının bir üyesi olan keşiş Joachim de Flore, Konstantinci düzenden ilk kopuşu belirlemiştir. Joachim de Flore, Tanrı'nın hükümdarlığının yeryüzünde olduğunu benimsemiştir. Bu düşünce Avrupa'da devrimci hareketlerin temelini oluşturmuştur. Nitekim Alman köylerini kilisesiz, devletsiz ve sınıfsız bir toplum yapısı için ayaklanıp mücadele etmeye çağırın ilk devrim ilâhiyatçısı olarak nitelendirilen Munzer tarafından 15. yüzyılın başlarında devrimci hareket ortaya çıkmıştır.¹⁶⁷

Garaudy, Joachim de Flore ile birlikte Aziz François d'Assise ve Maitre Eckhart'ın da kilise-servet-iktidar ilişkisi noktasında kopuşu temsil ettiklerini ifade etmektedir. Saydığımız bu kişiler en temelde insanın kilise tarafından ezilmesi ve yoksullaştırılması olayına dikkat çekerler. Onların fikirlerinde komşusunun aç olduğunu bildiği halde cebindeki parayı saklayan kimsenin Tanrı katında hırsızdan bir farkı olmadığı anlayışı yatar.¹⁶⁸ Garaudy'nin bu şahıslara Hıristiyanlık ve insanlık için bir umut olarak baktığını ve bu umudun Rönesans ve sonrası sömürgecilikle yok edildiği anlayışını ortaya koyduğunu görüyoruz.

Batı medeniyetinin şekillenmesinde çok önemli yere sahip olan diğer olaylar ise Rönesans ve Reform hareketleridir. 15. yüzyıldan 17. yüzyıla kadarki dönemi kapsayan Rönesans, yeniden doğuş anlamına gelmektedir. İtalya'da ortaya çıkan Rönesans

¹⁶⁶ Hakan Olgun, "Protestanlık", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Şinasi Gündüz (Ed.), (ss. 121-132), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008, 121.

¹⁶⁷ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 135-136.

¹⁶⁸ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 138-140.

düşüncede akli ve bilimi ön plana taşıyarak bu anlayışın sanat, bilim, felsefe, kültür, edebiyat ve diğer birçok alanda kendini hissettirdiği bir dönemi ifade eder.¹⁶⁹

Rönesans ve reform öncesi döneme baktığımızda kilisenin otorite ve zihniyet noktasında toplum üzerindeki etkisinin çok derinden hissedildiğini görmekteyiz. İnsanlar bu dönemde İncil'in değil kilisenin dinini kabul etmek zorundaydılar. Yöneticiler ise dinin toplum üzerindeki etkisini kullanarak kendi otoritelerini iyice artırmak istiyorlardı. Ruhban sınıfı ve yöneticiler birlikte hareket ederek halkı sömürüyorlardı. Rönesans en temelde dini kullanarak halkı sömüren siyasî otoriteye karşı çıkmıştır. Yani Rönesans din ve devletin birlikteliğinden ziyade ayrılığını hedeflemiştir. Çünkü Reform hareketlerinin din adamları tarafından başlatılması dinin konumunun değiştirilmesinin amaçlandığının bir göstergesidir.¹⁷⁰

Rönesans öncesi Hıristiyanlık'ta Kitab-ı Mukaddes'te yer alan insan, tabiat ve mantık konuları Yunan felsefesinden ilham alınarak yorumlanmıştı. Bu nedenle Yunan felsefesinin kilise tarafından yorumlanmış konularının otoriteyi sarsıcı derecede önemli olması sebebiyle eleştiriye açılmasına fırsat verilmiyordu. Yerleşik düşünceleri yani skolastik anlayışı yeniden ele alıp gözden geçirme noktasında atılan tüm adımlar tehdit olarak kabul ediliyordu.¹⁷¹

Ortaçağ kilisesinin tasvir ettiği Platon ve Aristoteles anlayışının yeniden yorumlanması gerektiğinden Rönesans ilk önce Antikçağ'a yönelmiştir. Antikçağ kültürünü kendine özgü bir şekilde skolastik düşünceden farklı yorumlayarak daha sonraki süreçte kendine has anlayışlar ortaya koymuştur.¹⁷²

Rönesansla birlikte Batı'da önce sanatta daha sonra ise düşünce dünyasında önemli değişimler yaşanmıştır. Kilisenin ve yöneticilerin ortaya koyduğu düşünce kalıplarının dışına çıkamayan skolastik anlayış ortadan kalktı. Bunun yerine tüm

¹⁶⁹ Sema Altun, "Yeni Çağda Avrupa ve Osmanlı", *Uygarlık Tarihi*, Taciser Sivas (Ed.), (ss. 286-320), Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, 295-296.

¹⁷⁰ Yümnü Sezen, *Sosyoloji Açısından Din*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, 21-22-23.

¹⁷¹ Ebu'l-A'la Mevdûdî, *Gelin Müslüman Olalım*, (Çev.: Sadık Durmuşoğlu), Düşün Yayıncılık, İstanbul 2015, 17.

¹⁷² Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1990, 188.

otoritelerden özellikle de kilisenin dogmalarından uzak bağımsız bir düşünce anlayışı ortaya çıktı.¹⁷³

Rönesansla birlikte insan anlayışında da önemli değişimler olmuştur. Ortaçağ'da kilise ve siyasî otoritenin ortaya koyduğu anlayışlar perspektifinde gelişen skolastik düşünce karşısında insanı merkeze alan akli ön plana çıkararak bir anlayış gelişmiştir. Böylelikle insanı evrenin merkezine koyan, her şeyin ölçüsü yapan Hümanizm adında bir yaklaşım ortaya çıkmıştır.¹⁷⁴ Aklını tam anlamıyla kullanabilen Rönesans insanı, insanın yeteneklerini kullanabilmesinin Tanrı'yı memnun edeceği anlayışını geliştirerek birey olarak çeşitliliğini ve zenginliğini ortaya koymaya çalışmıştır.¹⁷⁵

Rönesans sonrası sanat, ahlâk, siyaset ve felsefede meydana gelen değişimler önemli bir şekilde din üzerinde de kendisini göstermiştir. Rönesans sonrası ortaya çıkan Reform hareketi, "Martin Luther'in 'tek tanrı', 'tek kitap', 'tek bağışlayıcı', şeklindeki üç temel savı ile başlar. O her bir Hıristiyanın kiliseye değil, doğrudan doğruya Tanrı'ya yönelmesi ve dayanağını onda araması gerektiğini ileri sürmek suretiyle Roma Kilisesi'nin otoritesine temelden karşı çıkmıştır."¹⁷⁶ Luther, özellikle günahların kilise tarafından para karşılığında affedilmesi olayı karşısındaki hoşnutsuzluğu ortaya koyan doksan beş maddeden oluşan fikirlerini Wittenberg Kilisesi'nin kapısına asarak reformist hareketi başlattı.¹⁷⁷

Ortaçağ'da önemli bir otorite olan kilise, kutsal kitabın içeriği noktasında yaptığı yorumların dışında yorumlama girişimlerine karşı çıkıyordu. Bu doğrultuda kutsal kitabın başka dillere tercüme edilmesine dahi izin vermiyordu. Luther her Hıristiyanın kutsal kitabı okuma, anlama ve yorumlama hakkına sahip olduğunu öne sürmüştür. Bu doğrultuda Kitab-ı Mukaddes'i Almanca'ya çevirmiştir. Ayrıca ibadetleri de herkesin kendi ana diliyle yapması gerektiğini ortaya koymuştur.¹⁷⁸ Luther'in çabalarının amacı kilise eliyle yönlendirilen dindarlık yerine bireysel dindarlığı hâkim kılmaktır. Luther, Tanrı-insan ilişkisinde aracılardan bahsetmediği, insanın kiliseye ihtiyaç duymadan doğrudan Tanrı ile iletişim kurabileceği anlayışını benimsemiştir. Ayrıca Luther ve diğer

¹⁷³ Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi*, Sentez Yayıncılık, Ankara 2014, 204.

¹⁷⁴ Altunan, 294.

¹⁷⁵ Frankl, 126.

¹⁷⁶ Kurt, 205.

¹⁷⁷ Frankl, 136.

¹⁷⁸ Olgun, 123.

reformistler tek kilise anlayışına da karşı çıkarak her milletin kendi kilisesinin olabileceğini de ortaya koymuşlardır.¹⁷⁹ Bu doğrultuda Katolik Kilisesi dışında bir kilise olarak reformistler tarafından Protestan Kilisesi kurulmuştur.

Rönesans ve Reform sonrası Kilise'nin ağır yenilgiye uğramasıyla Batı'da dine yaklaşım tarzı büyük ölçüde değişmiştir. Dinin ekonomi, siyaset, hukuk, bilim, ahlâk, ve diğer birçok alana karışmaması gerektiği anlayışı hâkim olmuş, din bu hayat tarzında sadece bireyi ilgilendiren bir olgu olarak görülmüştür. Sanat ve bilim geliştikçe dinin konumu her defasında sorgulanmaya başlanmış, bu anlayış Batı medeniyetinin felsefî sistemini yoğun bir şekilde etkilemiştir.¹⁸⁰ Bu doğrultuda siyasî kanatta laiklik, sosyal hayatta ise sekülerizmin ön plana çıkmaya başladığını görüyoruz.

Garaudy, Rönesansla birlikte insan-tabiat-Tanrı arasındaki ilişkinin yeniden şekillendiğini ve böylelikle daha önce de bahsettiğimiz Joachim de Flore, Aziz François d'Assise ve Maitre Eckhart'ın ortaya koyduğu Hıristiyanlığı Rönesans'ın mahvettiğini ortaya koyar. Garaudy, Rönesansı bir kültür hadisesi olmasından çok, kapitalizm ve sömürgeciliğin ortaya çıkış kaynağı olarak görmektedir.¹⁸¹

Garaudy'nin belirttiği gibi elbette kapitalizm insanlık için çok önemli yıkımlara neden olmuştur. Fakat kapitalizmin ortaya çıkışında etkisi olması nedeniyle Rönesansı bir kültür hadisesi olarak görmemek yanlış olacaktır. Çünkü bugünkü Batı medeniyeti kültürel mirası noktasında Rönesans ve Reforma çok şey borçludur.

Garaudy'e göre, sömürgecilik ve kapitalizm aynı amaca hizmet eden iki kardeş anlayıştır. Her ikisi de sosyal hayatta Tanrı'yı göz ardı ederek ferdi ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. İnsanların birbiriyle sürekli rekabet ve yarış halinde olduğu piyasa anlayışını ortaya koyan kapitalizm, insanda kâr ve yükselme hırsı oluşturarak sömürgeciliği bir ahlâkî tutum haline getirmiştir.¹⁸²

Rönesans sonrası dönemde bireyciliğin ve akılcılığın ön plana çıkarılmasıyla insan, hem iyi hem de kötü açıdan tabiata hükmetme noktasında uzmanlaşmıştır. Rönesans sonrası insan, bu akılcılığını kapitalizmin temel özelliği olan kâr ve kudret

¹⁷⁹ Tuncay İmamoğlu, *Modern Batı Düşüncesinin Felsefî Temelleri- Din ve İnsan Algısı Üzerine Bir Değerlendirme-*, İz Yayıncılık, İstanbul 2013, 17.

¹⁸⁰ Mevdûdî, 19.

¹⁸¹ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 145.

¹⁸² Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 145.

elde etme arzusu şeklinde kullanmıştır. Tevekkül anlayışına dayalı din, yerini arzuları kamçılayan bir anlayışa bırakmıştır. Garaudy, ferdiyetçiliği ve akılcılığı insan ve tabiat üzerinde hâkim kılmaya çalışan, büyüme ve sermaye birikimi adına her türlü yıkımı ahlâkî kabul eden bu Faustçu anlayışın Rönesansla birlikte ortaya çıktığını belirtir.¹⁸³

Rönesans sonrası ortaya çıkan Faustçu anlayışın bir ürünü olan sömürgecilik, kapitalizmde önemli bir kavram olan sermaye birikiminin önemli bir şartıdır. Sermaye birikimi için atılan ilk adım Amerika kıtası yerlilerinin katledilip sömürülmesiyle başlamıştır.¹⁸⁴ Garaudy, Amerika'da sömürüyü İnka, Aztek ve Maya medeniyetlerinin yok edilişi üzerinden ön plana çıkarmaya çalışmıştır.

Garaudy'e göre, Pizarro tarafından 1533'te ortadan kaldırılana kadar İnka İmparatorluğu, Çin, Pers ve Roma İmparatorlukları ile kıyaslanabilecek genişlikte bir toprağa sahipti. Altın elde etme arzusu başta Vasco Nunez de Balboa'yı Pasifik kıyılarına götürmüş, daha sonra ise onun gibi altın hayali kuranlar için Eldorado yani Peru bir sömürü yeri halini aldı. 1532'ye gelindiğinde ise müzakere için davet edilen İnkalar'ın imparatoru Pizarro tarafından hapsedildi. Serbest bırakmak için ise fidye istendi. Fidyeye alınmasına rağmen öldürülerek ordusu kılıçtan geçirildi.¹⁸⁵

İnkalar gerek devasa yollarıyla gerek mimarisiyle gerekse iktisadî sistemiyle Batılı düşünürleri hayran bırakacak ölçüde zengin bir medeniyetti. Bu medeniyette kölelik sistemi yoktu. Devlet servetleri toplayıp dağıtan, dağların yamaçlarında arazi açıp sulama sistemlerini kuran bir işlev görüyordu. Topraklar ise halk tarafından ortaklaşa işletiliyordu. O dönemde insanı sömüren Batı'daki devlet anlayışından farklı olarak insanı yaşatan bir medeniyet inşa etmişlerdi. Garaudy'e göre kaynakları için İnkalar'ı sömüren ve buradaki insanları katleden kapitalist Batı zihniyeti muhteşem zenginlikteki bir medeniyeti yok etmiştir.¹⁸⁶

Batılılar Meksika'ya geldiklerinde Aztekler'le karşılaştılar. İnka medeniyetine yaptıkları gibi Aztek medeniyetinin de kökünü kazıdılar. Bu medeniyette yaşayan yerlilere çok çeşitli yöntemlerle soykırım uyguladılar. Garaudy, Hispaniola'da yani Haiti'de 1492'de sayısı bir milyondan fazla olan yerlinin 1510 yılında birkaç bine kadar

¹⁸³ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 38.

¹⁸⁴ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 145.

¹⁸⁵ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 147.

¹⁸⁶ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 148.

düştüğünü söyler. Yerliler madenlerde, tarlalarda, çok ağır şartlarda çalıştırılarak çoğu kez de katledilerek soykırıma uğradılar. Bunların yanında Avrupa'dan gelen öldürücü salgınlar da yerlilerin sayısının azalmasında bir diğer etken olmuştur.¹⁸⁷

Garaudy, son olarak ise Amerika'da yok edilen diğer bir medeniyet olan Mayalar'ı ele almıştır. Garaudy'e göre, Mayalar pek çok konuda o dönemdeki Avrupa'dan ileri seviyedeydi. Yıl hesaplamaları, takvimleri, yirmilik sayı sistemleri onların matematik ve astronomide; piramitlerin üzerine inşa edilmiş tapınaklar ve saraylar ise mimaride ileri seviyede olduklarının bir göstergesidir. Mayalar, mısır, kauçuk ve kakao gibi bitkileri yetiştirme bakımından dünyada ilk sıralarda yer almıştır. Garaudy, her alanda Batı'yı arkasında bırakan bu kadar zengin bir medeniyetin kitaplarının sömürgeciler tarafından şehir merkezine toplanarak yakıldığını ifade eder. Batı böylelikle zengin bir medeniyetin daha kültürünü yok etmeyi başarmıştır.¹⁸⁸ Garaudy'e göre, altın için Amerikalı yerlilere saldırın sömürgeci Batı'nın yok ettiği bu medeniyetler, insanlık için kaçırılmış fırsatlardır.¹⁸⁹ Bu sömürgeci anlayış Amerika kıtasıyla kısıtlı kalmamış Afrika'ya da sıçramıştır. Özellikle yok edilen Amerikalı yerlilerin yerine çalıştırılmak üzere milyonlarca zenci kölenin Amerika'ya götürülmesi bu sömürünün en ciddi boyutudur.

Afrika'nın M.Ö. ikinci bin yılında, sulak ve verimli bir arazi olan Büyük Sahra'nın çölleşmeye başlamasıyla diğer medeniyetlerden bağı kopmuştur. Doğal engeller nedeniyle diğer medeniyetlerle tam anlamıyla etkileşim kuramayan Afrika, ortaya koyduğu her şeyi kendi imkânlarıyla gerçekleştirmiştir.¹⁹⁰ 1415 yılından itibaren Portekizliler'in Cebelitarık'ın karşısında yer alan Ceuta'yı alması ve mağrip ülkelerini ele geçirmesi sonucu Afrika'da sömürgecilik başlamıştır.¹⁹¹

Afrika'da başlatılan sömürgecilik maddi kaynaklardan ziyade insan kaynağına yönelikti. Garaudy'e göre Amerika kıtasında İnka, Aztek ve Maya medeniyetlerinin kaynakları sömürülürken halkının ise katledilmesi bu yerlerdeki nüfusun giderek azalmasına neden olmuştur. Özellikle madenlerde ve tarım arazilerinde çok ağır şartlarda çalıştırılan insanlar fazla dayanamayarak ölmüştür. Ayrıca doğrudan

¹⁸⁷ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 149.

¹⁸⁸ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 152-153.

¹⁸⁹ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 145.

¹⁹⁰ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 156.

¹⁹¹ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 46.

soykırımlar yapılması nedeniyle yerlilerin nüfusları hızlı bir şekilde azalarak tükenmiştir. Amerika'daki istilâ sonucunda kaynakların tamamına hâkim olan Batı, bol miktardaki altını, gümüşü ve tarım ürünlerini işletme konusunda yetersiz kalmıştır. Bu kaynakları işletebilecek miktarda Avrupa'da işçi nüfusu olmamakla birlikte soykırıma uğrayan yerliler de bu ihtiyaca cevap veremez hale gelmiştir. Bu durum ciddi manada insan ihtiyacını doğurmuş, bu ihtiyaç ise Afrika'dan karşılanmaya çalışılmıştır.¹⁹²

Garaudy'e göre, köle ticareti üçgen sistemi üzerinden yapılıyordu. Bu sistemde sermayenin olduğu Avrupa'nın Bordeaux, Liverpool veya Nantes gibi limanlardan ticaret mallarıyla doldurulan gemiler hareket ederek herhangi bir Afrika limanına yanaşır, mallar köle karşılığında satılır, köleyle yüklenen gemiler Amerika limanlarına yanaştığında ise köleler satılıp yerine pamuk, şeker, baharat gibi ürünler alınarak Avrupa'ya geri dönülürdü. Bu organizasyon sayesinde Afrika'nın kölesinden Amerika'nın ise kaynaklarından büyük ölçüde yararlanılmıştır.¹⁹³

Avrupa'nın köle talebi Afrika'da köle ticaretini oluşturdu. Bu doğrultuda Afrika toplulukları köle elde edip Avrupa'ya satmak adına birbiriyle savaşıp durdular. Üç yüz yıl boyunca süren köle ticaretinde her bir köle için yaklaşık on kişinin iç çatışmalar, Avrupalıların işgenceleri ve zorlu gemi yolculukları sebebiyle öldüğü belirtilir. Toplam köle ticareti konusunda tahminlerin on ila on beş milyon arasında olduğu düşünüldüğüne göre demek ki yaklaşık yüz milyon insan katledilmiştir. Garaudy'e göre insanlık tarihinde böyle bir soykırımın eşi ve benzeri yoktur.¹⁹⁴

Bu kölelik sistemi sanayi devrimiyle sona ermiştir. Çünkü sanayileşmede köle ticareti kârlı bir faaliyet olmaktan çıkmıştır. Bundan dolayı daha kârlı olduğunu düşündüklerinden Afrika'nın hammaddesiyle kölesini aynı yerde kullanma yolunu seçmişlerdir. Yani artık gemilerle köle taşımaktansa çok az bir miktarda para karşılığında Afrika insanını sanayide çalıştırma yoluna başvurdular. Gerçek manada bu strateji işe yaramış, Afrikalılar doğdukları yerde sömürülmüşlerdir.¹⁹⁵

Garaudy'e göre, 16. yüzyıldan başlayıp 19. yüzyıla kadar sürdürülen köle ticareti ve 1885 yılında Berlin konferansı sonrası yoğun bir şekilde başlatılan istilâ sonucunda

¹⁹² Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 48.

¹⁹³ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 159.

¹⁹⁴ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 50.

¹⁹⁵ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 159-160.

Afrika'nın dinamik işgücü ve kaynakları tüketilmiştir. Bunun sonucu olarak ise Afrika gerileyip çökmüştür. Avrupalılar yok edene kadar Amerika medeniyetlerinde olduğu gibi Afrika medeniyeti de bir çok konuda Avrupa'yla yarışır seviyedeydi. Afrika'da 8. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar Gana İmparatorluğu, 12. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar ise Mali İmparatorluğu hüküm sürmüştür. Bu imparatorluklar zamanında Afrika, taş ve tuğladan yapılmış şehirleriyle, saraylarıyla, dokuma ve deri sanatçılığıyla, tarım ve hayvancılığıyla ön plana çıkmıştır. Hurma liflerinden ve pamuktan yapılmış kumaşlar, demir ve bakır işlemeciliği, süslenmiş derileri ve diğer birçok zanaatıyla, heykeltıraşçılığı, müziği ve dansıyla Afrika medeniyeti Avrupa'yla boy ölçüşecek düzeyde gelişmişti. Avrupa'nın tek üstün yanı ise ateşli silahlarının olmasıydı.¹⁹⁶

Kalın'a göre, Avrupalılar sömürgecilik faaliyetlerini ve köle ticaretlerini yaparken modern barbarlığın en vahşi örneklerini ortaya koymuşlardır. Kendilerinden özellikle kültürel anlamda daha gelişmiş Amerika'daki ve Afrika'daki medeniyetleri yok ederken onları medenileştirdiklerini iddia etmeleri modern barbarlıklarının en somut örneğidir.¹⁹⁷ Tüm bunlardan hareketle şunu söyleyebiliriz ki gerek Amerika kıtasındaki gerekse Afrika'daki medeniyetlerin kültürel zenginlikleri sermaye birikimi adına yok edilmek yerine insanlık için bir kazanım olarak görülseydi bugün dünya medeniyeti çok farklı olabilirdi.

Garaudy'e göre XVI. yüzyıldan başlayıp XX. yüzyılın sonuna kadar devam eden süreçte Batı medeniyetinin gelişmesinde üç postulat etkili olmuştur. Bunlardan ilki temel değer olarak benimsenen işin ve eylemin öncelikli oluşu ilkesidir. Bu ilke daha önce de bahsettiğimiz Faustçu anlayışın bir ürünüdür. Burjuva devrimleri Faustçu anlayış etrafında oluşmuş ve bu doğrultuda çalışmanın yüceltilmesi ilkesi bir burjuva geleneği olarak felsefi ve iktisadî sistemde de büyük ölçüde etkisini göstermiştir.¹⁹⁸ İkinci postulat aklın önceliği ilkesidir. Bu ilkede aklın tüm problemleri çözebileceği ve temel ölçüt olduğu anlayışı vardır. Bu anlayışta insan sadece zekâ üzerinden ön plana çıkarılarak insanın duyguları, ruhu, dini ve temel değerleri önemsiz görülür.¹⁹⁹ Üçüncü postulat ise Hegel'in kötü sonsuzluğunun önceliği ilkesine dayanır. "Birşey bir başkası olur, ama başkasının kendisi bir birşeydir, öyleyse benzer olarak o da bir başkası olur ve

¹⁹⁶ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 156.

¹⁹⁷ Kalın, 31-32.

¹⁹⁸ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 39.

¹⁹⁹ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 40.

bu sonsuza dek böyle gider. Bu sonsuzluk kötü ya da olumsuz sonsuzluktur.”²⁰⁰ Kötü sonsuz, sürekli ekleme yoluyla ilerleyen fakat hiçbir yere varamayan matematiksel bir sonsuzluktur. Bu anlayış doğrultusunda Batı medeniyeti büyümenin, üretimin ve tüketimin sonsuz artışına inanmıştır. Her ne kadar gelişmiş silahları, teknolojileri olsa da her zaman daha iyisini üretme zihniyeti hâkimdir. Gelişme Batı için çok önemli bir kavramdır. Fakat bu kavram Batı medeniyeti için ekonomiye yani büyümeye dayanan dar bir manada kullanılmıştır.²⁰¹ Çünkü gelişme kavramı büyümeden daha kapsamlıdır. Gelişme büyümeden farklı olarak bir varlığa ait olan tüm unsurlar için geçerli olan olumlu yönde değişimlerin hepsini kapsar.²⁰² Gelişme en başta insanla ilgili olanı yani onun ruhî, bedenî ve fikrî ilerlemesini anlatan bir kavramdır. Gelişmeyi sadece ekonomik ilerlemeye, gayri safî milli hâsılaya indirgemek gelişimin gayrî insanî yönüne odaklanmak demektir.²⁰³ Bu zihniyete sahip olan Batılılar için pek tabiki de Afrikalıların gelişmemiş olarak görülmesi normaldir.

Garaudy’ e göre, Batı maddî anlamda sermaye elde ederek gelişme uğruna Amerika ve Afrika yerlilerinin kültürel değerlerini yok etme yolunu seçmiştir. Bugünkü gelişmişlik ve az gelişmişlik kavramları Batı’nın bir ürünüdür. İktisadî anlamda Batı gelişmiş olarak nitelendirilse de insanî anlamda sınıfta kalmıştır.²⁰⁴

Özetle diyebiliriz ki Garaudy için Batı, insanı tüketen ve çalışan bir varlık olarak gören, zekâyı ruha tercih eden, büyümeyi temel ahlâkî değer olarak kabul eden bir medeniyettir.

2.2.3. Batı Medeniyetinin Gerileyişi

Garaudy’ e göre, Batı medeniyeti, bugün siyasî ve manevî açıdan iflas etmiş, artık insanlığın geleceğine hizmet edemez bir hâl almıştır.²⁰⁵ Çünkü Batı, yukarıda da bahsettiğimiz maddî gayeleri uğruna insanlığın sonunu getirmeye oldukça isteklidir. Bu doğrultuda Batı medeniyetinin çöküşünün arkasındaki en temel sebep olan iktisat anlayışını iyi incelememiz gerekecektir.

²⁰⁰ G.W.F. Hegel, *Mantık Bilimi*, (Çev.: Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul 2004, 173.

²⁰¹ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 42.

²⁰² Zeki Arslantürk ve Tayfun Amman, 422.

²⁰³ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 42-43.

²⁰⁴ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 44.

²⁰⁵ Garaudy, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, 35.

Özellikle 16. yüzyılda yani Rönesans adını verdiğimiz dönemde kapitalizm ve sömürgeciliğin ortaya çıkışından beri Batı, mutlak değerlerin varlığına imanı terk etmiştir. Bunun yerine toplum, kuvvetli olma, daha çok kazanma, yarış halinde olma ve en önemlisi büyüme arzularına kapılmıştır.²⁰⁶

Rönesans sonrası Hıristiyanlık çok büyük dönüşümlere uğramıştır. Hayatı akıl ile kavramaya çalışma faaliyetlerinden Hıristiyanlık da nasibini almıştır. Rönesansla beraber Hıristiyanlık inancının dünyevileştiği ve o dönemin iktisadî, siyasî, sosyal şartları tarafından dönüştürüldüğü bilinmektedir.

Hıristiyanlık, Katolik mezhebinin savunduğu öğretiler protesto edilerek değiştirilmeye çalışılmıştır. 16. yüzyılda yaşamış olan Martin Luther, Roma Katolik Kilisesi'nin günahları bağışlaması, kutsal kitap yorumu ve hüküm çıkarmayı kendi tekelinde tutması gibi hususlara karşı çıkararak ilk itirazı başlattı. Luther'in başlattığı bu başkaldırma hareketi zamanla yaygınlaştı ve dört tane Protestanlığa ait mezhebi oluşturdu.²⁰⁷ Bunlardan en önemlisi Jan Calvin'in başlattığı Calvinizm, kapitalizmin en fazla geliştiği Hollanda, İngiltere, Fransa gibi ülkelerde yaygınlık kazandı. Calvinizmin temel ilkesi olan kader doktrininde kurtuluşa erecek olan insanlar Tanrı tarafından önceden seçilmiştir. Seçilmişliğin göstergesi ise insanın dünyada nasıl bir hayat yaşadığıdır. Bu inanç doğrultusunda dünyevî uğraşlar önemli bir hale gelmiştir.²⁰⁸

Dinin de etkisiyle Batı'nın en temel iktisadî anlayışı büyüme arzusu olmuş, gizli bir tanrı olarak görülen büyümeye körü körüne iman edilmiştir. Bu anlayış Batı'yı faydalı-faydasız ayrımı yapmaksızın büyümek uğruna her şeyi üretmeye sevk etmiştir. Garaudy'e göre, binlerce insanın hayatını sonlandıran öldürücü silahlar bile büyümek uğruna üretilmiştir. Çünkü ismi büyüme olan tanrı, uğruna sınır tanımaksızın insanların kurban edilmesini ister.²⁰⁹

Garaudy'e göre 20. yüzyılın ortalarında önemli bir güç halini alan Batı bilimi insanın faydasına olmaktan çok büyüme uğruna insana ve tabiata felaket getirecek yönde gelişmiştir.²¹⁰ Bu konuda Garaudy'e benzer şekilde Aliya İzzetbegoviç de askerî ve teknolojik anlamda yaşanan gelişmelerin insanlığı daha mutlu hale getirip

²⁰⁶ Garaudy, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, 36.

²⁰⁷ Olgun, 121.

²⁰⁸ Olgun, 127-128.

²⁰⁹ Garaudy, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, 37.

²¹⁰ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 186.

getirmeyeceğinin tam bir belirsizlik olduğunu ifade etmektedir. Ona göre gerçek olan ise Batı'nın gelişme olarak attığı teknolojik ilerlemelerin insana karşı ilerleme olduğudur.²¹¹

Gelişme uğruna insanlığın sonunu getirmeye oldukça hevesli olan Batı medeniyetinin çöküşü konusunda Garaudy'nin görüşlerine baktığımızda çöküşün altında özellikle iktisada dair nedenleri sıraladığını görmekteyiz. Batı, insanın her açıdan gelişiminden ziyade daha hızlı üreten bir ekonomik büyüme modelini benimsemiş, gelişmeyi özellikle iktisadî boyutta önemsemiştir.²¹²

Garaudy'e göre Batı iktisadında pazar (piyasa) anlayışı bir din halini almıştır. İktisadî bir terim olarak pazar, tarih boyunca her toplumda varolagelmiş bir değiş tokuş yeridir. İnsanlar kendi ürünleri karşılığında ihtiyaçları olan başka ürünleri alarak hayatlarını devam ettirmişlerdir. Daha sonraki süreçte paranın çıkışıyla ürünlerin değeri ortak bir paydada ölçülebilir hale gelmiştir. Paranın ortaya çıkmasına rağmen pazar, değiş tokuş ve iletişim noktasında işlevini sürdürdü. İnsanî ilişkilerde temel gaye paradan ziyade ahlâkî değerler ve özellikle de dinlerin etkisiyle şekilleniyordu. Fakat Batı öncülüğünde kapitalizm, liberalizm ve küreselleşme süreçleriyle pazar, kişisel, toplumsal ve ulusal ilişkilerin tek düzenleyicisi görevini görmüş, hiyerarşilerin ve iktidarın asli kaynağı işlevine bürünerek bir din halini almıştır. Garaudy, bugünkü Batı medeniyetinin iktisadî temellerini oluşturan din halini almış bu piyasa anlayışını pazar (piyasa) tektanrıcılığı şeklinde tanımlamıştır.²¹³

Pazar tektanrıcılığı, tüm insanî değerlerin ticarî bir değer halini aldığı bir serbest piyasa ekonomisini insanlığa dayatmıştır. Bu sistemde insan ve onun değerleri yüceltilmek yerine iktisada hizmet eden bir mal işlevi görmektedir. İnsan Batı medeniyetinde üreten ve tüketen homo economicus (ekonomik insan) işlevinden öteye gidememektedir.²¹⁴ İnsan ve değerlerinin bir metaya indirildiği, temel gayenin büyüme olarak görüldüğü piyasa tektanrıcılığı anlayışını benimseyen Batı medeniyetini daha iyi anlayabilmek için bu sistemin oluşumunu etkileyen nedenleri aşağıda analiz etmeye çalışacağız.

²¹¹ İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslâm*, 107-108.

²¹² Garaudy, *Batı Terörizmi*, 194.

²¹³ Garaudy, *Çöküşün Öncüsü ABD*, (Çev.: Cemal Aydın), Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, 27-28.

²¹⁴ Garaudy, *Çöküşün Öncüsü ABD*, 28.

Albert Schweitzer'e göre Batı uygarlığının çöküşünden felsefe sorumludur. Zira aydınlanma ve rasyonalizm çağı toplumdaki maddî ve manevî problemler, ulusların karşılıklı ilişkileri, bireyin konumu, ahlâkî ve manevî hedefler konusunda bütünleşmesi gereken bir insanlık fikri anlayışı şeklinde akla dayanan etik idealleri ortaya koymuştur. Fakat 19. yüzyılın ortalarında bu etik ideallerle gerçeklik arasındaki işbirliği ortadan kalkmaya başlamıştır.²¹⁵ Schweitzer'e göre daha sonraki süreçte felsefe, tabiat ve tarih bilimlerinin sonuçlarını etkileyen bu bilimlere malzemeler sağlayan kuru bir bilim dalı halini aldı. Bu doğrultuda felsefe, insanların hayata ilişkin problemleri noktasında bir çaba göstermedi.²¹⁶ Öyleyse diyebiliriz ki Batı, felsefî alanda maddeyi insana tercih etmiş, bu durumu piyasa mekanizmasına ciddi bir şekilde yansıtmıştır.

Garaudy'nin görüşleri Schweitzer'in yukarıda değindiğimiz fikirleriyle benzerlik göstermektedir. Garaudy, piyasa tektanrıcılığının oluşumunun başlangıç noktasını Rönesansa kadar götürmektedir. Ona göre Batılı büyüme modelinin yörüngesi Rönesansla birlikte ölümcül bir yola girmiştir. Rönesans sonrası Descartes akli egemen olmuş, akıl sadece madde üzerinde düşünen hayatın nihâî gayelerini görmezden gelen bir felsefî boyutla kısıtlanmıştır.²¹⁷ Bu doğrultuda Rönesansla birlikte değişen Batı felsefesinin iktisadî büyük oranda etkilediğini görmekteyiz.

Yukarıda bahsettiğimiz Batı kaynaklı olarak gelişen ve küresel ölçekte etkisini hissettiren bu piyasa anlayışının gelişiminde iktisadî anlamda sömürgecilik, sanayileşme, kapitalizm ve küreselleşme yatmaktadır. İsimlerini verdiğimiz bu dört olgu birbirlerini etkileyerek piyasa tektanrıcılığı anlayışını geliştirdiklerini söyleyebiliriz. Bu dört iktisadî sürecin etkisini aşağıda incelemeye çalışacağız.

İlk olarak coğrafi keşiflerle ortaya çıkan sömürgecilik, Amerika kıtasının istilâ edilmesi ve devamında kaynaklarının Avrupa pazarına götürülmesiyle sanayileşme olgusuna zemin hazırlamıştır. Sanayi devrimi sonrası ise hammaddeye olan ihtiyaç iyice artmış, bunun sonucu olarak sömürgecilik faaliyetleri hız kazanarak devam etmiştir.²¹⁸

Garaudy'nin sömürgecilik sürecini iki ayağa oturttuğunu görüyoruz. Bunların ilkinde Amerikan yerlilerini katleden ve Amerika'daki madenlerde çalıştırmak üzere

²¹⁵ Albert Schweitzer, *Medeniyet Felsefesi I*, (Çev.: Yusuf Kaplan), Külliyyat Yayınları, İstanbul 2011, 67.

²¹⁶ Schweitzer, 71.

²¹⁷ Garaudy, *Çöküşün Öncüsü ABD*, 30.

²¹⁸ Mustafa Tekin, "Küreselleşme Olgusu ve Din", *Din Sosyolojisi*, Mehmet Bayyığıt (Ed.), (ss. 225-250), Palet Yayınları, Konya 2013, 236.

Afrika’da insan sömürgeci uygulayarak köle ticaretini gerçekleştiren ABD; ikincisinde ise Doğu ve Batı Afrika, Ortadoğu, Hindistan, Endonezya, Kongo ve diğer birçok yeri sömüren Avrupa devletleri yer almaktadır.²¹⁹ Bu Batılı devletler 17. yüzyıldan başlayarak yirminci yüzyıla kadar sömürü faaliyetlerini açık bir şekilde sürdürmüşlerdir.²²⁰ Batı kaynaklı olup dünya genelinde büyük ölçüde etkisini gösteren Garaudy’nin ifade ettiği pazar tektanrıcılığı anlayışının gelişiminde etkili olan bir diğer olgu ise sömürgecilik, sanayileşme ve kapitalizmin etkisiyle ortaya çıkan küreselleşmedir. Küreselleşme; kültür, bilim, teknoloji, ekonomi, sağlık, eğitim, iletişim ve diğer birçok öğeyle etkileşim içerisinde olan bir olgudur. Fakat biz burada piyasa tektanrıcılığına etkisi doğrultusunda küreselleşmenin iktisadî boyutunu ele alacağız.

Birçok alanı kapsayan geniş bir kavram olan küreselleşmenin büyük bir bölümünü ekonomi oluşturmaktadır. Bu doğrultuda iktisadî anlamda diyebiliriz ki küreselleşme sermayenin global bir hâl almasıdır.²²¹ Sermayenin globalleşmesinde özellikle kapitalizmin etkili olduğunu görmekteyiz. Zira üretim, tüketim ve büyüme temelleri üzerine kurulu olan kapitalizmin etkisiyle üretim-tüketim anlayışı ulus-devlet sınırlarını aşarak dünya geneline yayılmıştır. Böylelikle Batı tipi ekonomi modeli iktisadî boyutta küreselleşmiştir.²²² Özellikle uluslararası şirketlerin ortaya çıkmasıyla Batı’nın piyasa tektanrıcılığı anlayışını küresel ölçekte uygulama olanağı bulunduğunu görmekteyiz.

Anthony Giddens’a göre, bu uluslararası şirketler küreselleşmeyi sağlayan birçok ekonomik faktör arasında önemli bir role sahiptir. Coca Cola, McDonalds, Microsoft Kodak ve diğer birçok uluslararası şirket dünyadaki ticaretin büyük bir kısmına hâkimdir. Bu şirketler ekonomik anlamda dünyadaki ülkelerin birçoğundan daha büyüktür.²²³ Bu doğrultuda diyebiliriz ki uluslararası şirketlerle Garaudy’nin ortaya koyduğu şekliyle maddeye önem verip insanî değerleri yok sayan Batı kaynaklı pazar tektanrıcılığı global bir hâl almıştır. Böylelikle bir grup azınlık servetlerine servet katarken diğer tarafta kalabalıklar açlık ve sefalet çekmektedir.

²¹⁹ Garaudy, *Çöküşün Öncüsü ABD*, 100.

²²⁰ Anthony Giddens, “Küreselleşme ve Değişen Dünya”, (Çev.: Hüseyin Özel), *Sosyoloji*, (ss. 64-105), Kırmızı Yayınları, İstanbul 2008, 75.

²²¹ Tekin, 237.

²²² Tekin, 236.

²²³ Giddens, 88-89.

Özetle diyebiliriz ki Garaudy'nin Batı medeniyetinin çöküşünün temelinde gördüğü piyasa tektanrıcılığı anlayışı, küreselleşmenin de etkisiyle tüm dünyayı etkisi altına alarak iktisadî mânada bütün dünya medeniyetlerini olumsuz etkilemiştir. Maddeyi insan ve onun tüm değerlerinden üstün tutan bu Batı tipi felsefî iktisadî modele yönelik dünya medeniyetleri önlemler almalıdırlar.

2.3. İSLÂM MEDENİYETİ

2.3.1. İslâm Medeniyetinin Oluşumu ve Gelişimi

İslâm medeniyeti, kaynağını vahiy ve Hz. Peygamber'in uygulamalarından alarak süreç içerisinde birçok medeniyetin de etkisiyle oluşan birikim doğrultusunda ortaya çıkan yaşam biçimi ve bunun etkisiyle gelişen toplum modelidir.²²⁴

İslâm medeniyeti, kaynağını en temelde İslâm'dan almakla birlikte tamamıyla ondan ibaret değildir.²²⁵ İslâm'ın yayılma sürecine bakıldığında birçok büyük medeniyetle etkileşim içerisine girdiği görülebilir. İslâm medeniyeti diğer medeniyetleri etkilediği gibi kendisi de onlardan etkilenmiştir.²²⁶

Garaudy'e göre, 750 yılında Emevîlerin yerini alan Abbasîler ve sonrası dönemde toprak bakımından pek genişleme olmamasına rağmen ticarî anlamda Atlantik'ten Hint Okyanusuna, Baltık'tan Sahra'ya kadar olan alanda ve Akdeniz ile Çin'de Müslümanlar etkin bir şekilde faaliyet göstermişlerdir. Bu etkileşim süreci İslâm medeniyetini şekillendirmesi bakımından önemlidir.²²⁷

Garaudy, İslâm medeniyetinin birçok alanda yükselmesini iki sebebe dayandırmaktadır. Bunlardan ilki İslâm medeniyetinin, Hindu biliminin, Pers ve Grek kültürlerinin faydalı olan özelliklerini almasıdır. İkinci olarak ise İslâm'ın emrettiği iman ve manevî hayat ile bunların ürünü olan sanat eserleri, bilimler, tasavvuf gibi alanlar İslâm medeniyetinin İslâmiyet kaynaklı gelişimini sağlayan unsurlardır.²²⁸

²²⁴Akif Emre, "Din ve Tarih Karşısında Medeniyet", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi/Medeniyet Özel Sayısı*, 24 (186/187/188), 2016, 80.

²²⁵Emre, 79.

²²⁶Sabri Orman, "Oikonomia'dan İlm-i Tedbir-i Menzil'e: İslâm'ın Entelektüel Geleneğinde Medeniyetler Arası Bilgi Değişimi", *Medeniyet ve Değerler*, Recep Şentürk (Ed.), (ss. 187-206), İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2013, 187.

²²⁷Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 105.

²²⁸Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 106.

Garaudy'nin İslâm medeniyetinin gelişimini etkilediğini ifade ettiği bu iki sebepten birincisini bu başlık altında incelemeye çalışacağız. İkinci sebebi ise “İslâm Medeniyeti ve Sosyal Hayat” başlıklı bölümde inceleyeceğiz.

Garaudy'nin bahsettiği ilk sebep olan diğer medeniyetlerin etkisi noktasında diyebiliriz ki İslâm devletinin fetihler sonucunda Kuzey Afrika, İran, Anadolu gibi yerlere doğru genişlemesi ile İslâm medeniyeti bu coğrafyalardaki birtakım kültürlerin mevcut birikimlerinden etkilenmiş ve onları kendi bünyesine almıştır.²²⁹ İslâm medeniyeti başta Araplar, Türkler ve İranlılar gibi İslâmiyet'i kabul etmiş milletler olmak üzere Eski Yunan, Roma, Hint ve Çin gibi uygarlıkların da etkisiyle gelişmiştir.²³⁰ Bu medeniyetlerden ilk önce Pers kültürünün İslâm medeniyetine katkılarına değineceğiz.

Garaudy'e göre, Sasanî hanedanının devrilmesi ve İslâm'ın İran'a girişi sonucu İslâm ile Zerdüş'tün eski dini olan Mazdeizm'in sentezi sonucu oluşan Şî mezhebi İran'da etkili olmuştur. Bu mezhebin etkisiyle şiirde, felsefede ve tasavvufta çok önemli eserler ortaya koyulmuştur. Örneğin, Firdevsî, *Şehname* adlı eserinde Mazdeizm İranına giderek kültür bağıını sürdürür. Aynı şekilde Sühreverdî ise felsefede kendini Zerdüş'tün dirilişine adanarak Doğu felsefesi oluşturmuştur. Tasavvuf alanında ise Feridüddîn-i Attâr'ın *Mantıku't-Tayr* adlı eseri Vahdet-i Vücut anlayışını ortaya koymuştur.²³¹

İslâm medeniyetini etkileyen bir diğer kültür ise Grek kültürüdür. Bu kültür Müslümanlara Suriye, Anadolu, Trablus ve Mısır gibi yerlerin fethedilmesi sonucu geçmiştir. Emevî ve Abbasî halifeleri Grek edebiyatından ziyade felsefesini ve bilimini Bizans'tan talep etmişlerdir. Grek bilimi ve felsefesinden Phythagoras, Aristoteles, Platon, Galiyen, Hipokrat, Batlamyus ve Öklid'in tercümelerinin Şam ve Bağdattaki büyük kütüphanelerde bulunması Grek mirasının İslâm medeniyetini etkilediğinin kanıtıdır. Ayrıca Garaudy, bu kişilerin eserlerini Batı'nın Arapça tercümeler sonucunda tanıdığını ifade eder.²³² Bu da gösteriyor ki İslâm medeniyeti Grek mirasındaki bilim ve felsefeye Batı dünyasından daha çok değer vermiştir. Buna ek olarak bilim ve felsefenin yanı sıra sanatta da İslâm medeniyeti Grek ve İran mirasından faydalanmıştır.

²²⁹ Hayrettin Pınar, “İslâm Tarihi ve Uygarlığı”, *Uygarlık Tarihi*, Taciser Sivas (Ed.), (ss. 260-284), Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, 274.

²³⁰ Muhammed Şahin, *Uygarlık Tarihi*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2002, 107.

²³¹ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 107-108.

²³² Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 111.

Özetle diyebiliriz ki İslâm medeniyeti, temelde İslâm'ın ana ilkelerine ve sosyal hayata dair uygulamalarına dayanmakla birlikte tamamıyla İslâm'ın kendisi değildir. Çünkü İslâm medeniyeti, özellikle İran, Bizans, Türk, Arap ve Hint kültürlerinden etkilenecek ve onları etkileyerek bir kültür sentezi oluşturmuştur.

2.3.2. İslâm Medeniyeti ve Sosyal Hayat

İslâm medeniyeti, kaynağını temelde vahiy ve Hz. Muhammed'in sünnetinden alarak gelişen bir sosyal hayat modeli ortaya koymuştur. Bu başlık altında sosyal hayatın içinde yer alan eğitim, hukuk, ekonomi, tasavvuf ve diğer insanî ilişkilerle ilgili temel konulara değineceğiz.

İslâmiyet gelmeden önce insanî değerlerin anlamını yitirdiği, zevk ve eğlenceye düşkünlüğün arttığı, bencilliğin yansıması olarak yardımlaşma ve paylaşmanın çok az olduğu, kan davaları ve anarşinin yaygınlaştığı ve manevî huzursuzluğun kalpleri kapladığı bir cahiliye dönemi yaşanıyordu.²³³ Böyle bir ortama eğitime çok fazla önem veren İslâm'ın gönderilmesi İslâm medeniyetinin gelişimine zemin hazırlamıştır.

Peygamberimiz zamanında yapılan Mescid-i Nebevî, yaygın ve örgün eğitim verilen bir yerdi. Mescid-i Nebevî'nin yanına yapılan Suffe adı verilen odalar örgün eğitim kurumu olarak hizmet vermiştir. Bu açıdan cami ve Suffe İslâm medeniyetinin ilk eğitim kurumları olarak gösterilebilir.²³⁴ Camiler dışında eğitim yapmak üzere yükseköğretim kurumları Abbasiler zamanında kurulmaya başlandı. Bunların ilki 830'da Halife Me'mun tarafından kurulmuş olan Beytü'l-Hikme'dir. Gerçek anlamda ilk üniversite ise Selçuklu zamanında vezir Nizâmülmülk tarafından kurulan Nizâmiye medresesidir. İslâm medeniyetinde üniversiteler öylesine gelişmişti ki Avrupa ilk yükseköğretim kurumlarını kurarken bizi örnek almıştır.²³⁵

Garaudy'e göre önceleri papirüs ve parşömenin azlığından dolayı okumak, maddî bakımdan külfetli olması nedeniyle belli bir zümre dışında halkın geneli için lüks olarak görülürdü.²³⁶ 751 yılında Çinlilerle Müslümanlar arasında yapılan Talas

²³³ Süleyman Hayri Bolay, "İslâm Medeniyete Hangi Değerleri Katabilir?", *Medeniyet ve Değerler*, Recep Şentürk (Ed.), (ss. 209-252), İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2013, 227.

²³⁴ Abdülhamit Birışık, "İslâm Medeniyeti", *İslâm'a Giriş-Temel Esaslar*, Süleyman Uludağ (Ed.), (ss. 409-451), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008, 413.

²³⁵ Şahin, 115.

²³⁶ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 52.

Savaşı sonrası Çinli esirler Müslümanlara kâğıt yapmayı öğrettiler. 800 yılına gelindiğinde ise Müslümanlar Bağdat'ta ilk kâğıt fabrikalarını kurdular. Avrupa ise kâğıtla İspanya'daki Müslümanlar aracılığıyla tanışmıştır.²³⁷ Kâğıt üretimi sonrası materyal problemi yaşamayan Müslümanlar, Avrupa okuma yazma bilmezken milyonlarca kitabın bulunduğu kütüphaneler inşa etmişlerdir.²³⁸ Tüm bunlar İslâm dininin eğitime verdiği önemin bir göstergesidir.

Hukuk alanına bakacak olursak Garaudy, İslâm medeniyetinde kanun koyma yetkisinin sadece Allah'ta olduğu ilkesinin ön plana çıktığını ifade eder. Yani toplum insanî vazifeler noktasında en başta vahyi referans alarak sosyal hayatını sürdürmektedir.²³⁹ Garaudy, ortaya çıkan yeni problemler karşısında Kur'ân'ı kaynak olarak yorum yapmanın yani icihadin oldukça önemli olduğunu belirtmektedir. Çünkü icihad kapılarının kapatıldığı dönemlerde İslâm medeniyetinde gerilemeler olmuştur. Buna duruma benzer örnek olarak Hıristiyanlıktaki Katolik Kilisesi'nin felsefede Saint Thomas d'Aquin'in felsefesini ve kendi sosyal doktrinlerini tek kanun olarak görmesi verilebilir. Çünkü Katolik Kilisesi bu tutumuyla Hıristiyanların yorum yapmasını engellemiş ve böylelikle de düşünce bakımından toplumu belirli bir kalıbın içinde tutmuştur. Sonuç olarak bu anlayış Batı medeniyetinin gelişiminin önünde bir engel olarak durmuştur.²⁴⁰

İslâm medeniyeti ve sosyal hayat başlığı altında değinmeyi düşündüğümüz bir diğer konu ise kadının toplumsal hayattaki yeridir. Bilindiği üzere cahiliye döneminde kadına değer verilmez, kadınlar köle statüsünde görülürlerdi. Gerek İslâm öncesi Arap toplumu gerekse o dönemdeki köklü medeniyetlerin hiçbiri İslâm'ın kadına verdiği değeri vermemiştir.²⁴¹

İlk önce yaratılış bakımından olaya baktığımızda Garaudy'e göre Kur'ân, Hıristiyanlık'ta olan erkek ve kadın arasında metafiziksel anlamda bir bağımlılığın olduğu anlayışını kabul etmez. Kur'ân'a göre, kadının yaratılışı Tevrat'ta olduğu gibi Hz. Âdem'in kaburgasından olmamıştır.²⁴² Zâriyât sûresi 49. ayette geçen: “ Düşünüp

²³⁷ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 117.

²³⁸ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 52.

²³⁹ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 92.

²⁴⁰ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 92-93.

²⁴¹ Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 181.

²⁴² Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 98.

ibret alınız diye her şeyden (erkekli dişili) iki eş yarattık.” ifadesi buna kanıt olarak gösterilebilir. Ayrıca Tevrat ve İncil’in aksine Kur’ân, ilk günahın sorumlusu olarak kadını görüp suçlamaz.²⁴³ Aksine Kur’ân, “Âdem Rabbine isyan etti ve yolunu şaşırdı.”²⁴⁴ şeklinde tenkitlerini Hz. Âdem’e yapar.

Sosyal hayata katılım noktasında bir değerlendirme yapacak olursak Garaudy’ye göre Batı medeniyeti bu konuda İslâm medeniyetinin oldukça gerisinde kalmıştır. Çünkü Batı kanunlarında kadının kocasından bağımsız olarak kendi servetini ve malını kullanabilmesi ancak 19. ve 20. yüzyıla gelindiğinde tanınmıştır. Yine aynı şekilde kadına boşanma hakkı İslâm’da tanınırken Batı bu hakkı ancak on üç yüzyıl sonra vermiştir.²⁴⁵

Ebû'l-Âlâ Mevdûdî’ye göre İslâm medeniyeti, kadının kadın olarak hareket etmesini sağlar ve aynı zamanda bütün haklarını, onurlarını ve saygınlıklarını korur. Kadına sadece yaratılıştan gelen özelliklerine uygun sorumluluklar yükler.²⁴⁶ Kısacası kadının sosyal hayattaki yeri noktasında İslâm’ın hiçbir medeniyette olmayan haklar tanıdığı bir gerçektir.

Son olarak sosyal hayatın en önemli unsurlarından biri olan iktisat alanına değineceğiz. İlk bölümde de bahsettiğimiz gibi Garaudy’ye göre topluma yön veren alanlardan biri olan ekonomi, İslâm medeniyetinde “Mülkün Sahibi Allah’tır” prensibi doğrultusunda biçimlenmiştir. İnsan Allah’ın halifesi olarak mülkün mutlak sahibi değil, bir süreliğine yöneticisidir. Bu yüzden insan, mülkü faydalı veya zararlı fark etmeksizin dilediği gibi kullanamaz. Ayrıca Allah servetin topluma dengeli dağılımı noktasında zekâtı farz kılmış, ribâyı ise yasaklamıştır.²⁴⁷ İktisadî hayata İslâm’ın müdahalesi insanlar arasındaki yardımlaşma ve paylaşmayı artırmış, servetin dengeli dağılımını isteyerek toplumsal barışa katkı sağlamıştır.

Garaudy’ye göre, İslâm prensiplerine dayanan ekonomik sistem, Batılı büyüme modelinin karşıtıdır. Çünkü Batılı büyüme modeli insanî gayeleri yok sayarak büyüme uğruna zararlı, faydasız, öldürücü olan her şeyi üretmekten bir an olsun çekinmez. İslâm

²⁴³ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 98.

²⁴⁴ Tahâ: 20/121.

²⁴⁵ Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 179.

²⁴⁶ Mevdûdî, 94.

²⁴⁷ Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 19-20.

iktisadı ise büyüme yerine Kur'ân'da hedeflenen dengeyi benimser.²⁴⁸ Kısacası İslâm medeniyeti Kur'ân ilkeleri doğrultusunda ahlâkî ilkelere önem veren ve insanî gayeleri önemseyen bir ekonomi modelini uygulamaya çalışmıştır.

2.3.3. İslâm Medeniyeti ve Bilim

İngilizce'de 'science' kelimesi ile karşılanan bilim, "zaman ve mekân dünyasında yer alan şeylerin, olgu ve olayların yapılarını, onlar arasındaki sebep sonuç bağlantılarının oluşturduğu düzeni keşfetmeyi; bu konuda elde edilen verileri dedüktif bir sistem içerisinde toplamayı ve nihayet bütün olup-bitenlerin hangi temel yasalara göre cereyan ettiğini belirlemeyi gaye edinen beşerî faaliyetler"²⁴⁹ bütünü olarak tanımlanabilir. Bu bölümde din ve bilim arasındaki münasebeti ortaya koyup özellikle İslâm medeniyetinde bilim konusu üzerinde duracağız.

Din ve bilim temelde evrenle ilgili bilinmeyi açıklamayı amaç edinmektedir. Amaçlar aynı olsa da kullandıkları yöntem bakımından birbirlerinden ayrılmaktadır. Çünkü bilim, gözlem ve deneyi yöntem olarak kullanıp mantıksal akıl yürütmeye sonuçlara varırken din, gözlem ve deney şartı olmaksızın metafizik alanla ilgili soyut bulgular ortaya koyabilmektedir.²⁵⁰

Tarihsel süreçte din ve bilim arasındaki ilişki konusu bilim alanındaki faaliyetlerin yoğun bir şekilde yer aldığı Hıristiyan Batı dünyasında özellikle son üç asrı kapsayan süreçte işlenmiştir.²⁵¹ Mehmet S. Aydın'a göre, din ve bilim arasındaki münasebetle ilgili tartışmalar özellikle Hıristiyanlık-bilim arasındaki ilişki çerçevesinde dönmektedir. Bu yüzden yapılan çalışmalarda din-bilim ilişkisi incelenirken üzerinde durulan dinin adı zikredilmelidir. Zira din kavramı genel bir kavram olduğundan yapılan çalışma ile bütün dinler zân altında kalabilmektedir. Bilinmelidir ki her dinin bilimle münasebeti farklıdır.²⁵² Bu yüzden biz bu başlığımızda Garaudy'nin fikirleri etrafında isim telaffuz ederek İslâm dini çerçevesinde bilimi işleyip yeri geldiğinde ise diğer dinlere atıfta bulunarak karşılaştırma yapmaya çalışacağız.

²⁴⁸ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 91.

²⁴⁹ Aydın, *Din Felsefesi*, 270-271.

²⁵⁰ İmamoğlu, Yazoğlu ve Başçı, 125.

²⁵¹ Aydın, *Din Felsefesi*, 272.

²⁵² Aydın, *Din Felsefesi*, 272-273.

Fuat Sezgin'e göre 7. yüzyıldan itibaren Müslümanlar Yunanlılar ve Hintlilerden bilimlerini almışlardır. Müslümanlar farklı dinlere mensup olsa da bilim insanlarını hoca olarak kabul etmişler ve onlardan sürekli yeni şeyler öğrenmişlerdir. Bu yaklaşım hiç şüphesiz bilim alanında Müslümanlar için icatların kapısını açmıştır. Böylelikle Müslümanlar, iki yüzyıl sonra artık diğer medeniyetlerden bir şey alma evresini geçerek yaratıcı olmaya başlamışlardır.²⁵³ Bu durum bize gösteriyor ki yeni bilimsel icatlar için belli bir bilgi birikimine sahip olmak gerekir. Bu bilgi birikiminde ise hiç şüphesiz İslâm öncesi medeniyetlerin mirası etkili olmuştur. Sezgin'e göre İslâm devletinin fetihler yoluyla Şam, Emessa, Halep, Antakya ve İskenderiye gibi önemli kültür merkezlerini alması ile birlikte İslâm biliminde önemli gelişmeler olmuştur. Çünkü bu yerler, Roma ve Bizans İmparatorluğunun bilim mirasını taşıyordu. Müslümanlar bu kentlerdeki halkla iyi ilişkiler kurarak onların bilim ve tekniklerinden önemli ölçüde istifade etmişlerdir.²⁵⁴ Müslümanların bilimsel alanda yaratıcılıkları miladi 850 yılından 16. yüzyılın sonuna kadar yaklaşık 800 yıl devam etmiştir. Bu süre zarfında Müslümanlar, kendilerinden önceki bilimlere kıymet vererek onları geliştirmişler, yeni bilimler kurmuş ve ileride ortaya çıkacak bazı bilimlerin temellerini oluşturmuşlardır.²⁵⁵ Kısacası Müslümanlar, mevcut bilimlerin geliştirilmesinden yeni bilimlerin temellerinin atılmasına kadar bilim tarihinin her dönemine damga vurmuşlardır.

Garaudy'e göre, en başta İslâm medeniyetinde bilim, İslâm'ın Allah, insan ve dünya anlayışına bağlı kalarak ilerlemektedir.²⁵⁶ Bununla birlikte medeniyetlerde bilim ve tekniğin gelişmesinde kültür yapısı ve toplumsal ihtiyaçların da etkisi olduğundan İslâm ile birlikte kültürel değerler ve ihtiyaçların da İslâm medeniyetinde bilimi etkilediğini söyleyebiliriz.²⁵⁷

Garaudy'e göre, İslâm bilimi, fethedilen topraklardaki medeniyetlerin bilim alanındaki miraslarından faydalanmıştır. Bunlara örnek olarak İskenderiye'deki Mısır ve Grek kültürlerinin oluşturduğu sentezleri; Kalde, Babil ve Hint kültürlerini taşıyan İran mirasını verebiliriz. Ayrıca Hint bilginleri Bağdat'a davet edilerek onların tıp ve matematik kitapları tercüme edilmiş, Talas Savaşı sonrası ise Çinli esirlerden kâğıt

²⁵³ Fuat Sezgin, *Bilim Tarihi Sohbetleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, 24.

²⁵⁴ Fuat Sezgin, *İslâm'da Bilim ve Teknik*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A.Ş) Yayınları, İstanbul 2018, 2.

²⁵⁵ Sezgin, *Bilim tarihi Sohbetleri*, 24-25.

²⁵⁶ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 118.

²⁵⁷ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 107.

yapımı öğrenilmiştir.²⁵⁸ İslâm medeniyetinin bilim alanında çalışmalar yapması ve karşılaştığı medeniyetlerdeki bilimsel mirasları alıp geliştirmesi noktasında İslâm dininin çok büyük etkisi vardır. O halde İslâm medeniyetindeki ilmi anlayabilmek için İslâm inancının bu konudaki tavrını iyi kavramak gerekir.

Mehmet S. Aydın'a göre, âlemdaki her şeyin bir yaratıcı tarafından yaratılmış olduğu anlayışı beraberinde şu üç görüş ve inancı getirir: İlk olarak, âlem yaratılmıştır inancı, âlemin zorunlu değil mümkün olduğunu gösterir ki mümkün olan şeylerin bilinmesinde izlenecek yol a priori değil empirik faaliyetlerdir. Çünkü Kur'ân'da bilgi elde etme noktasında teşvik edilen metod tecrübeye dayanan endüktiftir. İkinci olarak âlemin mutlak ilim ve kudret sahibi bir yaratıcı tarafından yaratılmış olması orada düzen ve gayeyi zorunlu kılar. Çünkü yaratma manasız değil, bir gaye doğrultusunda gerçekleşir. Ayrıca yaratma fiilinde kaos değil düzen vardır. O halde her şey O'nun eseri olduğundan âlemdaki nizam da O'nun varlığının kanıtıdır. Bu inancın Müslümanları âlemdaki fiziksel ve biyolojik yasalar noktasında araştırmaya teşvik ettiğini söyleyebiliriz. Üçüncüsü ise âlemin mahluk olduğu inancı yaratılan hiçbir şeyde ilâhî güç olamayacağı anlayışına götürmüştür. Sonuç olarak mahluk olan hiçbir şey ibadet ve duaya layık değildir. Mahluk tapınmak için değil araştırmak, incelemek ve bu doğrultuda insana bir yarar sağlamak için vardır.²⁵⁹

Mehmet S. Aydın'a göre, Kur'ân, insanın kendisine, çevresine ve tabiata bakmasını, düşünmesini, anlamlar çıkarmasını ve bu doğrultuda hayatına yön vermesini amaçlar. Kur'ân'ın bu noktadaki tutumu bilim, felsefe, ahlâk ve estetik gibi alanların gelişimine büyük ölçüde katkıda bulunmuştur.²⁶⁰

Garaudy'e göre, İslâm'ın kilit taşı olan tevhid anlayışı din ve bilim arasındaki ayrımı reddeder. Aksine İslâm inancında tabiatta var olan her şey Allah'ın varlığının kanıtı olduğundan tabiatı araştırmak ve tanımaya çalışmak bir nevî Allah'a yakınlaşmaktır.²⁶¹

²⁵⁸ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 117.

²⁵⁹ Aydın, *Din Felsefesi*, 289-290.

²⁶⁰ Aydın, *Din Felsefesi*, 290.

²⁶¹ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 108.

Müslümanları araştırma ve incelemeye özellikle Kur'ân teşvik etmiştir. Kur'ân insanın en önemli kabiliyeti olan akla çok önem vermiştir. Elbette akılı ön plana çıkaran bir ilâhî kitabın inananlarını düşünmeye yönlendireceği ortadadır.

Garaudy, Kur'ân'ın akla verdiği öneme dikkat çekmektedir. Çünkü Allah, insanı kendi halifesi yaparken ona bu vazifeyi yerine getirebilmesi adına bazı imkânlar da vermiştir. Bu imkânların başında akıl gelmektedir. Aklın temel görevi, insana yakışır bir gelecek oluşturma noktasında araştırma yapmak ve bunun yanında gayeleri de inceleyerek âlemdeki her şeyi Allah'ın varlığının bir işareti olarak görmektir.²⁶²

Garaudy'e göre, görünmeyen Allah'ın varlığının hissedilmesi noktasında önemli bir yere sahip olan görünür maddî âleme verilen önem, klasik dönem Greklerde var olan tündengelimli soyut düşünceden farklı olarak deney metodunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Klasik dönem Greklerde ve Atina'da ise Sokrates öncesi düşünürlerde tabiat bilimlerine önem verildiği görülmemektedir. Batı'da gözlem ve deneyin öncüsü olan Roger Bacon'un çağında hâkiki bilgiye erişmek için Arap dilinin ve bilimlerinin öğrenilmesi gerektiğini ortaya koyması Müslümanların eserlerinin tercüme edilmesinin Batı'da yöntem değişikliği noktasında önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. O halde denebilir ki İslâm bilimi ve yöntemi Batı'da oluşan Rönesans bilimine kaynaklık etmiştir.²⁶³

İman-akıl ilişkisi bakımından konuya bakacak olursak İslâm ve Hıristiyan düşünce geleneklerinin birbirinden farklı anlayışlar ortaya koyduğunu görmekteyiz. Zira Hıristiyan skolastik düşüncesinde iman, zan ile bilgi arasında bir yere konulmaktadır. Yani iradeyi ön plana çıkarabilmek adına Saint Thomas, Kant gibi düşünürler bilgiyi imandan sonra bir konumda tutarlar. Bundan da anlaşılacağı üzere Hıristiyan düşünce geleneğinde yer alan inanç önermesi kendini akla açmamakta, bir nevî düşünmeden imana teşvik etmektedir. İslâm düşünce geleneğinde ise durum oldukça farklıdır. Zira İslâm düşüncesinde inanç önermesi zan-bilgi-iman şeklinde bir sıra izler.²⁶⁴ Sonuç olarak söyleyebiliriz ki İslâm düşünce geleneği Hıristiyanlık'ta var olan körükörüne bağlanmayı yani taassubu reddeder. Bunun tersine insanı aklını kullanmaya ve elde

²⁶² Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 115.

²⁶³ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 118.

²⁶⁴ İmamoğlu, Yazoğlu ve Başçı, 142-143.

ettiği bilgiler doğrultusunda tahkiki imana teşvik eder. Böyle bir düşünce geleneği ışığında elbette ki bilimin gelişmesi kaçınılmazdır.

Bugünkü Batı geleneği Skolastik dönemden farklı olmasına rağmen Garaudy'ye göre, akıl yine yanlış bir biçimde kullanılmaktadır. Sebebi ise günümüzde Batı'da akıl denildiğinde kastedilen şeyin pozitivist bir akıl olmasıdır. Bu akılda gayeler problemi yerine vasıtalar problemi el üstünde tutulur. Yani niçin sorusunu sormak yerine nasıl sorusu ön plana çıkarılarak pragmatizm felsefesi benimsenmiştir.²⁶⁵

Garaudy, Batı'da bilimin bilimcilik, teknik teknokrasi ve Makyavelizm düşünceleri etrafında yozlaştığını ortaya koymaktadır. Bunların bilime yaklaşımları ise şu şekildedir: a) Bilimcilik, bilimin bütün sorunları çözebileceği ve ölçemediği, ortaya çıkaramadığı hiçbir şeyin mevcut olmadığı anlayışına dayanır. b) Teknokrasi, teknik anlamda yapılabilen her şey gereklidir anlayışına dayanır. Yani insanın faydasına olsun veya olmasın mümkün olan her şeyin yapılması gerektiğini savunur. Bu anlayış başta nükleer olmak üzere insanlığın sonunu getirebilecek her türlü teknolojik silahın üretimini uygun görmektedir. c) Makyavelizm ise insanlığın gayelerine yönelmek yerine iktidara ulaşmak adına her türlü davranışı uygun gören bir anlayıştır.²⁶⁶

Garaudy'nin bahsettiği pozitivist aklın bu ürünleri gaye ve mânadan uzaktır. Bu anlayışlar doğrultusunda bilimin insanlığa hizmet etmekten çok insanlığın sonunu getirmeye yönelik olduğu açıktır. Anlam ve gayeler üzerine düşünmeyen bu akıl anlayışı insanı ilâhî boyuttan koparmaktadır. Kısacası insanlığın sonunu getirecek düzeyde teknik imkânın olduğu günümüzde bu imkânlar faydalı gayelere yönlendirilmelidir. Aksi halde milyonlarca yıllık insanlık tarihinin yok olması kaçınılmazdır.²⁶⁷

Yukarıda akıl-bilim-iman ilişkisi bakımından İslâm düşünce geleneğinin yaklaşımını Batı ile karşılaştırarak anlatmaya çalıştık. Aşağıda ise özellikle Kur'ân üzerinden İslâm medeniyetinin bilim ve tekniklere yaklaşımını incelemeye çalışacağız.

İslâm, her şeyden önce bozuk ahlâkî zihniyeti düzeltmeye çalışmıştır. Zira toplumun zihniyeti ve ahlâkî değerlerinin ister istemez eserlerine ve çalışmalarına

²⁶⁵ Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 116.

²⁶⁶ Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 116.

²⁶⁷ Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 118.

yansıyacağı aşikârdır. Bu doğrultuda Kur'an, ilk önce Mekke döneminde Allah inancı, yaratılış, insanın sorumlulukları ve âhret gibi iman ve ahlâk konulu ayetlerle topluma seslenmiştir. Medine döneminde ise daha çok sosyal hayata dair hukuk, adalet, ümmet, kardeşlik ve yardımseverlik gibi değerler verilmeye çalışılmıştır.²⁶⁸ Böylece İslâm, topluma yeni bir dünya görüşü kazandırmaya çalışmıştır. Daha önce anlattığımız Hıristiyan düşünce geleneğinde gördük ki dünya görüşü insanın bilimsel faaliyetlerini zararlı yöne yönlendirebilir. Bu doğrultuda diyebiliriz ki Kur'ân, gerek Mekke gerekse Medine döneminde ilk önce insanların fikrî dünyalarını insanî değerler üzerine inşa etmeye çalışmıştır. Böylelikle Müslümanlar bilim ve tekniği bu değerler üzerinde yükseltmiştir.

Kur'ân, modern bilim ve tekniklerle ters düşmez. Aksine o, gözlem yapmaya, düşünmeye ve araştırmaya teşvik eden ilâhî bir kitaptır.²⁶⁹ Kur'ân, bilimle ilgili her bilgiyi içinde bulunduran ansiklopedi değildir. Kur'ân'ı bu şekilde okumak Kur'ân'ın temel gayesinin dışına çıkmak demektir. Çünkü ilâhî mesaj ebedi, bilimsel teoriler ise değişkendir. Kur'ân geçici bilimsel teorileri değil, değişmeyen bir dünya görüşünü insana vermektedir. Garaudy'e göre, insanın sözü ile Allah'ın sözünü bir tutmamak gerekir. Bilim, insanın sözü olduğundan her bilimsel teoriyi Kur'ân'a dayandırmaya çalışmak yanlış olacaktır.²⁷⁰ Kısacası Kur'ân'ın temel hedefi insana bilimsel bilgiler vermek değil, insanı temel gayeler çerçevesinde düşünmeye ve araştırmaya yönlendirmektir.

Garaudy'e göre, Batı bilimi pozitivist bir yaklaşım sergileyerek fen bilimlerini bilgelikten ayrı tutmuştur. Yani Batı, pozitivist bilim anlayışı doğrultusunda gayeleri metafizik alana bırakmış, bilimlerin ise sadece maddî âleme yönelik olduğu görüşünü benimsemiştir. Garaudy, gelişim adına bu tarz hikmet ve bilgelikten kopuşun yanlış bir anlayış olduğunu ortaya koyar. Hikmet ve bilgelik de önemsenerek bilimin gelişebileceğinin en güzel örneği İslâm bilimidir.²⁷¹

İslâm'daki tevhid anlayışı fizik, astronomi, biyoloji ve tıp gibi bilimlerden ilâhiyat, felsefe ve sanata kadar bütün alanlarda kendini göstermiş, bu alanların birlik

²⁶⁸ Alparslan Açıkgenç, "Medeniyetlerin Kavramsal Temelleri", *Medeniyet ve Değerler*, Recep Şentürk (Ed.), (ss. 71-94), İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2013, 89-90.

²⁶⁹ Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 105.

²⁷⁰ Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 109-110.

²⁷¹ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 119.

prensibi çerçevesinde hareket etmesini sağlamıştır.²⁷² İslâm düşüncesine göre, bütün bilimler aynı amaca hizmet eder. Çünkü hepsinin konusu dünyadır. Dünya ise Allah'ın âyetlerinin tezahürü olması nedeniyle önemlidir. Kâinat Bir'in tezahür ettiği çokluk olduğundan tevhid prensibi gereği bilimler karşılıklı bağımlılık içerisindedir. Garaudy, İslâm biliminde çok sayıda dehanın çıkmış olmasını buna bağlar.²⁷³

Matematik, tıp, astronomi, ilâhiyat, felsefe, sanat, müzik ve diğer pek çok alanda söz sahibi olan çok sayıda İslâm düşünürü vardır. Bu İslâm bilginlerinin hepsini ele almamız imkânsız olduğundan bazılarına ilgilendikleri alanla birlikte aşağıda değinmeye çalışacağız.

Garaudy'e göre, bir rakamının ilâhî özün en yakın simgesi olduğu, rakamların dizisi ve rakamların birleşimiyle ortaya çıkan yeni rakamların bir nevî insanın çokluktan bire yükseldiği bir merdiven görünümü verdiği anlayışının sonucu olarak matematik, tevhid'in göstergesi olan ve Allah'ın varlığına götüren bir bilim olarak görülmüştür. Matematik alanında Arap rakamlarıyla Avrupa'nın tanışması Harezmi sayesinde olmuştur.²⁷⁴ 773 yılında Halife Me'mûn'un sarayına getirilen Hind'in *Siddhanta* adlı kitabı sayıları ifade etmeye olanak sağlayan dokuz işaret ve bir sıfırdan oluşan ondalık sayı sistemini içeriğinde bulunduruyordu. Bu sistem El-Harezmi tarafından sistemleştirilerek algoritma ismini aldı.²⁷⁵ Bu sistem iki asır sonra Kurtuba İslâm Üniversitesi ve papalık makamında bulunan II. Sylvestre aracılığıyla Batı matematiğini etkilemiştir. Yine aynı şekilde Harezmi cebirin de öncüsü olmuştur. Onun *Cebir* adını verdiği kitabı Batı tarafından tercüme edilmiştir. Harezmi'nin ardından el-Kâsânî, pi sayısını hesaplamıştır. Şair Ömer Hayyam ise Descartes'ten beş asır önce üç bilinmeyenli denklemleri çözmüştür.²⁷⁶

Astronomi alanında ise İslâm ilmi Greklerden farklı olarak deneyci bir yaklaşım sergiler. Halife Me'mûn, Bağdat'ta bir rasathane inşa ettirerek gezegenlerin hareketlerinin düzenli bir şekilde tespit edilmesini amaçlamıştır. Bettânî, o günün şartlarında güneş ve ay tutulmasının eğimini, gece gündüz eşitliğinin hareketini günümüz ölçümlerine çok yakın bir şekilde bulmuştur. 9. yüzyılda Me'mûn'un

²⁷² Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 54.

²⁷³ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 111.

²⁷⁴ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 55.

²⁷⁵ Garaudy, *İslâm'ın Vâdettikleri*, 102.

²⁷⁶ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 114-115.

astronomlarının meridyenlerin ölçümünü 111 bin 814 metre şeklinde bulmaları, bugünkü 110 bin 938 metre olan ölçüme oldukça yaklaştıklarını göstermektedir. Akdeniz, Afrika sahilleri, Hint Okyanusu ve çöllerde seyahat eden Müslümanların yerlerini bulma mecburiyetleri usturlap gibi aletler gerektirmiştir. Dolayısıyla onlar usturlabı geliştirerek yıldızların, ayın ve güneşin yüksekliğini ölçmeyi başaramışlardır. Bu alet dışında pusulayı da bularak Çinlilere intikal ettirdiler.²⁷⁷

Tıp alanında Ortaçağ ve Batı âleminde tek kaynak olarak görülen geniş bir tıp ansiklopedisinin yazarı olan Râzî, kliniğin öncüsü olarak tanınmıştır.²⁷⁸ Ayrıca İbn Sînâ'nın *el-Kânun fi't-Tıb* adlı eseri de Latinceye çevrilerek Rönesans döneminde tıp alanında ana kaynak görevi görmüştür.²⁷⁹ 8. yüzyıldan itibaren Müslüman tabipler katarakt ameliyatı, yaraları dikme ve dağlama, diş cerrahisi gibi birçok alanda kendilerini geliştirmişlerdir.²⁸⁰ Eczacılıkta ise Müslümanlar, birçok şifalı bitkiyi bulmuş, penisillium ve aspergillus küflerini enfeksiyonlu yaraların tedavisinde merhem olarak kullanmışlardır.²⁸¹

Sosyoloji alanında devlet adamı, hukukçu ve düşünür olan İbn Haldun, 14. yüzyılda yazmış olduğu eserde medeniyetlerin yükseliş ve çöküşleri ile arkalarındaki sosyolojik sebepleri de ortaya koyarak Batı'da sadece tarihi olduğu gibi aktaran vakanüvislere ders niteliğinde bir eser ortaya koymuştur. Garaudy'e göre, İbn Haldun iktidarın temeli ve hanedanların kökeni konusunda kendisinden bir asır sonra Machiavelli tarafından yazılan *Hükümdar* adlı eseri bile gölgesinde bırakmıştır. Ayrıca tarih metodu noktasındaki görüşleri Montesquieu kadar ileri görüşlü olduğunun bir göstergesidir.²⁸² İbn Haldun'u Machiavelli ve Montesquieu'den farklı kılan yönü tarihi ele alırken arka planındaki nedenleri araştıran sentezci tarafıdır.²⁸³

Bahsettiğimiz ilmî gelişmeler İslâm medeniyetinde bilimin ne kadar geliştiğini gözler önüne sermektedir. Özetle diyebiliriz ki astronomi, matematik, tıp, sosyoloji ve diğer birçok İslâm ilminde bilgelik ve bilim birbirinden ayrılmamış, maddî âlemde

²⁷⁷ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 120-121.

²⁷⁸ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 119.

²⁷⁹ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 57.

²⁸⁰ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 119.

²⁸¹ Roger Garaudy, *Sosyalizm ve İslâmiyet*, (Çev.: Doğan Avcıoğlu ve E. Tüfekçi), Yön Yayınları, İstanbul 1965, 25.

²⁸² Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 130.

²⁸³ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 58.

deney ve gözlem ön planda tutularak tefekkür gaye edinilmiştir. İslâm medeniyetinde bilim bu yaklaşımlar sayesinde kısa süre içerisinde gelişerek Batı tarafından örnek alınır bir konuma yükselmiştir.

2.3.4. İslâm Medeniyeti ve Felsefe

Felsefe, kökeni Yunanca olan “philosophia” kelimesine dayanmaktadır. Bu kelime, “sevgi” anlamına gelen “philos/filo” ve “bilgi”, “bilgelik” anlamında kullanılan “sophia” kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Yani felsefe, philosophia (bilgi ve bilgeliği sevmek, hikmet sevgisi) anlamında kullanılmıştır. Bu Yunanca kelime Arapçaya “feylesûf” şeklinde geçmiş, Arapça’dan ise dilimize “felsefe” şeklinde aktarılmıştır.²⁸⁴ Felsefeye dair anlayışlardaki farklılıklar dolayısıyla herkes için geçerli olan bir tanım yapmak imkânsızdır.²⁸⁵

Örneğin Platon’a göre felsefe, sanatların en önemlisidir.²⁸⁶ Yine ona göre hakiki felsefe, her şeyde rehber olarak hakikatı benimsemek, her zaman doğruluğu benimseyip yalandan uzak durmaktır.²⁸⁷

Aristoteles, felsefeyi “İlk nedenlerin ve en iyi bir biçimde bilinebilir olanın bilimi”²⁸⁸ şeklinde tanımlamıştır. Ebû Bekir er-Râzî, felsefeyi “İnsanın gücü yettiği ölçüde Allah’a benzemesi.”²⁸⁹ şeklinde tanımlar. Görüldüğü gibi filozofların felsefe tanımları farklılık göstermektedir.

Tanımlar doğrultusunda felsefe için şöyle bir tanım uygun görülebilir: “Hakikatı rasyonel, şumullü, objektif ve tutarlı yöntemlerle aramaya çalışan akıl mahsülü bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım esas itibariyle dile getirme, açıklığa kavuşturma, kaynaştırma, bütünleştirme ve değerlendirmeden ibarettir.”²⁹⁰

Garaudy’nin felsefeye yaklaşımına baktığımızda bilgelik üzerinden bu konuyu ele aldığını görüyoruz. Ona göre, gayeler üzerinde tefekkür etmek olan bilgelik, bilimin

²⁸⁴ Hüseyin Karaman, *İslâm Felsefesi Tarihi* (3.baskı), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, Ankara 2016, 17-18.

²⁸⁵ İmamoğlu, *Yazoğlu ve Başçı*, 11-12.

²⁸⁶ Platon, *Phaidon*, (Çev.: Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2015, 61a.

²⁸⁷ Platon, *Devlet*, (Çev.:Selahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz), Remzi Kitabevi, İstanbul 1988, 490a-c.

²⁸⁸ Aristoteles, *Metafizik*, (Çev.: Ahmet Arslan), Sosyal Yayınları, İstanbul 2012, 120.

²⁸⁹ Ebû Bekir er-Râzî, *es-Sîretü'l-Felsefiyye*, *Resailü Felsefiyye*, Paul Kraus (Ed.), Daru'l-Afaki'l-Cedide, Beyrut 1982, 108.

²⁹⁰ İmamoğlu, *Yazoğlu ve Başçı*, 13.

hareket alanına sınırlandırma getirmeyerek bilime insanî hedefler doğrultusunda gayeler sunmaktadır. Felsefe, gayeleri arayan bilgelikle vasıtaları ortaya koyan bilimi birbirine tamamlayıcı olarak görmelidir. Batı bu konuda özellikle akli sadece vasıtaları araştırma noktasında kullanmış, gayelerden uzak tutmuştur. Garaudy, bu yaklaşımın bilgelikten kopuk olması nedeniyle bugünkü atom bombası gibi insanlığın sonunu getirecek ürünlerin ortaya çıktığını ortaya koyar. İslâm medeniyetinde ise bilimde bilgelik ve iman işbirliği ile deney ve gözlem yapılmıştır.²⁹¹

Sebepleri ve gayeleri birlikte araştıran eksiksiz akıl, bilim, bilgelik ve imandan oluşmaktadır. Yukarıda bilim ve bilgeliği birbiriyle ilişkisi doğrultusunda açıkladık. Bunlarla ilişkisi bakımından iman boyutuna değinecek olursak Garaudy, ne sebepleri araştıran bilimin ne de gayeleri araştıran bilgeliğin hiçbir zaman ilk sebebe ve nihaî gayelere ulaşabileceğini ortaya koyar. Ona göre iman, aklın ve bilgeliğin bahsettiğimiz bu sınırının bilincine sahip olmakla başlar.²⁹²

Garaudy'e göre, felsefî bir diyalektikle gayelerden gayelere yükselen ve sonunda ise diyalektiğin yerini vahyin devralması insanın nihai gayeye ulaştığını gösterir. Bilim, bilgelik ve iman doğrultusunda eksiksiz aklın nihaî gayeyi keşfetmesi, İslâm düşüncesinin en önemli konusudur. İbn Tufeyl'in eserlerine hâkim olan hiç kimseyle etkileşimde bulunmamış bir insanın kendi başına ahlâkı, bilimi ve dinin temel yasalarını keşfedebilme serüveni teması, İslâm felsefesinde bu konunun önemli bir yere sahip olduğunun göstergesidir.²⁹³

Garaudy'e göre İslâm felsefesi Kur'ân'ın Allah ve dünyaya bakışı noktasında getirdiği kanunlar çerçevesinde yepyeni şu üç meseleyi gündeme getirmiştir: İlk olarak, "gerçek olan nedir" meselesi üzerinde İslâm öncesi felsefe özellikle de Grek felsefesi bu konuyu akılla kavranan şey şeklinde cevaplamıştır. Kur'ân; Allah ile dünya, gerçek ile gerçek olmayan, bir ile çokluk arasındaki ilişkiler noktasında farklı bir bakış açısı getirmiştir. Bu bakış açısı ise her şeyin ancak Allah'ta ve Allah'ın ise her şeyde tam anlamıyla görülebildiğidir. Yaratma ve eylem noktasındaki bu tevhid anlayışı Allah'tan başka ilâh yoktur şeklinde bir iman ikrarını ortaya koyar. İkinci mesele birincisiyle ilişkili olarak bu bakış açısından hangi hareket kanununun çıkacağı konusudur. Amel ve

²⁹¹ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 60.

²⁹² Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 60.

²⁹³ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 61.

kanunlar imanın dış tezahürü olduğundan iman dahilî, kanun haricîdir.²⁹⁴ İnsan iman ile Allah'a doğru hareketine kavuşur. Çevremizdeki bitkilerde ve hayvanlarda bile Allah'a yönelik tabîî bir yönelme vardır. Yani İslâm felsefesinde hareketin yöneldiği merkezde Allah vardır. Son olarak ise İslâm felsefesi mutlak ve ebedî olanla izafi ve tarihî olan arasındaki meseleyi gündeme almaktadır. Yani "Kur'ân, zamanın üstünde süzülen yaratılmamış kelâm mıdır yoksa mahluk mudur?"²⁹⁵ meselesi de yeni bir konu olarak ortaya çıkmıştır.

Yukarıda İslâm felsefesindeki yeni konulara değindik şimdi ise İslâm felsefesinin gelişim sürecini ve özellikle Grek felsefesiyle ilişkisini önemli İslâm filozoflarına da yer vererek ele almaya çalışacağız.

İslâm'ın ilk çıkış yeri bilindiği üzere eski düşünce ve kültür merkezlerinin bir hayli uzağında bulunmaktaydı. İslâm devletinin topraklarının genişlemesiyle çok farklı kültür ve düşüncelerle karşılaşmıştır. İslâm düşüncesini fazla etkilemesinden dolayı olacak ki Garaudy'nin bu karşılaşmadan özellikle İskenderiye ve Grek felsefesi üzerine yoğunlaştığını görüyoruz. Çünkü Garaudy, eski dünyanın felsefe merkezi olarak İskenderiye'yi görmektedir.²⁹⁶

İskenderiye'de Mısır, Mezopotamya, İran, Hindistan ve Eski Yunanistan'ın bilgelikleri hem çatışmış hem de birbirlerini etkilemiştir. Komutan Amr b. Âs, 641'de burayı ordusuyla fethetmesiyle İslâm medeniyeti çeşitli felsefî düşüncelerle karşılaşmıştır. İskenderiye'nin fethini takip eden yüzyılda Bağdat'ta Abbasi halifeleri Mansur, Harun Reşid ve Me'mûn'un teşvikiyle etkili bir şekilde tercüme faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.²⁹⁷ Halife Me'mûn'un tercüme faaliyetlerini sistemli hale getirdiği andan itibaren Kindî'den İbn Rüşd'e kadar birçok filozof Aristoteles'ten etkilenmiştir.²⁹⁸ Bu dönemde insanın Allah ile olan münasebetlerini belirleme ve Grek felsefesini İslâm düşüncesine dahil etme noktasında faaliyette bulunma görevini üstlenen ilk Arap felsefeci Kindî olmuştur.²⁹⁹

²⁹⁴ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 147-148.

²⁹⁵ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 148-151.

²⁹⁶ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 148-151.

²⁹⁷ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 152.

²⁹⁸ Roger Garaudy, *Endülüs'te İslâm-Düşüncenin Başkenti Kurtuba*, (Çev.: Cemal Aydın), Timaş Yayınları, İstanbul 2018, 44.

²⁹⁹ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 152.

Garaudy, “Kindî, öz ve zorunlu varlık hakkında soyut ve anlamsız düşüncelere gömülüp gitmiş bir Grek filozofun aklına dahi gelmeyen kökenler, ilâhî yaratış problemiyle yüzyüze gelir. Kur’ân’ın açıklamasına göre o Allah’ın varlık değil, fakat varlığı yapan olduğunu bilir. O yüzden, daha önce var olan maddeye sadece şekil vermekten ibaret olan Aristocu bir yaratılış metafiziğini reddettiği gibi, Yeni Eflâtuncuların ‘zorunlu sudur (aşağı olanın yukarı olandan çıkması)’ nazariyelerini de reddeder.”³⁰⁰ ifadesiyle Kindî’nin Aristotelesci ve sudurcu metafizik anlayışlarından farklı bir anlayışa sahip olduğunu belirtir.

Garaudy, Kindî’nin Aristoteles’in mantığını benimsediğini fakat insanın Allah ile münasebetinin insanîleştirilmesi konusunda Sokrates, Aristoteles ve Plotinus’a uymadığını ifade eder. Bunlardan ötürüdür ki Kindî, Grek felsefesini İslâm kültürüne sokmak yerine ayrı kategoride bir felsefî düşünce olarak ele almıştır.³⁰¹

Grek felsefesinden etkilenen bir diğer İslâm düşünürü ise Fârâbî’dir. Garaudy’ye göre, Fârâbî, Kindî gibi Grek felsefesi ile İslâm düşüncesini ayrı kategorize etmek yerine uzlaştırmayı seçmesi nedeniyle Grek felsefesi İslâm’a daha fazla sızarak tahrife neden olmuştur. Bu sebeple Garaudy, Fârâbî’nin eserini Kindî’ninkine nispetle gerileyiş olarak görmektedir.³⁰² Garaudy’nin Fârâbî’yi eleştirdiği hususa bakacak olursak ilk başta Fârâbî’nin Grek felsefesine olan bağlılığının onu varlık konusunda metafizik bir düşünceye sevk etmesi gelir. Garaudy’ye göre Kur’ân’ın ortaya koyduğu Allah’ın her an yarattığı anlayışını Fârâbî, Grek felsefesindeki fosilleşmiş varlık anlayışına yönelerek terk etmiştir. Çünkü Grek felsefesi indirgemeci yönü sebebiyle eylemi varlığa ve her şeyi de kavrama indirgemektedir.³⁰³

Garaudy’nin eleştirisini daha iyi anlayabilmek adına Fârâbî’nin Tanrı-âlem ilişkisi noktasındaki görüşlerine temas edeceğiz. Fârâbî bu konuda sudûr nazariyesini benimsemektedir. Plotinos tarafından sistematize edilen sudûr nazariyesi, âlemin doğrudan tek bir varlık tarafından yaratıldığı anlayışı Tanrı’ya eksiklik vereceğinden Bir, akıl ve nefis şeklinde bir varoluş silsilesi ortaya koyar. Sudûr nazariyesinde Bir, her şeyin kaynağıdır. İlk önce Bir’den düşünür ilke meydana gelmektedir. Bir’den çıkan

³⁰⁰ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 153.

³⁰¹ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 153.

³⁰² Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 152.

³⁰³ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 154-155.

düşünür ilke Bir'i düşünmesinin sonucu olarak nefis sudûr eder. Nefis ise düşünür ilke ile cüzî varlıklar arasında temas sağlar ve böylelikle madde sudûr eder. Sudûr nazariyesinde her şeyin Bir'den doğrudan çıkmadığı, düşünür ilkeden çıktığı anlayışı vardır.³⁰⁴ Sudûr nazariyesinde Tanrı'nın iradesinin devre dışı bırakıldığı ve her şeyin düşünür ilke aracılığıyla gerçekleştiği fikri yer almaktadır.³⁰⁵ Fârâbî, tevhid inancı doğrultusunda Bir'den ancak bir çıkar ilkesini benimseyerek sudûr nazariyesini sürdürmüştür. Fakat Fârâbî, Plotinos'tan farklı olarak Tanrı'nın bilgisi ve iradesi olmaksızın sudûrun gerçekleşmeyeceğini ortaya koyar.³⁰⁶

Aslında Garaudy'nin Kindî'yi Fârâbî'den başarılı bulmasının arkasında nebevî-vahyî bilgi konusundaki yaklaşımı yatar. Kindî, nedenselliği kabul ederken yoktan var etmeyi benimseyerek katı bir nedensel hiyerarşi sunan sudûr nazariyesinden farklı olarak bir vahiy ve peygamberlik anlayışı ortaya koymaktadır. Kindî böylelikle vahyî bilgiyi felsefî olan bilgidен üstün tutmuştur.³⁰⁷ Ömer Türker'e göre, Fârâbî vahyi, felsefî bilginin somutlaştırılması şeklinde yorumlar. Bu yaklaşım din dilini felsefî dilin bir alt versiyonu haline getirmiştir.³⁰⁸ Sonuç olarak diyebiliriz ki Fârâbî, Grek felsefesi ile İslâm düşüncesi arasında bir köprü kurmaya çalışırken özellikle nebevî bilgi noktasındaki tavrı ve eylem ile düşüncenin tek merkezi olarak zihni gören entelektüalizm anlayışı sonucunda nübüvetin uzağında kalmasından dolayı Garaudy tarafından eleştirilmektedir.

İslâm düşüncesi konusunda üzerinde durmamız gereken bir diğer filozof ise İbn Sînâ'dır. İbn Sînâ, İslâm felsefesinde Fârâbî okulunda yer alan en büyük filozoftur. İslâm felsefe tarihinde kelâmdan felsefeye geçişin öncüsü Kindî, bu felsefeyi sistemleştiren Fârâbî, kendi dönemine kadar ulaşan felsefî birikimi tekrar işleyerek büyük bir külliyat haline getiren ise İbn Sînâ'dır.³⁰⁹

Rivayete göre İbn Sînâ defalarca okuduğu hatta neredeyse ezberlediği Aristoteles'in *Metafizik* kitabını Fârâbî'nin *Aristo Metafiziğinin Maksatları* isimli kitabı

³⁰⁴ Karaman, 86.

³⁰⁵ Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, (Çev.: H. Vehbi Eralp), Sosyal Yayınları, İstanbul 1993, 110.

³⁰⁶ Karaman, 87.

³⁰⁷ Kindî, *Felsefî Risaleler*, (Çev.: Mahmut Kaya), Klasik Yayınları, İstanbul 2002, 29-35.

³⁰⁸ Ömer Türker, "Metafizik: Varlık ve Tanrı", *İslâm Felsefesi-Tarih ve Problemler*, M. Cüneyt Kaya (Ed.), (ss. 603-654), İsam Yayınları, İstanbul 2013, 611.

³⁰⁹ Karaman, 93.

sayesinde anlayabilmiştir.³¹⁰ Her ne kadar Fârâbî, metafiziğe ve onun ilimler içerisindeki konumuna değinmiş olsa da metafiziği kapsamlı bir şekilde ele alan bir kitap yazmamıştır. Fârâbî'nin varisi olarak kabul edilen İbn Sînâ ise metafiziği kapsamlı olarak incelemeyi başarmıştır.³¹¹

İbn Sînâ'nın varlık anlayışına bakacak olursak varlıkları zorunlu ve zorunlu olmayan (mümkün) şeklinde ikiye ayırdığını görmekteyiz. İbn Sînâ'ya göre zorunlu varlığın illeti yoktur, kendisi dışındaki varlıklara denk değildir, varlık noktasında diğer varlıklarla ilişkili değildir ve varlığı bir çokluğun toplamı değildir. Yani zorunlu varlık görelî, değışken, çokluktan oluşmuş ve başka varlıklarla ortak olan bir varlık değildir.³¹² Mümkün varlık ise varlığı imkân dahilinde olan varlıktır.³¹³ Yani varlığı ile yokluğu eşit olan varlıktır.³¹⁴ Bu varlıkların varlığı da yokluğu da bir illete bağlıdır. Kısacası varlığı ve yokluğu aynı anda bulunan mümkün varlığın varlığını yokluğuna veya yokluğunu varlığına tercih edecek bir illete ihtiyaç vardır. Zorunlu varlıkta ise böyle bir durum söz konusu değildir. Zira onun varlığının illetinin olması demek başka bir varlığa ihtiyaç duyması demektir ki bu durum ise onu zorunlu olmaktan çıkarır. O halde diyebiliriz ki zorunlu varlık hiçbir illete gerek duymaksızın vardır.³¹⁵

Garaudy, gerek Fârâbî gerekse İbn Sînâ'nın Grek felsefesinden etkilenecek ortaya koydukları sudûrcu bir varlık sınıflandırmasını eleştirmektedir. Birlikten çokluk çıkmaz prensibini güçlendirmek amacıyla Tanrı'nın iradesini pasifize etmek yanlış olacaktır. Garaudy'e göre, Allah'ın varlığını bizler ancak O'nun yaratma eyleminin sonucu olan âlemdaki işaretleriyle veya peygamberler yoluyla ulaştırılan vahiyle bilebiliriz. Kur'ân'da "Hayy ve kayyûm olan Allah'tan başka ilâh yoktur."³¹⁶, "Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmaya kâdir değil midir?"³¹⁷, "Göklerde ve yerde

³¹⁰ Karaman, 93.

³¹¹ Türker, 628.

³¹² İbn Sînâ, *Kitabu'ş-Şifâ Metafizik I*, (Çev.: Ekrem Demirli ve Ömer Türker), Litera Yayıncılık, İstanbul 2004, 35-36.

³¹³ İbn Sînâ, 35.

³¹⁴ Recep Alpyağıl, *Gelen-eksel ve Çağdaş Metinlerle Din Felsefesine Dair Okumalar I* (3.baskı), İz Yayıncılık, İstanbul 2014, 287.

³¹⁵ İbn Sînâ, 36.

³¹⁶ Âl-i İmran, 3/2.

³¹⁷ Yâsîn, 36/81.

bulunan herkes, O'ndan ister. O, her an yaratma halindedir.”³¹⁸ şeklinde geçen birçok ayette Allah'ın sürekli yaratıcı eylemde bulunduğunu görmekteyiz.³¹⁹

Garaudy'e göre, baştan bir varlığın mümkün olduğunu farz eden anlayış, Allah'ın yaratıcı eylemini insanın teknik ve zanaatkâr eyleminin benzeri konumuna düşürmüş olur. Yani Allah'ın yaratışı, hareketsiz ve şekilsiz olan bir maddeyi düzenleme şeklinde bir eyleme dönüşmüş olur.³²⁰

Garaudy'e göre İslâm, İbn Rüşd; Yahudilik, İbn Meymûn; Hıristiyanlık, Thomas Aquinas yüzünden Aristoculuğun felsefi sapıklığının kurbanı olmuştur. Çünkü bunlar ilâhî yaratış anlayışı ile Grek düşünce geleneğinde yer alan kaosa düzen veren yaratıcı anlayışını sentezleme yoluna gitmişlerdir.³²¹

Grek felsefesinin de etkisiyle varlık konusunda “mümkün”, “imkânsız”, şeklinde yapılan sınıflandırmalara karşı ortaya çıkan “yoktan” kavramını da Garaudy'nin sakıncalı bulduğunu görüyoruz. Çünkü ona göre hiçbir şeyden hareketle yaratma anlamında kullanılan “yoktan” kavramı da diğerleri gibi Allah dışında varlığı kastedilen bir kavram olarak durmaktadır. Allah dışında yokluk ve hiçlikten dahi bahsedilemez. O, kendinden başka hiçbir şeyden hareketle yaratmadığından “yoktan yaratmak” ifadesi bile sakıncalıdır. Çünkü Kur'ân'da geçen “Ol! der ve o hemen olur.”³²² ifadesi hiçbir sebebe ihtiyaç duymaksızın yaratmanın gerçekleşeceğini gösterir. Demek ki yaratma sadece Allah'ta gerçekleşir.³²³

Buraya kadar bahsettiğimiz İslâm düşünce dünyasındaki bazı felsefi akımlar ve filozofların görüşleri, Garaudy'nin özellikle Grek felsefesinin İslâm felsefesini hangi yönde etkilediği etrafında şekillenmiştir. Özetle diyebiliriz ki Garaudy, Grek felsefesinin özellikle varlık anlayışını İslâm çerçevesinde yeni bir şekle sokarak İslâm düşüncesine entegre etmeye çalışan Fârâbî ve İbn Sînâ'yı metafizik görüşleri noktasında eleştirmektedir.

³¹⁸ Rahmân, 55/29.

³¹⁹ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 63.

³²⁰ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 63.

³²¹ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 64.

³²² Yâsîn, 36/82.

³²³ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 64.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ROGER GARAUDY'DE MEDENİYETLERİN KAYNAĞI OLARAK DİN

Önceki bölümlerde Garaudy'nin görüşleri etrafında din ve medeniyet konularını inceledik. Bu bölümde ise yine Garaudy'nin fikirleri etrafında din-medeniyet ilişkisi üzerinde duracağız.

Braudel'e göre medeniyeti oluşturan unsurlar mekân, toplum, ekonomi, ortak zihniyet ve sürekliliktir.³²⁴ Braudel'in saydığı bu unsurların tamamında dinin etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca özellikle Garaudy'nin *İnsanlığın Medeniyet Destanı* adlı kitabında ele aldığı sosyal hayat, bilim, sanat, edebiyat, felsefe ve diğer bir çok alanı incelediğimizde dinin bu alanlar üzerindeki etkisini çok net bir şekilde görmekteyiz.

Din, medeniyeti büyük ölçüde etkilemekle birlikte medeniyet sadece dinden ibaret değildir. Örneğin, İslâm medeniyeti sadece İslâm'ın kendisi değildir.³²⁵ Medeniyet; ilim, edebiyat, sanat, kültür, sanayi ve teknik gibi unsurlardan oluşmaktadır.³²⁶ Din, medeniyetin tek başına bir unsuru olmamakla birlikte tüm unsurlar üzerinde etkisini göstermektedir. Çünkü daha önceki bölümlerde Garaudy'nin görüşleri etrafında ele aldığımız İslâm medeniyeti ve Batı medeniyeti ekseninde konuyu değerlendirdiğimizde dinin medeniyet unsurlarını önemli ölçüde etkilediğini söyleyebiliriz.

Medeniyetleri sadece maddî ve teknik yönden ortaya koyulan eserler olarak görmemek gerekir. Medeniyete sadece maddî anlamda gelişme olarak bakmak özellikle 19. yüzyılda Batı medeniyetinin ortaya koyduğu “maddî gelişme demek daha medeni olmak demektir” anlayışını benimsemek anlamına gelir.³²⁷ Elbette ki medeniliğin ölçütü büyüme rakamları olmamalıdır. Eğer bu yaklaşımla olaya bakılırsa dünyada maddî bakımdan fakir fakat kültürel alanda ise oldukça zengin olan medeniyetler görmezden gelinmiş olur. Gerçek olan şu ki medeniyetlerde inanç ve ahlâk gibi manevî unsurlar da

³²⁴ Fernand Braudel, *Uygurlukların Grameri*, (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2001, 39-57.

³²⁵ Emre, 79.

³²⁶ Bolay, 214.

³²⁷ Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 121.

oldukça önemlidir. İnanç ve ahlâk konusu ise doğrudan dinden etkilendiğinden medeniyet-din ilişkisi kaçınılmazdır.

Ayrıca medeniyeti oluşturan maddî unsurların arka planında bir zihniyet ve dünya görüşü yatmaktadır. Çünkü maddî eserlerin tamamı bir zihniyetin ürünüdür. Bu noktada zihniyeti iyi anlamak medeniyetlerin zenginliklerini daha iyi tanımamızı sağlayacaktır.

Zihniyet, sözlükte “bir toplum veya topluluktaki bireylerde görüş ve inanış etmenlerinin etkisiyle beliren düşünme yolu, düşünüş biçimi”³²⁸ şeklinde geçmektedir. Zihniyet kavramı köken itibarıyla zihin kelimesinden gelmektedir. Zihin, “algılama, anımsama, düşünme, değerlendirme, karar verme süreçlerinde rol oynayan yetenekler bütünüdür.” Zihniyet salt zihinsel bir sürecin ötesinde karmaşık, çok yönlü ve toplumsal bağlantıları olan bir olgudur. Zihniyeti sadece bir zihin süreci olmaktan çıkaran temel özelliği ise toplumsallığıdır. Bu doğrultuda diyebiliriz ki aynı olgu ve olayları değişik toplumlar farklı biçimlerde yorumlayabilmektedir.³²⁹ Zihniyet, sosyal yapıda tüm kesimlerde yer alan değer yargıları, tercihleri, tutum ve tavırların hepsini belirli bir bakış açısı doğrultusunda açıklayan bütünlükçü bir yaklaşımdır.³³⁰ Toplumların zihniyetlerindeki farklılıklar elbette ki onların medeniyet tasavvurlarına da yansiyacaktır. Özellikle Garaudy’nin medeniyetleri ele alırken arka plandaki zihniyeti de analiz etmesi bunun bir sonucudur.

İnsan davranışlarına yön veren, bilişsel ve inançsal bir değer sistemi olan dinin zihniyetle ilişkisi oldukça yoğundur. Özellikle dinin ahlâkî boyutu ile toplumun karşılaşması sonucunda ortaya bir zihniyet çıkmaktadır. Bu zihniyet, toplum ve dinin etkileşimi sonucu ortaya çıktığından tek başına dinin ürünü olmamakla birlikte büyük ölçüde dinden etkilenmektedir.³³¹ Tüm bunlardan hareketle medeniyetlerin özellikle maddî unsurlarının dinî kodları içinde taşıyan zihniyetin bir dışavurumu olduğu sonucu çıkarılabilir. O halde insanlığın medeniyet sürecinde dinin zihin dünyası da dahil olmak üzere her alana etkisini gösterdiğini söyleyebiliriz.

³²⁸ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük 2*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988, 1674.

³²⁹ Mustafa Aydın, *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*, Açılım Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, 506.

³³⁰ Sabri F. Ülgener, *Zihniyet, Aydınlar ve İzm’ler*, Derin Yayınları, İstanbul 2006, 14.

³³¹ Aydın, *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*, 508.

Baraudel, “Uygarlıkların kalbinde, zihniyet alanında, onların hem geçmişi hem de şimdisi olan din en güçlü hattı meydana getirir.”³³² ifadesiyle dinin medeniyetler üzerindeki etkisini zihniyet ve duygusal alanlar üzerinden ortaya koymuştur. Zaten zihin dünyası ve duygusal arka plan, medeniyeti oluşturan unsurları doğrudan etkilediğinden bu ikisi aracılığıyla din, medeniyetin her alanına etki edebilmektedir.

Garaudy, din ve medeniyet arasındaki ilişkiye medeniyetleri ele alırken oldukça fazla vurgu yapmıştır. Bu doğrultuda Garaudy’nin fikirleri etrafında aşağıda İslâm medeniyetinin, Çin ve Hint medeniyetlerinin dinle ilişkisini “Doğu Medeniyetleri ve Din” başlığı altında, Batı medeniyetini ise Hıristiyanlık ile ilgili olarak “Batı Medeniyeti ve Din” başlığında incelemeye çalışacağız.

3.1. BATI MEDENİYETİ VE DİN

Garaudy’ e göre, Batı medeniyetinin temelleri Eski Yunan geleneği, Roma geleneği ve Hıristiyan geleneği üzerine kurulmuştur.³³³ Daha önceki bölümlerde Yunan ve Roma geleneklerinin Batı medeniyetini nasıl etkilediğini ayrıntılı bir şekilde incelediğimizden bu başlıkta bunlara yer vermeyeceğiz. Batı medeniyeti-din ilişkisini analiz ederken Hıristiyanlık üzerinde yoğunlaşacağız.

Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğunun Filistin’e, Kudüs’e ve Ortadoğu’ya hâkim olduğu bir dönemde ortaya çıkmış ve halk tarafından kabul görmüştür. Hıristiyanlığın halk nezdinde giderek önemli bir yere yükselmesinin arkasında Roma’nın tavrı yatmaktadır. Roma’da soylular dışındaki kesim köle olarak nitelendiriliyor ve insancıl olmayan muameleye maruz kalıyorlardı. Hz. İsa, peygamber olarak gönderilene kadar “Tanrı” kavramı imparatorlarla özdeşleştirilirken Hz. İsa’yla birlikte halktan birisiyle de özdeşleşeceği anlayışı halk için önemliydi. Bu sebeplerden ötürü ilk başlarda Hıristiyanlık halkın dini olmuştur. Fakat daha sonraki süreçte kilisenin ortaya çıkışıyla seçkinlerin dini olmaya başlamıştır.³³⁴

İnsanın yaratılıştan suçlu ve günahkâr olduğu inancı kilisenin elini güçlendirmiştir. Kilise bu durumu bir silah olarak kullanarak aslî günahtan kişiyi sadece kendisinin kurtarabileceğini halka benimsetmiştir. Bu doktrinin ortaya koyduğu kurtuluş

³³² Braudel, 54.

³³³ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 20-33.

³³⁴ Hilmi Yavuz, *Avrupa’nın Zihin Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, 124-125.

anahtarı, kilise ve özellikle de siyasî otoritelerce sıklıkla kullanılmıştır. Krallar böylelikle kendilerini yeryüzünde Tanrı'nın gölgesi olarak halka göstermişlerdir. Böylelikle saygı ve otoritenin merkezi Hıristiyanlık'tan ziyade kilise ve kral olmuştur.³³⁵

Kilise Konstantin döneminde bir devlet kurumu halini alarak çok önemli bir aşamaya geçmiştir.³³⁶ 325'te İznik'te Hıristiyanlık dinine giren Konstantin olarak görülse de durum görüldüğü gibi değildir. Çünkü Konstantin'le birlikte imparatorluk kilisenin egemenliği altına girmiştir. Yani kilise imparatorluktan daha etkili bir güç haline gelmiştir.³³⁷

Garaudy'e göre Batı'nın bütün tarihinde kilise vardır. Avrupa kilise dışında ele alınmamıştır.³³⁸ Kilise Konstantin döneminde özellikle İznik Konsil'i sonrası Roma'nın mevcut rejimine uygun bir konumda bulunmuştur. Dünyanın yaratıcısı Tanrı olduğundan bu dünyayı değiştirmeye yeltenmek büyük bir günah olduğu ve imparatorun ise bu mevcut düzenin teminatı konumunda olduğu anlayışı bir taraftan mevcut iktidarı güçlendirirken diğer taraftan Hıristiyanlık ve kiliseyi siyasî ve manevî yönden bir güç haline getirmiştir.³³⁹ Garaudy, kilisedeki din adamlarının kendilerini Tanrı'nın memuru olarak görmeleri ve kilisenin Tanrı gibi hareket etmesinin Hıristiyanların; doktrin, teşkilat ve sosyal hayat bakımından yozlaşması anlamına geldiğini ortaya koyar. Tüm bu anlattıklarımız gösteriyor ki kilise Hıristiyanlığın doğulu kökenleriyle bağ kurmak yerine sadece Batı kültürü ile bütünleşerek siyasî bir güç olmaktan öteye gidememiştir.³⁴⁰

Ortaçağ Kilisesi'nin felsefesine değinecek olursak karşımıza Aristoteles ve Platon isimleri çıkmaktadır. Fakat Ortaçağ Kilisesi'nin benimsediği ve benimsettiği eksik Aristoteles ve Platon felsefesi, bu filozofların bütün derinlikleri ve güzellikleriyle anlaşılmasına neden olmuştur.³⁴¹ Garaudy'e göre, Platoncu beden-ruh anlayışı ve duyularla algılanabilen-algılanamayan âlem düalizmi ile birlikte Hıristiyanlık, halk içinde Platonculuk halini almıştır. Bu anlayışta dünyanın tek anlamının öteki dünyaya

³³⁵ Frankl, 104-105.

³³⁶ Garaudy, *Batı Terörizmi*, 107.

³³⁷ Garaudy, *Batı Terörizmi*, 113-114.

³³⁸ Garaudy, *Batı Terörizmi*, 114.

³³⁹ Garaudy, *Batı Terörizmi*, 116.

³⁴⁰ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 230.

³⁴¹ İmamoğlu, 12.

hazırlanmak olduğu, bunun dışında bir anlamının olmadığı düşüncesi yatar. Bu düşünce ve inanç doğrultusunda dünyanın bütün kötülüklerine, belalarına ve sıkıntılara katlanılması gerektiği anlayışı halk içinde benimsenmiştir.³⁴² Bu inanç ve felsefî anlayış kilise ve siyasî otoritenin tüm yaptıkları karşısında halkın susmasını ve her şeye rağmen şükretmesini sağlamıştır. Böylelikle kilise ve siyasî otorite dini kullanarak halkın üzerindeki egemenliğini pekiştirmiştir.

Bir tarafta siyasî hiyerarşi ve otorite diğer tarafta ise ona benzeyen bir kilise yapılanmasının mevcudiyeti daha sonraki süreçte en tepedeki liderin imparator mu yoksa papa mı olması gerektiği problemini gündeme getirmiştir. Bu problemi ise Aquinalı Aziz Thomas, Aristotelesçi akılcılığı Hıristiyanlığın içine oturtarak ruhanî iktidarla cismanî iktidarı eklemeyi başarmasıyla çözmüştür.³⁴³

Kısacası diyebiliriz ki Batı medeniyetinde din olarak Hıristiyanlık, özellikle kilise ve imparatorluğun yönlendirmeleriyle siyasî ve toplumsal alanda etkisini güçlü bir şekilde göstermiştir. Fakat daha sonraki süreçte Rönesansla birlikte Batı medeniyeti dinin etkisinden uzak kalarak gelişmeyi tercih etmiştir.

Buraya kadar Batı medeniyetinin Rönesans öncesi din ile olan münasebetini incelemeye çalıştık. Bundan sonra ise Rönesans ve sonrası etkileşimini ele alacağız. Batı medeniyetinde din-medeniyet ilişkisini Rönesans öncesi ve sonrası olacak şekilde iki kısımda incelememizin sebebi Rönesansın bu konuda milat olmasından dolayıdır. Çünkü Batı medeniyetinde din-medeniyet ilişkisi Rönesans sonrası oldukça farklı bir seyirde ilerlemiştir.

Yeniden doğuş anlamına gelen Rönesans, Batı'da Eski Roma ve Yunan kültürlerinin canlandırılması temeline dayanan 15. ve 16. yüzyılları kapsayan bir kültürel değişim sürecidir.³⁴⁴ Rönesans, düşünce alanında akılcı ve bilimci; sanat alanında ise akılcı ve gerçekçi eğilimlerin ön plana çıktığı bir dönemdir.³⁴⁵

Rönesansla birlikte Batı, kilise merkezli din anlayışından kopmaya başlamıştır. Ortaçağ Kilisesi'nin ortaya koyduğu Aristoteles ve Platon anlayışı kilise otoritesine karşı çıkan düşünürler tarafından değiştirilmiştir. Böylelikle herhangi bir otoriteye

³⁴² Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 230-231.

³⁴³ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 231.

³⁴⁴ Aydın, *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*, 357.

³⁴⁵ Altunan, 296.

dayanmadan insanın kendi aklıyla yorumlayabildiği bir Aristoteles ve Platon tasavvuru benimsenmiştir.³⁴⁶

Rönesans hareketi ile birlikte Batı medeniyetinin özellikle dine bakışı değişmiştir. Orta Çağ'ın hâkim dini olan Hıristiyanlık'ta fikir ayrılıkları başlamış, din ve dine dayanan bütün kültürel, politik ve ekonomik sistem değişmeye başlamıştır. Rönesans sonrası Batı medeniyetinde dinin özü bir sahtekârlık olarak görülmeye başlanmış, akıl karşısında din yetersiz sayılmış, gelişen bilim karşısında dinî öğretiler, kör hurafeler ve aldatıcı bilgiler olarak benimsenmiştir.³⁴⁷

Garaudy'e göre, Rönesansın ortaya çıkışının arkasında tek başına Batı medeniyeti bulunmamaktadır. Yani Rönesans, sadece Yahudi-Hıristiyan ve Yunan-Roma kültürlerinin bir sonucu değildir. Rönesans bütün dünya medeniyetlerinin Avrupa'ya yaptıkları katkıların bir sonucudur. İpek Yolu üzerinden Avrupa'yla sadece ticaret yapılmamış, aynı zamanda kültürel etkileşim de yaşanmıştır. Örneğin, Çinlilerin geliştirdiği pusula sayesinde Avrupalılar yeni keşifler yapabilmişlerdir. Yine Çin'de keşfedilen kağıt ve matbaa sayesinde Reform hareketlerini gerçekleştirebilmişlerdir. Başka örnekler vermek gerekirse Batı, Endülüs'te Müslümanlar sayesinde bilimlerini yenileyebilmiş, felsefî argümanlarını geliştirebilmişlerdir.³⁴⁸ Kısacası Rönesans ve Reform hareketleri Batı medeniyetinin diğer medeniyetlerden aldıkları kültürel zenginlikler sayesinde gerçekleşebilmiştir.

Rönesans, dinî alanda insan ile insan, insan ile doğa, insan ile Tanrı arasındaki ilişkiyi tamamen değiştirmiştir.³⁴⁹ Rönesans eski dogmalara karşı koyan, insanı ön plana çıkaran ve özellikle de Sokratesçi akılcılığı benimseyen insan tipini ortaya çıkarmıştır.³⁵⁰

Garaudy'nin Rönesans konusunda genel anlamda insan-doğa-Tanrı ilişkisi bakımından hümanizm, piyasa tek tanrıcılığı, yeni felsefî temeller ve Reform üzerinde durduğunu görüyoruz. Bunlara kısaca aşağıda değinerek Batı medeniyeti ve din ilişkisi noktasında yaşanan değişimi ortaya koymaya çalışacağız.

³⁴⁶ Karl Vorlander, *Felsefe Tarihi*, (Çev.: Mehmet İzzet ve Orhan Saadeddin), İz Yayıncılık, İstanbul 2004, 316.

³⁴⁷ Mevdûdî, 17-18.

³⁴⁸ Garaudy, *Batı Terörizmi*, 119.

³⁴⁹ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 37.

³⁵⁰ Garaudy, *Batı Terörizmi*, 120.

İlk olarak hümanizme değinecek olursak Rönesansın İtalya’da 15. yüzyılda kent hayatının gelişmesiyle başladığı ileri sürülse de aslında Rönesansın ilk hareket noktasının hümanizm olduğu söylenebilir. Hümanizmin amacı insanı, aşkın olan her şeyden kopararak tanımlamaktır. Bu düşüncenin kökenleri ise Antikçağ Grek kültürüne dayandırılmıştır.³⁵¹ Braudel, “Rönesans hümanizması, kendini Roma’nın Roma ile, pagan Roma’nın İsa’nın Romasıyla, antik uygarlığın Hıristiyan uygarlıkla diyalogu olarak sunmaktadır.”³⁵² ifadesiyle bunu ortaya koymaktadır.

Antikçağ Grek kültüründen esinlenen Rönesans hümanizmasında insan anlayışı, insanın ruhundan ziyade bedenini ön plana çıkarır.³⁵³ Garaudy’ye göre, Rönesansla birlikte artık eziklik hissinde olmayan güçlü ve kudretli bir insan anlayışı ortaya çıkmış ve bireycilik daha fazla dillendirilmeye başlamıştır. Böylelikle tevekkül ve şükürle boyun eğmeyi emreden dinin yerini, aklıyla ve arzularıyla hareket eden insan almıştır.³⁵⁴ Burdan da anlıyoruz ki Rönesans insan anlayışı noktasında dinden farklı olarak dünyevileşmeyi seçmiştir.

Rönesansın Batı medeniyetini felsefe alanında nasıl etkilediğine bakacak olursak Garaudy’nin Rönesans sonrası Batı medeniyetini felsefi düzlemde üç postulat üzerinde değerlendirdiğini görüyoruz. Bu üç postulat şunlardır: Adam Smith’in postulatu, Descartes’in postulatu ve Faust’un postulatu. Batı medeniyeti, insanın insanla ilişkisinde İngiliz felsefesinden Adam Smith’in postulatını, insanın doğayla ilişkisi noktasında Fransız felsefesinden Descartes’in postulatını, insanın Tanrı ile olan ilişkisi bakımından ise Alman felsefesinden Faust’un postulatını benimsemiştir.³⁵⁵

Adam Smith’in postulatu, herkesin kişisel menfaatine göre hareket etmesinin genelin iyiliğine katkıda bulunacağı anlayışına dayanır.³⁵⁶ Garaudy, Batı medeniyetinde iktisat felsefesinin Adam Smith, Thomas Hobbes, John Locke gibi isimler etrafında şekillendiğini ve böylelikle piyasa tek tanrıcılığı anlayışının ortaya çıktığını ifade eder.³⁵⁷ Bu isimlerin de etkisiyle piyasada insanların sürekli rekabet ve yarış halinde olduğu ve kişisel menfaatlerin ön plana çıkarıldığı bir ekonomi ve büyüme anlayışı

³⁵¹ Aydın, *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*, 357.

³⁵² Braudel, 383-384.

³⁵³ Aydın, *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*, 358.

³⁵⁴ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 38.

³⁵⁵ Garaudy, *Batı terörizmi*, 119.

³⁵⁶ Garaudy, *Batı terörizmi*, 135.

³⁵⁷ Garaudy, *Batı terörizmi*, 136-137.

ortaya çıkmıştır. İnsanın insanla ilişkisinde bu yaklaşımı sergileyen Batı medeniyeti büyüme ve gelişme uğruna her şeyi meşrû görmüştür.

Descartes'in postulatı ise kendimizi doğanın efendisi ve hâkimi kılma anlayışına dayanmaktadır.³⁵⁸ Garaudy, Descartes'in postulatıyla elektronik insana geçildiğini ortaya koyar.³⁵⁹ Yani Descartes ile birlikte önceki filozoflarda olan teoloji ağırlıklı yaklaşım yerini mekanik temelli bilimsel bir yaklaşıma bırakmıştır.³⁶⁰ Descartes'in temsil ettiği mekanik anlayışta maddenin açıklanması noktasında kutsal ve mistik güçler yöntem dışında tutulmuştur.³⁶¹ Descartes'in anlayışında idelerin duyulardan hareketle tecrübeye dayalı olarak ortaya çıkarılması kabul edilmez. Bir nesnenin aslı, onun duyular yoluyla algılanmasından çok farklıdır. Descartes anlayışında dış dünyanın gerçekliği noktasında kefil olarak Tanrı ön plana çıkarılmıştır.³⁶² Yani Tanrı, dış dünyanın uzamının gerçekliği noktasında teminattır. Tanrı, maddî âlemle ilgili bilgilerin düşünceye uygun olmasını sağlayan ve maddeye temel özellik olarak uzamı veren yegâne bir varlık olarak konumlandırılmaktadır.³⁶³ Bu anlayışta evren eylemsiz olmakla birlikte düzensiz değildir. Çünkü Tanrı, mekanik bir yapıya uygun olarak yaratmıştır.³⁶⁴

Garaudy'e göre, Descartes, insanı doğanın efendisi ve hâkimi konumuna yerleştirir. Bu doğrultuda güç ve zenginlik noktasında araç olarak akli ön plana çıkararak teknisyen medeniyetin zihin babası olmuştur. Bu doğrultuda hayatın her türlü anlam ve gayesi dışlanmış, güç ve zenginlik aracı olarak görülen akıl ön plana çıkarılmıştır.³⁶⁵ Kısacası bu postulatın etkisiyle düşünen insanı modern dünyanın merkezine yerleştiren, akli ve zekâyı ön plana çıkaran, gayeler yerine vasıtaları ikâme eden bir Batı medeniyeti anlayışı ortaya çıkmıştır.

Garaudy'e göre Faustçu postulatı ise insanın güçlü beyni sayesinde Tanrı olması anlayışı yatmaktadır. Garaudy; Goethe, Kant, Fichte, Hegel gibi isimlerin bile dünyanın idaresi noktasında insanın Tanrı'nın yerini alabileceğine inandıkları zamanlar olduğunu

³⁵⁸ Garaudy, *Batı terörizmi*, 135.

³⁵⁹ Garaudy, *Batı terörizmi*, 142.

³⁶⁰ Mehmet Güneç, (2012), "Modern Felsefenin Diyalektiği", *Felsefe Dünyası*, 2 (56) , 147-174, 149.

³⁶¹ Richard S. Westfall, *Modern Bilimin Oluşumu*, (Çev.: İsmail Hakkı Duru), Tübitak Yayınları, İstanbul 1994, 28-44.

³⁶² Garaudy, *Batı terörizmi*, 143.

³⁶³ Tulin Bumin, *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996, 35.

³⁶⁴ Westfall, 162.

³⁶⁵ Garaudy, *Batı Terörizmi*, 144.

söyler.³⁶⁶ Faust'un postulatı insan-Tanrı ilişkisi bakımından böyle bir anlayışı ortaya koyarak insana gereğinden fazla anlam yüklemiştir. Kısacası Batı medeniyeti, bu üç postulatla insanı iktisadî düzlemde çalışmaya ve tüketmeye, ruhu zekâyâ ve sonsuzluğu miktara indirgeyen bir anlayış ortaya koyarak gayeler dünyasından vasıtalar dünyasına yönelerek kendini intihara sürüklemiştir.³⁶⁷

Rönesans sonrası Batı medeniyetinin dinle olan ilişkisi noktasında incelememiz gereken bir diğer konu ise Reform hareketidir. Ortaçağda din ve siyaset alanında hâkim bir güç olan kilise, kutsal kitabın yorumunu sadece kendi elinde tutuyor, toplum tarafından yorumlanmasına ve farklı dillere tercüme edilmesine izin vermiyordu. Rönesans sonrası özgür düşüncelerin ortaya çıkmasıyla kilise otoritesi sarsılmış, İncil farklı dillere tercüme edilerek özgürlükçü ve bireyci bir din anlayışı ortaya çıkmıştır. Reformistler dinin anlaşılması noktasında kilisenin otoritesini reddederek bireysel dindarlık anlayışını geliştirmişlerdir. Bu anlayış Tanrı ile insan arasında araçların olmaması esasına dayanır. Bu reformcu hareket, ilk olarak Martin Luther ve sonrasında ise Calvin tarafından iki büyük Protestan kilisesinin kurulmasıyla somutlaşmıştır.³⁶⁸ Kısacası, Rönesans hümanizması kendini Protestan hümanizması şeklinde Hıristiyanlık üzerinde göstermiştir. Böylelikle Batı medeniyeti üzerinde artık daha bireyci bir din anlayışı etkili olmaya başlamıştır.

Garaudy'e göre Reformla birlikte Rönesansın bireyciliği Hıristiyanlığa sirayet etmiştir. Bu durum Hıristiyanlık dinini kapitalizmin yayılması noktasında manevî bir teşvik unsuru haline getirmiştir. Garaudy, başta Amerika olmak üzere Protestanlığın ağırlıklı olduğu ülkelerde kapitalizmin çok daha hızlı bir gelişme göstermesini buna bağlamaktadır. Çünkü Katolik Latin ülkelerinde durum oldukça farklıdır.³⁶⁹

Protestanlık, ilk olarak kilisenin katı din anlayışı karşısında İncil'i yeniden yorumlamayı amaçlayan ılımlı bir din anlayışı olarak ortaya çıkmıştır. Fakat bu yeni din anlayışı siyasî, felsefî, sosyal ve iktisadî alana yönelik prensiplerdeki eksiklikler sebebiyle mevcut düzeni yapılandırmaktan ziyade var olan sosyal şartlara göre

³⁶⁶ Garaudy, *Batı Terörizmi*, 148.

³⁶⁷ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 41.

³⁶⁸ İmamoğlu, 16-17.

³⁶⁹ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 231.

yapılanmıştır.³⁷⁰ Buradan hareketle diyebiliriz ki Protestanlık, Rönesans sonrası toplumsal düzende bir ihtiyaç olması hasebiyle ortaya çıkmıştır. Özellikle Protestanlık ve kapitalizm arasındaki ilişki bunu gözler önüne sermektedir. Çünkü kapitalizm ve Protestanlık ortaya çıkışlarını birbirlerine borçludurlar. Kapitalizm ve Protestanlık arasındaki bu ilişkiyi inceleyerek özellikle Batı medeniyetinde dinin iktisat üzerindeki etkisini analiz etmeye çalışacağız.

Frankl'a göre, Luther ve Calvin, imana, tövbeye attıkları önemin yanında kişinin her şeyini ortaya koyarak para kazanmasına hatta bu uğurda çile çekmesine de ayrı bir önem vermişlerdir. Bu anlayış, insanın sade bir hayat yaşaması, hazlardan uzak durarak çalışıp para biriktirmesi prensiplerine dayandığından kapitalist sistemin gelişimini desteklemiştir. Protestan anlayışa ait olan bu prensipler çile çekerek para kazanmak, kâr elde etmek için uğraşmak ve kişisel hazlardan uzak durup harcanmayan maddî zenginlikten haz almak üzerine kurulu bir anlayışa dayanan Prütentlikle benzerlik göstermektedir.³⁷¹ Yatırımcının ibadet eden bir insan olarak görülmesi ve zenginlik ile refahın ise cennete giden yol olarak benimsenmesi Protestanlığın iktisadî düzleme getirdiği inanç tipidir.³⁷²

Protestanlığın özellikle Calvinizm üzerinden modern kapitalist sistemin ihtiyaçlarına cevap verecek tarzda bir din anlayışı ortaya koyduğunu görmekteyiz. Zira Katoliklerde bulunan iş hayatına dair ilgisizliğin aksine Protestan reformcular, özellikle de Calvinizm mezhebi, iş hayatına ve çalışmaya oldukça ilgili ve isteklidir.³⁷³

Calvinizm'in diğer Reformcu mezheplerden farklı olarak ortaya koyduğu en önemli öğretisi kaderdir. Bazı ılımlı Protestan kiliseleri Tanrı'nın insanlar için kurtuluş noktasında kesin hüküm vermediğini, kurtuluşun kısmen de olsa insanın tercihiyle gerçekleşebileceğini ortaya koymuştur. Fakat Calvin, onların aksine kurtuluşun insanın tercihi olmadığı, Tanrı tarafından belirlenip hükme bağlandığı şeklinde bir dinî anlayış ortaya koyar. İnsanın iradesini yok sayan bu kader anlayışında kişi kurtuluş noktasında seçilmiş olup olmadığını ancak yaşadığı hayata bakarak anlayabilir. Nitekim etkin ve

³⁷⁰ Aydın, *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*, 349.

³⁷¹ Frankl, 157.

³⁷² Frankl, 56.

³⁷³ Paul Hazard, *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişim*, (Çev.: Erol Güngör), Ötüken Yayınevi, İstanbul 1981, 108.

işlevsel bir hayat yaşayarak mutluluğa ulaşmak, seçilmişliğin işareti olarak görülür. Bu kader inancı doğrultusunda çok çalışmak ve başarılı olmak oldukça önemsenmiştir.³⁷⁴

Protestanlık-kapitalizm ilişkisi konusunda özellikle Max Weber'in din ve sosyo-ekonomik yapı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak adına dillendirdiği *Protestan Ahlakı* tezi oldukça dikkat çekicidir. Dinî anlayışların ekonomik davranışlar üzerinde etkisi olduğunu ortaya koyduğundan dolayı Weber, Karl Marx'ın antitezi olarak da görülmüştür.³⁷⁵

Weber, mezhepler yönünden bir ülkenin meslekî istatistiklerine bakıldığında sermaye sahiplerinin, işverenlerin, işçi kesiminin eğitilmiş kısmının ve yüksek düzeyde ticarî ve teknik açıdan eğitim görmüş kesimlerin Protestan özellik taşıdığını ifade eder.³⁷⁶ Weber, kitabında ilk önce "Kaptalizmin Ruhunu" adlı başlıkta çalışmanın önemi, kâr ve meslekî başarı, sermaye birikimi ve buna benzer konular üzerinden kapitalizmin ruhunu, yani en temel özelliklerini ortaya koymaktadır.³⁷⁷ Daha sonra ise Protestan ahlâkından özellikle de Calvinizmin meslek ahlâkından bahsederek Protestanlığın kapitalizmi tetiklediğini ortaya koymaya çalışmaktadır.³⁷⁸

Weber'e göre Calvinist inançta Tanrı dünyayı kendisine hizmet edilmesi için yarattığından insanın tek amacı Tanrı'ya hizmet olmalıdır. Calvinizmin ahlâkında mesleğin hakkını verip en iyi şekilde hizmet etmek insana değil Tanrı'yadır. Bu doğrultuda kurtuluşa ermek isteyen Hıristiyan, Tanrı'nın yüce şanına uygun yaşamalı ve sosyal hayatta oldukça etkili olmalıdır.³⁷⁹ Weber, kapitalizm ile Protestanlık arasındaki ilişkiyi ayrıntılı bir şekilde ele alarak aslında dinin iktisadî davranışlar üzerindeki etkisini etkili bir şekilde ortaya koymuştur.

Protestanlığın kapitalizmi desteklemesiyle birlikte kapitalist ruh, gelişimini tamamlamış ve ilerleyen süreçte seküler bir Batı medeniyeti ortaya çıkmıştır. Böylelikle

³⁷⁴ Olgun, 127.

³⁷⁵ Kurt, 117.

³⁷⁶ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*, (Çev.: Gülistan Solmaz), Alter Yayıncılık, Ankara 2010, 23-24.

³⁷⁷ Weber, 35-44.

³⁷⁸ Weber, 76-84.

³⁷⁹ Weber, 87-88.

de Batı, dinî dayanağından vazgeçerek Tanrı ile dünya arasındaki bağı tamamen koparmıştır.³⁸⁰

Garaudy'e göre reformist dinî anlayışların etkisiyle Protestan kilisesi ile kapitalist egemen siyasî otoriteler arasında bir birliklilik oluşmuştur. Garaudy, II. Vatikan Konsili'nden itibaren kilisenin sosyal doktrininin tamamen yürürlükten kalktığını, mülkiyetin tabîî bir hak olarak ortaya koyulduğunu ve böylelikle de sosyalizmi reddeden, kapitalizmi ise destekleyen bir anlayışın benimsendiğini ifade eder.³⁸¹

Seküler bir Batı medeniyeti ahlâktan yoksun iktisadî davranışlar sergilediğinden Garaudy, Batı tipi ekonominin büyümek için faydalı-zararlı fark etmeksizin her şeyi ürettiğine değinerek bu durumdan ancak iktisadî hayata ahlâkî boyutun kazandırılarak çıkılabileceğini ifade eder.³⁸² Tüm bu anlattıklarımızdan hareketle söyleyebiliriz ki Batı medeniyetinin iktisadî davranışlarında ve felsefesinde din, tarih boyunca etkili olmuştur.

Rönesans sonrası Batı medeniyeti ve din ilişkisini inceleyeceğimiz bir diğer alan ise sanattır. Batı medeniyetinde etkili olan Bizans sanatı, Gotik sanat ve Rönesans sanatı, estetik alanla birlikte insana, dünyaya ve Tanrı'ya yönelik tutumun değişik biçimleridirler.³⁸³ Bunları tek tek inceleyerek dinin Batı medeniyeti sanatı üzerindeki etkisini analiz etmeye çalışacağız.

Batı medeniyetinde Bizans sanatı, 6. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar etkili olmuştur. Bu sanatta mozaiklerde ve kilisedeki resimlerde Hz. İsa, Hz. Meryem ve Havariler yer alır. Hz. İsa, haça gerilen Mesih değil mutlak güç sahibi hükümdar, Hz. Meryem ise acı çeken bir anne yerine haşmetli kraliçe olarak yansıtılır. Garaudy'e göre, bu sanat dili dünyadan ve gerçeklikten kopuktur. Aşkınlık üzerine kurulu olan bu sanatta dünya yerine semavî varlıklara has renkler ve figürler kullanılmıştır. Perspektifler ise geometrik değil hiyerarşiktir. Bu hiyerarşik düzen ise Allah katından görülen dünyayı yansıtır.³⁸⁴

Avrupa'nın kara ve deniz yolları sayesinde diğer medeniyetlerle ticaret yapması ve bununla beraber bir kültür alışverişinin yaşanması, Batı insanının hayatında derin

³⁸⁰ Kurt, 120.

³⁸¹ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 232.

³⁸² Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 121.

³⁸³ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 171.

³⁸⁴ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 172.

değişimlerin olmasına ve beraberinde Gotik resim ve heykel tarzının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ulaşım yolları sayesinde insanlar arası mesafelerin azalması gibi insan ile Tanrı arasındaki mesafeler de Batı insanının zihninde azalmıştır. Böylelikle ulaşılamaz aşkın bir varlık anlayışı yerini insana daha yakın olan Tanrı anlayışına bırakmıştır. Bizans sanatındaki yüceltilmiş İsa figürü yerini haça gerilmiş, kırbaçlanmış bir insan olan İsa'ya bırakmıştır. Bizans sanatının aksine renkler ve şekiller hayata daha yakındır. Bu sebeptendir ki Garaudy, Gotik sanatını ilâhî olanın insanîleştirilmesi olarak görmektedir.³⁸⁵

Rönesans sonrası kapitalizmin ortaya çıkışı, ilmî ve teknik buluşlar ve yeni yerlerin keşfedilmesi Batı medeniyetinde eski değerleri göreceli bir hale getirmiştir. Eskiden var olan itaat, tefekkür ve iman gibi değerlerin yerini akıl ve onun ortaya koyduğu değerler almıştır. Garaudy, bu değişimlerden ötürü Rönesans sanatının Bizans sanatından farklı olarak dini merkeze almadığını ifade eder. Örneğin, Roma sanatı ve Gotik sanatta perspektif Tanrı'dan hareketle belirlenirken Rönesans sanatında insandan hareketle belirlenmiş, her şeyin ölçüsüne ve merkezine insan konulmuştur. Bu yaklaşımdan dolayı Garaudy, Rönesans sanatının Gotik sanatındaki ilâhî olanın insanîleştirilmesi anlayışını terk ederek insanın ilâhlaştırılması anlayışını benimsediğini ifade eder.³⁸⁶ Batı medeniyetinde diğer alanlarda olduğu gibi sanat alanında da din önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle Roma sanatı ve Gotik sanat bunun en önemli kanıtlarıdır. Rönesansla birlikte dinden bir kopuş başlamış olsa da tarih boyunca Batı medeniyeti üzerinde dinin etkisi hiçbir şekilde göz ardı edilemez.

Rönesans sonrası Batı'da din-medeniyet ilişkisi bakımından bilim alanını inceleyecek olursak özellikle dinî dönüşümün modern düşüncüyü ve bunun sonucu olan bilimi geliştirdiğini görmekteyiz. Aklın özerk bir alana kavuşması, bilgi konusunda Tanrı yerine doğanın merkeze konulması, gözlem ve deney metotlarının teknik aletlerle birlikte kullanılması modern bilimin ortaya çıkmasını sağlamıştır.³⁸⁷

Batı medeniyetinde modern bilimin doğuşunda öncü isim Copernicus'tur. Evrenin merkezinde hareketsiz bir dünyanın olduğu ve güneşin de onun etrafında döndüğü,

³⁸⁵ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 173.

³⁸⁶ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 174.

³⁸⁷ Edgar Morin, *Avrupa'yı Düşünmek*, (Çev.: Şirin Tekeli), Alfa Yayınları, İstanbul 1995, 54.

insanın bilgiye ulaşmada pasif olduğu, kilisenin bilginin kaynağı olarak görüldüğü Skolastik Batı bilimi Copernicus ile birlikte modern bilime yönelmiştir.³⁸⁸

Copernicus, dünyayı merkeze konumlandıran evren anlayışı yerine güneşi merkez kabul eden bir görüşü benimsemiştir. Ona göre, dünya merkez olan güneşin etrafında dönmektedir.³⁸⁹ Evrenin merkezinden dünyanın çıkarılması ve pasif, hareketsiz dünya ve insan görüşünün yıkılması beraberinde kilisenin de dünyanın merkezinden çıkarılmasını sağlamıştır. Copernicus ile başlayan bu evren anlayışı Kepler, Galileo ve Newton'un da katkılarıyla doruk noktasına ulaşmıştır.³⁹⁰ Batı medeniyetinde kilisenin dayattığı din merkezli skolastik düşünceden kopuş, bilimin ilerlemesinde çok önemli bir yere sahiptir. İslâm medeniyetinde bilimi geliştiren din, Batı medeniyetinde bilimin önünde bir engel olarak durmuştur. Demek ki dinlerin çeşitli alanlara yönelik yaklaşımları medeniyetleri iyi veya kötü yönde etkileyebilmektedir.

Batı medeniyetinde kilise merkezli din anlayışından kopuş bilimsel sahada gelişimi sağlasa da diğer taraftan dinî değerlerin göz ardı edilmesi anlamına gelir. Bilimsel alanda değerlerden kopuş Rönesans sonrası Batı biliminin en büyük problemi ve eksiği halini almıştır. Bu durum bize gösteriyor ki her ne kadar Ortaçağ Hıristiyanlığı bilimin gelişmesinde bir engel olarak dursa da bilimsel sahadan dinin tamamen çıkarılması insanî değerler bakımından eksiklikleri olan bir bilim anlayışını beraberinde getirmiştir.

Garaudy, özellikle bu durum üzerinde durarak Batı bilimini eleştirmektedir. Çünkü Garaudy için bilimsel gelişmeden ziyade bilimin bilgelikle ve insanî gayelerle olan yönü daha çok önemlidir.³⁹¹ “Maalesef bu gidiş, bilimle bilgelik arasında bir ayrılıkla, yani vasıtaların tertibi ile gayelerin tefekkürü arasında bir kopmayla sonuçlandı.”³⁹² ifadesiyle Garaudy, Batı biliminin bilgelik ve insanî gayelerden kopuşunu ortaya koymaya çalışmaktadır.

Garaudy'e göre, bilimde insanî gayelerin olmayışı beraberinde teknik açıdan mümkün olan her şeyin temenni edildiği bir anlayışı getirir. Bu tarz bir yaklaşımla

³⁸⁸ Cemal Yıldırım, *Bilim Tarihi* (19. baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul 2015, 81.

³⁸⁹ Yıldırım, 82-83.

³⁹⁰ İmamoğlu, 19-20.

³⁹¹ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 186.

³⁹² Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 186.

insanî gayelerin olmadığı, tek gayenin teknik açıdan ilerlemenin olduğu, niçin sorusu yerine nasıl sorusunun sorulduğu değerlerden yoksun bir bilim anlayışı oluşmuştur.³⁹³

Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği* adlı eserinde Hiroşima'ya atılan atom bombası örneği üzerinden Batı'yı teknik açıdan yoğun bir şekilde silahlanmaya gitmesi ve büyüme uğruna insanlığın zararına olan her şeyi üreterek insanlığın sonunu hazırlaması gibi konular noktasında eleştirmektedir. Tüm bu nedenlerden ötürü Garaudy, Batı medeniyetini siyasî ve manevî açıdan iflas etmiş bir medeniyet olarak nitelendirmektedir.³⁹⁴ Kısacası diyebiliriz ki teknik açıdan her buluş medeniyetler açısından iyi yönlü bir gelişme olmayabilir. Dinin özellikle Batı medeniyetinde hayatın her alanından tek tek çıkarılarak seküler bir dünya anlayışının ortaya konulması insanî gayelerin unutulmasına neden olmuştur.

Batı medeniyeti özellikle Rönesans sonrası dini, medeniyetin bir çok alanında merkez olmaktan çıkarmış ve ona karşı bir tutum içerisine girmiştir. Fakat sadece buna bakarak Hıristiyanlığın Batı medeniyeti üzerindeki etkisini göz ardı edemeyiz. Çünkü anlattıklarımız bize gösteriyor ki Batı medeniyetinde din birçok alanda etkisini göstermiştir.

3.2. DOĞU MEDENİYETLERİ VE DİN

Garaudy, özellikle Batı medeniyeti merkezli tek boyutlu bir medeniyet anlayışına karşı çıkmış, İslâm medeniyeti başta olmak üzere diğer Doğulu medeniyetleri de ele alarak bu yanlış algıyı kırmak istemiştir. Çünkü Garaudy'e göre, Batı, başta İslâm medeniyeti olmak üzere Doğu medeniyetlerini görmezden gelmiş ve bu medeniyetleri hor görmüştür.³⁹⁵ Ona göre, Batı, evrensel olan medeniyete el koymuş, bütün insanlığa ait olanı sadece kendi malıymış gibi sahiplenerek diğer medeniyetleri görmezden gelmiştir.³⁹⁶ Batı bu şekilde davranarak aslında gelişiminde büyük ölçüde katkıları olan Doğu medeniyetlerine yani kaynağına ihanet etmektedir. Bu başlıkta Batı'nın dışlayıcı tutumuna karşı çıkan Garaudy'nin düşünceleri bağlamında İslâm, Çin ve Hint

³⁹³ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 186-187.

³⁹⁴ Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, 35-36.

³⁹⁵ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 23.

³⁹⁶ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 244.

medeniyeti gibi bazı Doğu medeniyetlerini din-medeniyet ilişkisi çerçevesinde incelemeye çalışacağız.

Medeniyetler belli bir dünya görüşünün eserleridirler. Bu dünya görüşü kültürü, bilim ve teknolojiyi, sanatı ve edebiyatı, toplumsal hayatı, felsefeyi, siyaseti, iktisadı ve diğer birçok alanı şekillendirir.³⁹⁷ “İslâm medeniyeti; inanç esaslı ve iman ilkelerine bağlı, dışa açık ve özgün, meydan okumalara cevap vermeye kadir, dengeli, kapsamlı, olumlu, yapıcı, hayatın ve varlığın bütün alanlarında kendini gerçekleştirmeye muktedir, gerçekçi, çerçevesi ve dokusu itibarıyla insanî; yani, insanın dünyayı imar edip, medenileştirme tutkusunu ifade eden, zaman, mekân ve aidiyet bakımından statüsü ne olursa olsun onun arzu ve eğilimlerine cevap vermeye çalışan bir medeniyettir.”³⁹⁸ İslâm, bir din olmakla birlikte aynı zamanda ahlâkı, felsefeyi, düzeni, sosyal hayatı ve diğer bir çok alanı kuşatan bir şeydir.³⁹⁹

Yukarıda bahsettiğimiz üzere İslâm medeniyeti en temelde İslâm dininden etkilenecek ortaya çıkmış bir medeniyettir. Fakat bu doğrultuda İslâm medeniyetininin İslâm dışında beslendiği bir kaynağın olmadığını söylemek yanlış olacaktır. Çünkü medeniyetler, sadece dinin etkisiyle oluşmamış, aynı zamanda toplumsal birikimlerin de katkısıyla şekillenmiştir.

Braudel’e göre İslâm medeniyeti ikinci bir uygarlıktır. Yani Hıristiyanlığın Roma imparatorluğunun mirası üzerinde yükselmesi gibi İslâm medeniyeti de dünyanın en eski uygarlıklarının bulunduğu Yakın Doğu üzerinde yükselmiştir.⁴⁰⁰ Bir medeniyetin doğuşu, gelişimi ve yayılması geçmişin mirasından, diğer kültürlerden ve bir toplumun kendi çağında ürettiklerinden etkilenecek meydana gelir. Burada önemli olan nokta geçmişten gelen mirasın ve diğer medeniyetlerden alınanların yeniden değerlendirilerek özgün bir sentez yapılabilmesidir.⁴⁰¹ İslâm medeniyeti geçmişin mirasını ve diğer medeniyetlerin mevcut birikimlerini içerisine alırken İslâm süzgecinden geçirmiştir. Bu

³⁹⁷ Ahmet Kot, “İslâm Medeniyetinin Geleceğini Hazırlayan Ortam Üzerine Ziyaeddin Serdar’la konuşma”, *Kitap Dergisi*, 1(1), 1986, 17.

³⁹⁸ İmadüddin Halil, *İslâm Medeniyetine Giriş*, (Çev.: Adem Yerinde), Mana Yayınları, İstanbul 2010, 137.

³⁹⁹ İzzetbegoviç, *İslâm Deklarasyonu*, 43.

⁴⁰⁰ Braudel, 75.

⁴⁰¹ İbrahim Sarıçam ve Seyfettin Erşahin, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2016, 4-5.

süzgeçte temel kıstas ise İslâm dininde yer alan inanç esasları ve ahlâkî değerler olmuştur.

Garaudy, “İslâm, birbirinden ayrılmaz bir şekilde bir din ve bir ümmet, bir inanç ve bir hayat nizamıdır.”⁴⁰² ifadesiyle İslâm’ı din olmanın yanında hayatımızın her alanını şekillendiren medeniyet mimarı olarak görmektedir. İslâm ile birlikte bir dinî uyanışın yanında sosyal alanda bir devrim de yaşanmıştır.⁴⁰³ Bu sosyal devrimi iyi anlayabilmek için İslâm’ın ortaya çıktığı ortamı ve yaşanan değişimi iyi analiz etmek gerekir.

Garaudy’e göre Hz. Muhammed tarihi bir krizin ortaya çıktığı bir anda gönderilmiştir. Mekke’de 7. yüzyılın başında kabileler arasında bir çatışma hali ve anarşi mevcuttu. İslâm öncesi kabileleri kan bağına dayalı olarak varlıklarını sürdürmekteydi.⁴⁰⁴ Bu duruma Şerif Mardin de dikkat çekmiş, İslâmiyet’in toplumsal yapı konusunda en önemli niteliği olarak kabile ilişkilerinin kuvvetli bir şekilde var olduğu bir ortamda çıkmış olmasını göstermiştir.⁴⁰⁵ Braudel, Hz. Muhammed’in rakip kabileler ve kabile federasyonları şeklinde parçalanmış olan Arabistan’da birlik sağladığını ifade eder. Aksi takdirde Arabistan, birliğini kuramayıp etrafındaki toplumların sömürgeleştirici politikaları karşısında parçalanıp yok olurdu.⁴⁰⁶

Garaudy’e göre, İslâm’ın temel ve evrensel mesajı Allah’ın yüceliğine, birliğine ve insanların ümmet oluşu esaslarına dayanmaktadır. Bu doğrultuda insanlığın bir oluşu ve bu birlik anlayışının Allah’ın Bir’liğine dayanması, bütün insanların aynı kökten gelmeleri ve hepsinin gayesinin aynı oluşu prensipleri ümmet olma bilincini sağlamaktadır.⁴⁰⁷ Böylelikle Garaudy’nin üzerinde durduğu ümmet olma bilinci kabileleri tek çatı altında toplamayı sağlamıştır.

İslâmiyet, insanî değerlerin yok olduğu, kadına ve kız çocuklarına değer verilmediği, köleliğin ve anarşinin yoğun bir şekilde kendini gösterdiği bir manevî huzursuzluğun hâkimiyetini sürdürdüğü ortamda ortaya çıkmıştır. Bu manevî

⁴⁰² Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 24.

⁴⁰³ Garaudy, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, 31.

⁴⁰⁴ Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 26-27.

⁴⁰⁵ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji* (21. baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2012, 66.

⁴⁰⁶ Braudel, 81.

⁴⁰⁷ Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın geleceği*, 14.

huzursuzluğun en temel sebebi hiç şüphesiz değerlerden yoksun bir hayat tarzının sürdürülmesidir.

Her medeniyetin temelinde inanç ve inanca bağlı bir ahlâk sistemi bulunmaktadır. Bir inanç kaynağı doğrultusunda değerler sistemi oluşturma, insanlar için manevî ve sosyal açıdan gereklidir. Medeniyetlerde bireysel ve toplumsal yönden insanların ihtiyaçlarına, gayelerine, sosyal hayat ve iktisadi alanla ilgili davranışlarına, ürettikleri eserlere ve diğer birçok alana değerler yön vermektedir.⁴⁰⁸ “Sözlüklerde, arzu edilen, ilgi duyulup peşinden koşulan, ayar ölçüsü olarak kullanılan şey.”⁴⁰⁹ anlamına gelen değerlerin genel anlamda tanımı şu şekilde yapılabilir: “Nesne, birim ve davranış kalıplarına yüklenmiş bir şey, nispi bir kıymettir. İnsanı insan yapan etik dünyanın temel taşlarıdır. Ancak insanla ilgili olmasına rağmen, insan ve toplumu aşan bir yönü vardır. Bir başka deyişle değerler kutsaldırlar (aşkın, müteal, transcendental) ve ulaşılmasında sentetik yargılara ihtiyaç gösterirler.”⁴¹⁰ Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere değerlerin aşkın olmaları itibariyle en temel kaynakları dindir.

Garaudy'nin *İslâm ve İnsanlığın Geleceği* adlı eserinde dinî temellere dayalı değerler sistemi üzerine kurulu bir İslâm medeniyeti tasviri çizdiğini görmekteyiz. İslâm medeniyetinin sosyal hayat, bilim, felsefe ve diğer birçok alanı üzerinde İslâm dininin etkisini önceki bölümlerde incelediğimizden bu konuları tekrar ele almayacağız.

Değerler sistemi açısından konuya baktığımızda Garaudy'e göre, temel inanç esasları ve bunların yansıması olarak ortaya çıkan değerler, çok farklı bir toplum modeli olan Medine toplumunu oluşturmuştur. Bu toplumdaki temel prensipler, iktisatta her şeyin sahibinin, siyasette tek hükmedenin ve kültür alanında ise tek bilen Allah olduğu anlayışlarına dayanır.⁴¹¹ Buradan da anlaşılacağı üzere İslâm dini her alan üzerinde bir ve tek olan Allah'ın söz sahibi olduğunu insanlara bildirir. Kısacası İslâm dini, en temelde insanları Allah'ın emirlerinin etrafında toplayarak iktisat, siyaset, kültür ve sosyal hayatın her alanında insanlar arasında birlik ve beraberliği hedeflemektedir. Daha önceki bölümlerde ele aldığımız Batı medeniyetinde ise tam

⁴⁰⁸ İbrahim Sarıçam ve Seyfettin Erşahin, 53.

⁴⁰⁹ Aydın, *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*, 93.

⁴¹⁰ Aydın, *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*, 95.

⁴¹¹ Garaudy, *İslâm ve İnsanlığın geleceği*, 19.

aksini görmekteyiz. Zira Batı medeniyetinde bireyin menfaati toplumun menfaatinden önce gelmektedir.

İslâm medeniyeti, âşkînlık üzerine kurulmuş nebevî bir toplum üzerinde yükselmiştir. Hz. Muhammed, putlara tapmayı yasaklayıp Allah'tan başka ilâh olmadığını bildirdiği gibi, her türlü zenginliği ve iktidarı izafileştirerek iktidarın ve zenginliğin tek sahibinin Allah olduğunu bildirmiştir.⁴¹² Böyle bir inanç, elbette ki kişilerin zenginliklerini ve iktidarını geçici ve önemsiz hale getirir. Bu inancın sonucu olarak toplumsal bütünlük sağlanmış, ferdiyetçilik yok sayılmıştır.

Anlattıklarımızdan hareketle diyebiliriz ki İslâm dini, taşıdığı temel inanç esasları ve bunların toplum üzerinde oluşturduğu değerler sistemi ile çok kısa bir süre içerisinde gelişmiş ve bu gelişimle diğer medeniyetleri birçok alanda etkilemiştir. Batı medeniyetinde dinden kaçış gelişimin önünü açmışken İslâm medeniyetinde Batı'daki durumdan farklı olarak din, gelişime öncülük etmiştir. Tüm bunlar gösteriyor ki dinler medeniyetler üzerinde içsel dinamikleri doğrultusunda farklı şekillerde etki göstermiştir.

Doğu medeniyetleri ve din başlığı altında inceleyeceğimiz bir diğer medeniyet ise Çin medeniyetidir. İlk önce Çin medeniyetinin dinsel boyutuna bakacak olursak Çin medeniyeti de dahil olmak üzere Uzakdoğu medeniyetlerini etkileyen ve Tanrı yerine ahlâk ile ilgili idealleri ön plana çıkaran başlıca ahlâkî dinlerin Konfüçyanizm, Budizm ve Taoizm olduğunu görmekteyiz.⁴¹³

Braudel'e göre Çin'de dinsel hayatın çerçevesi net değildir. Çin medeniyetinde birçok dinî sistem kabul edilmekte ve hiçbirini dışlanmamaktadır. Birbirine tezat olmasına rağmen hem mistisizmi hem de rasyonalizmi aynı anda kabullenmektedirler. Bu duruma örnek olarak Konfüçyanizm, Budizm ve Taoizm'in Çin'e girdiklerinde birbirlerinden farklı anlayışlara sahip olmalarına rağmen onların birbirlerini yok etmemeleri, aksine birbirlerinden beslenmeleri verilebilir. Bu durum saydığımız bu üç ahlâkî dinsel doktrinin kendilerinden çok eski olan güçlü bir dinsel hayata katılmaları yoluyla gerçekleşebilmiştir.⁴¹⁴

⁴¹² Garaudy, *Geleceğimizde İslâm Var*, 40-41.

⁴¹³ Anthony Giddens, "Modern Toplumda Din", (Çev.: Eren Rızvanoğlu ve Mehmet Ali Sarı), *Sosyoloji*, (ss. 576-627), Kırmızı Yayınları, İstanbul 2008, 592.

⁴¹⁴ Braudel, 205-206.

Çin medeniyetinin dinî hayatının temelleri yukarıda bahsettiğimiz manevî hayata etkisini gösteren üç büyük ahlâkî akımdan daha eskiye dayanmaktadır. Bu dinî miras Çin medeniyetinin başlarında ortaya çıkmış ve hiçbir zaman ortadan kalkmayarak tarih boyunca etkisini göstermiştir.⁴¹⁵ Bu ilk ilkel dinde atalara saygı, tabiat ve gök ruhlarına tapınma, kutsal kabul ettikleri varlıklar için kurban kesme ve Yüce Tanrı olarak bilinen Şang-ti'ye inanma gibi temel inançlar bulunmaktadır.⁴¹⁶ Bu eski dinin Çin medeniyetinde tarih boyunca etkisini göstermesinin arkasında Çin'de sonradan oluşan dinî sistemlerin bu tarihî din üzerinden ortaya çıkmaları yatmaktadır.

Yukarıda Çin medeniyetinde eski dinî hayat ile ahlâkî dinlerin etkileşiminden bahsettik şimdi ise Konfüçyanizm, Budizm ve Taoizm isimli ahlâkî dinlerin kısa bir şekilde özelliklerine ve bu dinler ile Çin medeniyeti arasındaki ilişkiyi inceleyeceğiz.

İlk olarak Konfüçyanizm'den bahsedecek olursak Garaudy'e göre, Konfüçyüs öğretisinin temel gayesi, merkezinde ahlâkın olduğu bir siyasî düzeni oluşturmaktır. Konfüçyüs'ün benimsediği bu ahlâk sistemi felsefeden ibaret değildir. Aksine bu ahlâk sistemi sosyal düzenin kurulması adına ortaya atılan pratik kurallardan oluşmaktadır. Konfüçyüs'ün ahlâk, toplum ve siyaset üzerine ortaya koyduğu öğretilerinde hiç şüphesiz yaşadığı ortam etkili olmuştur. Çünkü Garaudy'e göre Konfüçyüs, Chou hanedanlığının yıkılmak üzere olduğu, Çin tarihinde ilkbaharlar ve sonbaharlar döneminin sonu olarak bilinen, uzun süren savaşların yaşandığı ve devletin parçalara ayrıldığı bir dönemde yaşamıştır. Bu ortam, Konfüçyüs'ü siyaset, toplum ve ahlâk üzerine doktrinler ortaya koymaya yönlendirmiştir.⁴¹⁷

Konfüçyüs, bir ideal insan ve toplum modeli ortaya koymuş ve bu düşünce onu ideal bir hükümetin nasıl olması gerektiği konusuna yönlendirmiştir. Konfüçyüs'ün idealindeki hükümet, herkesin fitraten iyi olduğunu benimseyen, halk tarafından güvenilen bir hükümettir. Ch'in Hanedanlığı zamanında unutulmuş Konfüçyanizm, Han Hanedanlığı zamanında tekrar yükselişe geçmiş, politik ve ahlâkî düzlemde önemli bir konumda yer almıştır. Bu dönemde Konfüçyüs adına bir mabet yapılmış, kurbanlar kesilmiş ve hatta Konfüçyüs'ü tanrılaştırmak isteyenler dahi olmuştur. Bu durumla

⁴¹⁵ Braudel, 206.

⁴¹⁶ Ahmet Güç, "Konfüçyanizm", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Şinasi Gündüz (Ed.), (ss. 383-399), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008, 387.

⁴¹⁷ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 39.

birlikte Konfüçyanizm, bir din gibi algılanmaya başlamış ve ilerleyen dönemlerde Çin’de resmi bir din olarak kabul edilmiştir.⁴¹⁸ Konfüçyanizm, zorunlu inanç esasları, mabet, kutsal kitap inancı ve inanılması gereken bir tanrı ortaya koymaz. Aksine Konfüçyüs, dinlere karşı rasyonalist bir tavır takınmıştır.⁴¹⁹

Garaudy’e göre, Konfüçyüs, insan tabiatına uygun olduğu için sisteme saygıyı ve atalara itaati gerektiren bir sosyal düzeni kurmayı amaçlar.⁴²⁰ Buradan da anlaşılacağı üzere Konfüçyüs’ün amacı yeni bir din getirmek değil sosyal düzeni sağlamaktır. Yine aynı şekilde Braudel, “ İncelmiş akılların doktrini olan Konfüçyüsçülük, geleneğin genel anlamına saygı gösterirken, ilkel halk inanışlarını ortadan kaldırmayı hedefleyen bir ‘dünyanın açıklaması’ denemesidir.”⁴²¹ ifadesiyle konfüçyüsçülüğün dine saygı göstermenin yanında din kaynaklı ilkel halk inanışlarına ise karşı çıktığını ortaya koymaktadır.

Garaudy’e göre, Konfüçyüsçülük, pozitivizm ve deneyciliği önceleyen bir sistemdir.⁴²² Konfüçyüsçülük, akılcı bir yaklaşım sergileyerek dünyayı açıklamayı öncelemekle birlikte siyasal ve toplumsal bir ahlâk düzeni de ortaya koymuştur. Ayrıca felsefî açıdan bilinemezlik ve kuşkuculukla uyum içerisinde olan felsefî bir anlayışı benimsemiştir.⁴²³ Konfüçyüsçülükteki tüm felsefî, politik, ahlâkî ve toplumsal argümanlar hiç şüphesiz Çin medeniyetini uzun bir süre etkilemiştir.

Çin medeniyetinde bir diğer ele alacağımız din ise Zen Budizmi’dir. Hindistan’da başlayıp Asya’da güçlü bir şekilde yayılan Budizm, hayattaki ızdırabın sebebini arzu ve zevkler olarak görmüş ve bu sebepten ötürü bunların terk edilmesi gerektiği anlayışını ortaya koymuştur.⁴²⁴

6. yüzyıldan itibaren Budist misyonerler Çin’e gelmişlerdir. Böylelikle Çin’de Zen Budizm’inin oluşumu başlamıştır. Zen Budizm’inde başka âleme yolculuğun yöntemini gösteren Hindu metafiziği yerine, gündelik hayat içine yönelik hâkim olmuştur. Zen Budizm’i, iç aydınlanmanın sağlanabilmesi için ruhun serbest bırakılması

⁴¹⁸ Güç, “Konfüçyanizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 384-385.

⁴¹⁹ Güç, “Konfüçyanizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 387.

⁴²⁰ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 39.

⁴²¹ Braudel, 211.

⁴²² Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 89.

⁴²³ Braudel, 209.

⁴²⁴ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 128.

gerektiğini benimsemiş ve meditasyon yoluyla tabiatla bütünleşebilmeyi amaçlamıştır. Kısacası Zen Budizm'i, Zen iç aydınlanması ile Budizm'in hakikatlerinin aynılaşması ve birleşmesidir.⁴²⁵

Çin medeniyetinde etkisini büyük ölçüde hissettiren bir başka din ise Taoizm'dir. "Yol" anlamına gelen Tao'dan türeyen Taoizm'i sistemleştiren ve kuran Lao Tsu'dur. Lao Tsu'nun gerçek adı ise Li Tan'dır. Filozof, yaşlı bilgin ve üstat anlamlarına gelen Lao Tsu ismi Li Tan'a lakap olarak verilmiştir.⁴²⁶

Taoculuk, Konfüçyüsçülükle yaşanan bunalım ortamının bir ürünü olarak neredeyse aynı dönemde çıkmıştır. Taoculuk en temelde mutlakin ve ölümsüzlüğün mistik yöntemle arayışının adıdır. Konfüçyüsçülükle benzer bir şekilde Taoizm, Tao ve Yin, Yang kavramlarını yeniden ele alıp yorumlamıştır.⁴²⁷ Lao Tsu'nun ve doğal olarak Taoizm'in fikir sisteminin temelini Tao ve Yin, Yang kavramları oluşturmaktadır.⁴²⁸

Garaudy'e göre, Tao ve Yin, Yang mefhumları Taoizm'den önce de Çin'de vardı. Zira en eski Çin kitaplarından olan *Yi King'de* bunlar mevcuttur. Bu kitapta Tao, evrensel oluşun, doğal yasaların ve ahlâk yasalarının kaynağı olan ebedi bir yasadır. Bu evrensel oluş, Yin ve Yang'dan yani iki zıt ilkenin birleşiminden meydana gelmiştir.⁴²⁹ Buradan da anlaşılacağı üzere Taoculuk da tıpkı Konfüçyüsçülükte olduğu gibi Çin'in en eski din anlayışlarının üzerinde sistemleşmiştir. Bu tarz dinî hareketlerin bazı kaynaklar üzerinde yükselmesi noktasına değinecek olursak Konfüçyanizm ve Taoizm'in Çin'de var olan bir dinî düzeni baştan aşağı yıkan ve değiştiren yeni bir din olmadıklarını söyleyebiliriz. Bir nevi bazı önemli dinî kavramlar üzerine inşa edilmiş felsefe sistemi ve mezhep görünümü vermektedirler. Çünkü eski Çin dini, Konfüçyanizm ve Taoizm birbirinden çok farklı birer dinî oluşum olsaydı, Çin'de bir arada bulunmaları ve birbirlerini besleyerek varlıklarını sürdürmeleri mümkün olmazdı.

Yukarıda belirttiğimiz bu durumun arkasında hiç şüphesiz Çin toplumunun din anlayışı yatmaktadır. Zira Braudel'e göre Çinde bir dinî çerçeve oluşmamıştır. Bunun

⁴²⁵ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 84.

⁴²⁶ Ahmet Güç, "Taoizm", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Şinasi Gündüz (Ed.), (ss. 401-409), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008 , 401.

⁴²⁷ Braudel, 213-214.

⁴²⁸ Güç, "Taoizm", *Yaşayan Dünya Dinleri*, 402.

⁴²⁹ Garaudy, *Batı Terörizmi*, 169.

sonucu olarak dinî oluşumlar birbirlerini dışlamamakta, Çinli bir inanan aynı anda çok farklı inanç tiplerini kabul edebilmektedir.⁴³⁰

Tao ve Yin-Yang kavramlarını Taoizm çerçevesinde ele alacak olursak her ikisinin de Taoizm'in temel inanç esasları içerisinde yer aldığını görmekteyiz.⁴³¹ Garaudy'e göre, Lao Tsu'nun ortaya koyduğu inanç sisteminde Tao, var olan her şeyin ilk kaynağıdır ve her şey O'nun eseridir. Batı felsefesinde var olan süje ile objeyi birbirinden ayıran anlayışın aksine Taoist anlayış her şeyi bir bütün olarak tasavvur eder.⁴³²

Tao, tabiatın nihaî kanunu ve kendini nefisten arındıran insanın yoludur.⁴³³ İnsanın "ben" anlayışından vazgeçerek onun sınırlarını aşması ve evrensel anlamda bir benliğe geçmesi Taoculukta hayattaki en önemli erdemdir.⁴³⁴ Fakat daha önce de bahsettiğimiz üzere Doğu medeniyetlerinde hâkim olan bu anlayışın aksine Batı medeniyetinde birey merkezli bir hayat anlayışı benimsenmektedir.

Kıscacası diyebiliriz ki eski Çin dini, Konfüçyanizm, Hinduizm ve Taoizm birbirlerini besleyerek ve bazı ortak inanç esasları üzerine yükselerek Çin medeniyetini etkilemişlerdir. Fakat Çin'de etkili olan dinî anlayışların çeşitli alanlara etkileri birbirlerinden farklı olmuştur. Colin A. Ronan'a göre Çinlilerin dünya görüşünde genel anlamda etkili olan Konfüçyüsçülük ve Taoculuk olmakla birlikte bu ikisinin etki alanları oldukça farklı olmuştur. Çünkü Konfüçyüsçülük, sosyal yapıda uyumu, sosyal adaleti ve düzeni önceleyerek genel anlamda sosyal problemlerle ilgilenmiştir. Taoizm ise Konfüçyanizmin aksine insanı sosyal açıdan incelememiş, bilim ve felsefe alanlarıyla ilgilenmiştir.⁴³⁵

Çin'de etkili olan Taoculuk, sosyal hayatı arkasında bırakarak doğa âlemini inceleyen ve düşünen filozoflar arasında gelişme göstermiştir. Bunun sonucu olarak doğanın düzenine olan bir inanç biçimi gelişmiştir. Bu inanç, deney yapmayı, doğayı

⁴³⁰ Braudel, 205-206.

⁴³¹ Güç, "Taoizm", *Yaşayan Dünya Dinleri*, 404.

⁴³² Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 128.

⁴³³ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 40.

⁴³⁴ Garaudy, *Batı Terörizmi*, 169.

⁴³⁵ Colin A. Ronan, *Bilim Tarihi-Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişmesi*, (Çev.: Ekmeleddin İhsanoğlu ve Feza Günergun), Tübitak Yayınları, Ankara 2003, 146-147-148.

gözlemlemeyi ve doğadaki nesnelere varoluşları hakkında düşünmeyi sağlamıştır.⁴³⁶ Bu doğrultuda diyebiliriz ki bu inanç, hiç şüphesiz Çin biliminin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.

Ronan, Taocuların doğanın bilgisine ulaşmalarında doğaya hükmetme gibi bir amaçları olmadığını ortaya koyar. Taocular doğadan bilgi elde ederek iç huzuru sağlamayı amaçlamışlardır. Yani doğaya zarar verecek bir anlayış içerisinde olmamışlardır. Batı'da ise durum oldukça farklıdır. Çünkü Batı'daki bilimsel araştırmaların temel amacı doğaya hükmetmektir.⁴³⁷

Garaudy'e göre Çin medeniyetinin ortaya çıkışından itibaren Çin bilimi ele alındığında üç temel özellik taşıdığı görülmektedir. Bunlardan ilki diyalektik bir yaklaşımı ortaya koyan Yin ve Yang inancıdır. Yin ve Yang, etki-tepki şeklinde bir etkileşim ve med-cezir sürecidir.⁴³⁸ Bu inanç, Çinli bilginlerin daha geniş ölçekli bakmalarını sağlamıştır. Orta Çağ'daki Batı, gök cisimlerinin mekaniğine odaklanarak çok dar bir alanda araştırma yaparken Çinli bilim insanları Yin-Yang inancı doğrultusunda Batı'nın aksine daha geniş düşünmüşlerdir. Bu doğrultuda daha sonsuz bir alanda çalışabilme fırsatı bulmuşlardır. Böylelikle Çinli bilginler, güneş, ay ve yıldızlar ile ilgili kayıtlar tutmuşlar ve gök haritaları çizmişlerdir. Garaudy, günümüzde Çinli fizikçilerin nükleer çalışmalarındaki ilerlemelerini bu anlayışa dayandırmaktadır.⁴³⁹

Çin biliminin ikinci temel özelliği dünya hakkındaki organik görüşüdür. Bu organik modelde her olayın diğer bütün olaylarla bağlantı içerisinde olduğu anlayışı yatar. Bu bilim anlayışı da diğerinde olduğu gibi dinin bir ürünüdür. Çünkü Yin-Yang'ın bir sonucu olarak nesnelere birbirlerinden uzakta olmalarına rağmen birbirlerini etkileyebilecekleri anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu organik görüşün sonucu olarak Çin bilminde pusula icat edilmiş, med-cezir teorisi bulunmuştur. Aynı zamanda olmasına rağmen okyanuslar üzerindeki çekim gücü buna örnek verilebilir.⁴⁴⁰

Garaudy, son olarak Çin bilminde matematiğin cebir ve geometri merkezli bir anlayışın ürünü olduğunu ortaya koyar. Çinli matematikçiler denklemler, üçgen, ondalık

⁴³⁶ Ronan, 149.

⁴³⁷ Ronan, 149.

⁴³⁸ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 86.

⁴³⁹ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 97.

⁴⁴⁰ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 86.

kesirler, sayıları dokuz rakam ve sıfırı temsilen beyaz boşlukla ifade etme hususunda dünyaya öncülük etmişlerdir. Onların bilimdeki bu başarıları tekniğe de yansımış ve bunun sonucu olarak kâğıtçılık, matbaacılık, saatçilik, çarklı değirmenler, barut ve diğer birçok konuda uzmanlaşmışlardır.⁴⁴¹

Çin medeniyetinde ele alacağımız bir diğer konu ise felsefedir. Garaudy'ye göre Çin'de 9. yüzyıldan itibaren matbaanın kullanılması felsefe alanında bilgilerin yayılmasını ve sentezler yapılmasını sağlamıştır. Böylelikle Budizm ve Taoizm ile ilgili bilgiler yayılmaya başlamıştır. 8. yüzyılda İslâm fethi sonrası Budizm'in Hindistan'da etkisinin giderek azalmaya başlaması beraberinde bu dinin Çin'e aktarımını getirmiştir. Budizm, Taoizm ve Konfüçyanizm ile etkileşime girerek Çin'de yeni bir tarzda varlığını sürdürmüştür. Bu üçünün kaynaşip bir sentez oluşturması, Garaudy'ye göre, Çin'in en büyük filozofu olarak bilinen Çu-Hi tarafından yapılmıştır. Ortaya koyulan temel felsefî argüman, insanın boşluğun deneyimine ulaşarak Tao ile bütünleşebilmesidir.⁴⁴² Tao ile bütünleşebilmek için gerekli olan boşluk deneyimi, bilmemek, eylemsizlik ve var olmamak sayesinde gerçekleşebilir.⁴⁴³

Bilmemek, gerçekliğin sahte tarafını ve çok az bir kısmını veren, gerçekliği yapay bir hale sokarak kelimelerle ifade etmeye çalışan her türlü bilgiyi reddetmektir. Bu anlayışta kelimelerle ulaşılamayacak şeyler konusunda bilmemek tercih edilir. Eylemsizlik, Çin felsefesinde hareketsizlik anlamına gelmemektedir. Eylemsizlik, bireysel hazlarla ve isteklerle hareket etmemektir. Çünkü arzularla hareket eden insan, bitmek bilmeyen arzuların kölesi olur. Bireysel arzular noktasında hareketsiz olan insan, bütününe içine katılarak bir olur.⁴⁴⁴ Yani yukarıda da bahsettiğimiz gibi Tao ile bütünleşebilmeyi sağlar.

Garaudy'ye göre, Çin medeniyeti felsefesinde Tao ile bütünleşebilmek için gerekli olan mefhumlardan sonuncusu ise var olmamaktır. Daha önce de gördüğümüz üzere nasıl ki bilmemek cehalet, eylemsizlik ise hareketsizlik anlamına gelmediği gibi var

⁴⁴¹ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 86-87.

⁴⁴² Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 88.

⁴⁴³ Garaudy, *Batı Terörizmi*, 175.

⁴⁴⁴ Garaudy, *Batı Terörizmi*, 172-174.

olmamak da hiçlik manasına gelmemektedir. Bu felsefi anlayışın temelinde kişinin bütünü dışında var olduğu kabul edilmez.⁴⁴⁵

Çin felsefesinde yer alan bu üç unsurun gerçekleşmesi ile Tao ile bütünleşmenin sağlanabileceği anlayışı dinin ürünüdür. Çünkü bu felsefi ve dinî anlayış Yin-Yang inancına dayanmaktadır. Tüm bu anlattıklarımız bize gösteriyor ki Çin medeniyetinde felsefe alanında da dinin etkisi oldukça büyüktür.

Son olarak Garaudy'nin fikirleri etrafında Çin medeniyetinde sanat ve din ilişkisini inceleyeceğiz. Garaudy'e göre Çin şiirine Taocu keşişlerle samimi olan mistik ve ressam olarak bilinen Su-Şih yön vermiştir. Garaudy, Su-Şih'le birlikte Çin şiirine hâkim olan hüznün temasının yerini Konfüçyüsçü hümanizmin iyimserliğine bıraktığını ifade eder. Bu yeni şiir anlayışı insanın evrenle olan birliğinden ve gündelik hayatın güzel yönlerinden bahseder.⁴⁴⁶

Çin sanatında şiirde olduğu gibi resimde de dinin etkisi oldukça büyüktür. Tao'nun kelimelerle ifade edilemeyeceği anlayışı insan ile tabiatın birlikteliğini ortaya koyan peyzaj resmini büyük ölçüde etkilemiştir.⁴⁴⁷

Garaudy, Çin dinlerinin insana en temelde herşeyin bütün ile birleşmesini ve kaynaşmasını öğrettiğini ifade eder.⁴⁴⁸ Bunun en güzel örnekleri hiç şüphesiz peyzaj resimleridir. Taoculukta var olan insan ve kâinatın bir bütün olduğu ve Tao'nun yegâne kaynak olduğu inancı Çinli ressamın eserlerinde temel gaye olmuştur.⁴⁴⁹ Garaudy'e göre, Çin peyzaj resimlerinde bu gaye kendini ejderhanın damarları şeklinde gösterir. Bu resimde ejderha her şeyin kaynağı olan ve her yerde varlığı hissedilen Tao'yu temsil etmektedir. Çin resminde Batı'da görülen her şeyin ölçüsü olarak insanı resme yansıtma anlayışı yoktur. Çin resminde doğa insana ait değildir, insan doğaya aittir.⁴⁵⁰ Bu anlayış insanı evrene katarak bir bütünlük sağlamayı hedeflemiştir.

Çin medeniyeti ve din arasındaki ilişkiyi yukarıda incelemeye çalıştık. Tüm bu anlattıklarımız bizlere gösteriyor ki din, diğer medeniyetlerde olduğu gibi Çin medeniyetini de her alanda etkilemiştir.

⁴⁴⁵ Garaudy, *Batı Terörizmi*, 174.

⁴⁴⁶ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 91.

⁴⁴⁷ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 40.

⁴⁴⁸ Garaudy, *Medeniyetler Diyalogu*, 128.

⁴⁴⁹ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 94.

⁴⁵⁰ Garaudy, *Batı Terörizmi*, 179-180.

Hint medeniyetinin tarihi de Çin medeniyeti kadar eskidir. Bu medeniyetin coğrafyası Hint yarımadasıdır. Hint yarımadasının coğrafi yapısı Hint medeniyetinin birçok alanda özelliklerine yansımıştır. Kuzeydeki Himalaya Dağları Hint medeniyetinin Çin ve Orta Asya ile bağıını koparmıştır. Diğer taraftan yarımada da birçok ırmağın bulunması toplumsal yapıyı fizikî manada bozmuştur.⁴⁵¹ Bahsettiğimiz bu coğrafi nedenlerden ötürü olacak ki Hindistan’da siyasî alanda sürekli ve tam anlamıyla bir birlik sağlanamamıştır.⁴⁵² Garaudy’ye göre Hindistan’da siyasî birliğe dair ilk deneme milattan önce üçüncü yüzyılda Moryalar Hanedanı zamanında Açoka tarafından sağlanmıştır.⁴⁵³ Siyasî alandaki bu başarısızlıktan dolayı Hint medeniyetinde siyasî yapıdan ziyade dinî yapı daha çok dikkat çekmektedir.⁴⁵⁴ Bu yüzden dinî yapıyı iyi incelemek Hint medeniyetini daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

Hint medeniyetinde ortaya çıkan inanç sistemleri arasında en eski gelenek Hinduizmdir. Batı’da Hinduizm olarak adlandırılan bu din, mensuplarınca ezeli ve ebedî şeriat anlamına gelen “Sanatana Dharma” olarak adlandırılır.⁴⁵⁵

Hinduizm’in temelinde bütün evrenin ve varlıkların ruhlar tarafından yönetildiği ve çok sayıda tanrı olduğu inanaçlarına dayanan animistik bir din anlayışı vardır.⁴⁵⁶ Hinduizm’de doğum, ölüm ve yeniden doğuş döngüsünü ifade eden, tenasüh ve ruh göçü olarak bilinen samsara inancı önemli yer tutar. Ruhun bu hareketini düzenleyen prensibin adı ise Karma’dır. İnsanın bu doğum-ölüm sürecinden ve bunun neden olduğu tüm acılardan kurtulup mutlak aydınlanma yaşaması ise Nirvana’dır.⁴⁵⁷

Hint medeniyetinde sosyal yapıyı en belirgin şekilde etkileyen inanç ise kast anlayışıdır. Bu sistemde “brâhminler (din adamları), kşatriyalar (yöneticiler ve askerler), vaisyalar (tüccar, esnaf ve çiftçiler) ve surdalar (hizmetçiler)” şeklinde toplum sınıflara ayrılmıştır. Bu inançta herkes bulunduğu kastın gereklerini yerine getirmek zorundadır. Kastlar arası geçiş yasak olduğundan bir üst kasta geçişin tek yolu, mensubu olunan kastın gereklerini yerine getirmektir. Ancak kişi bu şekilde ölürse daha üstteki kasta

⁴⁵¹ Lütfi Bergen, “Hint ve Uygarlık”, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi/Medeniyet Özel Sayısı*, 24 (186/187/188), 2016, 355.

⁴⁵² Ronan, 209.

⁴⁵³ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 71.

⁴⁵⁴ Bergen, 355.

⁴⁵⁵ Ali İhsan Yitik, “Hinduizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Şinasi Gündüz (Ed.), (ss. 277-305), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008, 277.

⁴⁵⁶ Ronan, 208.

⁴⁵⁷ Yitik, 281-282.

dünyaya gelebilir. Mensup olunan kastın kurallarını çiğneyen ise kast dışına atılır ve paryalar adı verilen sınıfa dahil olur.⁴⁵⁸

Hint medeniyetini etkileyen bir diğer din ise Budizm'dir. Budizm, Siddhartha Gautama'nın öğretilerine dayanan bir inanç sistemidir. Budizm'de hayatın en önemli gayesi, Nirvana'ya ulaşarak tekrar tekrar dünyaya gelmekten ve böylelikle de acı çekmekten kurtulmaktır. Hayatın maddî yönüne itibar etmemek, bireysellikten ve zevklerden uzak durmak Buda'nın takipçileri için oldukça önemli olmuştur.⁴⁵⁹

Garaudy'e göre, Budizm, Brahmancılığın kast imtiyazlarını güçlüler lehine kullanmasına bir tepki olarak çıkmıştır. Budizm Hinduizm'den bir kopuş olmaktan ziyade bir reform hareketidir. Buda'nın Brahmancılığa yönelik rolü, Luther'in kiliseye karşı başlattığı rolle benzerlik göstermektedir. Çünkü Luther, Hıristiyanlığı sorgulayıp yeni bir din kurmayı amaçlamamıştır. Bunun aksine ilk Hıristiyanlığa dönüşü arzulamıştır. Buda da aynı şekilde mevcut düzene itiraz etmiştir. Buda'nın amacı yeni bir din oluşturmak değil, ilk saflığa tekrar geri dönebilmektir. Tüm bu anlattığımız özelliklerinden dolayı Garaudy, Budizm'i Hint Protestanlığı olarak nitelendirmektedir.⁴⁶⁰

Buda, en temelde acıların hâkim olduğu bir dünyada insanın acıdan nasıl kurtulabileceğini amaç edinmiştir. Bu doğrultuda şu dört hâkikatı ortaya koymuştur: Yaşam acı ve ızdıraplarla dolu olan bir yerdir, acı ve sıkıntıların temelinde arzular vardır, acıları ve sıkıntıları ortadan kaldırmak arzuların uzaklaşarak gerçekleşir ve acılardan tamamen kurtulup arzuların üstesinden gelmek Nirvana'ya ulaştırır.⁴⁶¹

Garaudy'e göre MÖ üçüncü asırda Hindistan'da o zamana kadarki en büyük imparatorluğun hükümdarı olan Açoka'nın Budizm'e girmesiyle Budizm, imparatorluk sınırlarını aşmıştır. Açoka, bütün vilayetlerde Buda'nın hükümlerini dikili taşlar üzerine yazdırmış ve Buda'nın ahlâkını uygulamıştır.⁴⁶² Açoka'nın desteğiyle Budist misyonerler Budizm'i sınırların ötesine taşımıştır. Böylelikle Budizm, Çin'den Akdeniz'e, İran'dan Güneydoğu Asya'ya varıncaya kadar yayılma imkânı bulmuştur.⁴⁶³

⁴⁵⁸ Yitik, 288.

⁴⁵⁹ Ronan, 208.

⁴⁶⁰ Garaudy, *Batı Terörizmi*, 160-161.

⁴⁶¹ Garaudy, *Batı Terörizmi*, 162-163.

⁴⁶² Garaudy, *Batı Terörizmi*, 164-165.

⁴⁶³ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 71.

Hinduizm'in bir reformu şeklinde ortaya çıkan Budizm, Hindistan'da yaklaşık on sekiz asır boyunca var olmuştur. XII. asrın devamında ise neredeyse ortadan kalkacak kadar Hinduizm'in içinde erimiştir.⁴⁶⁴

Hint medeniyetinde dinî yapıyı genel anlamda inceledik. Şimdi ise dinin medeniyete etkilerini farklı alanları da ele alarak incelemeye çalışacağız. Garaudy'e göre Hint medeniyeti 320 yılından sekizinci yüzyılın ortalarına gelinceye kadar Guptalar sayesinde her alanda zirve noktalara ulaşılan parlak bir dönem geçirmiştir. Sanatsever, şair ve müzisyen olan Guptalar, sanatta ve fikirde Rönesans dönemi yaşatmıştır.⁴⁶⁵

Guptalar döneminde Hindu mimarisi dinî anlayışın yansımalarını içerisinde yoğun bir şekilde barındırmıştır. Bütün kâinatın küçültülmüş modeli olan Hindu mâbedi şekil olarak üzerinde ilâhların yaşadığı Meru Dağı'nı çağrıştırmaktadır.⁴⁶⁶ Gupta döneminde Budizm Hinduizm'in içinde eridiği için Buda mimarisi gitgide Hindu mâbedi modelini benimsemiştir. Bu mimariye benzer şekilde kayalıklara oyulmuş manastırlar ile mabedlerin ise sayısı artmaya başlamıştır.⁴⁶⁷

Hint heykeltıraşlığında da Guptalarla birlikte değişim yaşanmıştır. Garaudy, yüzlerce yıl boyunca Buda'nın boş tahtı, ayaklarının izi, lotüs çiçeği ve uyanış ağacı gibi simgelerle tasvir edildiğini ifade eder. Guptalar döneminde bu tasvirler yerine Buda insanî bir şekilde tasvir edilmiştir.⁴⁶⁸

4. yüzyıldan itibaren Guptaların da etkisi ile Hindistan'ın klasik estetiği oluşmaya başlamıştır. Heykeltraşlıkta dinî motiflerin yanında geleneksel Hint dansının da yansımaları büyük ölçüde olmuştur. Heykeller Hint dansının etkisiyle erotik içerikler barındırmaktadır. Bu erotik sanat anlayışı dinî heykellerde de kendini göstermiştir.⁴⁶⁹ Kısacası diyebiliriz ki özellikle Buda etrafında şekillenen heykeltıraşlık anlayışı, din ve geleneksel kültürün senteziyle şekillenmiştir.

Hint medeniyetinde ele alacağımız bir diğer konu ise Hint mistisizmidir. Guptalar döneminde mistisizmin doruk noktası Asanga, Vasubandhu ve Nagarjuna isimli büyük

⁴⁶⁴ Garaudy, *Batı Terörizmi*, 166.

⁴⁶⁵ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 71.

⁴⁶⁶ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 72.

⁴⁶⁷ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 72.

⁴⁶⁸ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 73.

⁴⁶⁹ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 73.

Budist meczuplar sayesinde yaşanmıştır. Gupta sonrası dönemde Şankara tarafından Hinduizm ile Budizm arasında sentez sağlanmadan önce yukarıda isimlerini verdiğimiz büyük meczuplar, beşerî tecrübelerden elde edilmiş imgelerden hareketle Tanrı'ya temsil etmemişlerdir. Asanga ve küçük kardeşi Vasubandhu, kurtuluşun önünde bir engel olarak duran beden ve düşüncenin tüm katılıklarının ötesinde mistik tecrübenin içinde mutlakın insan tarafından ortaya konan suretlerle perdelenemeyeceğini göstermişlerdir. Asanga, aydınlanma olarak nitelendirdiği Mahayana'ya ulaşmanın fert ve eşyada nefsin yokluğu, günahtan arınma ve arzu ile nefisten tamamen kopuş sayesinde gerçekleşebileceğini ortaya koymuştur. Aynı şekilde Nagarjuna da hayallerin ve arzuların sessiz kaldığı anda gerçekliğin, yani Tanrı'nın keşfedilebileceğini ortaya koyar. Nagarjuna'nın eşyanın her türlü görüntüsünü reddetmesi Tanrı'nın hiçbir şey olmadığını benimsemesi için izlediği bir yoldur.⁴⁷⁰

Hint medeniyetinde son olarak ise Hint bilimini ele alacağız. Garaudy'e göre, Hindu ruhçuluğunun Hint bilimini bilimsel araştırmalar noktasında olumsuz etkilediğine dair Batı'da yanlış bir anlayış vardır. Garaudy, bu anlayışın yanlış olduğunu, aksine Hint ruhçuluğunun bilimde derin gerçekliğin incelenmesini zorunlu tutması bakımından bilime olumlu katkısı olduğunu ifade eder. Bu tavır bilimsel araştırmayı frenlemek yerine Hindistan'da bilimlerin gelişmesinin önünü açmıştır.⁴⁷¹

Garaudy'e göre, matematikte Hint medeniyeti eski Yunan'ı geride bırakmış ve Batı medeniyetinde yüzyıllar sonra ortaya çıkan buluşları gerçekleştirmiştir. Hintliler beşinci yüzyılda ondalık sistemi biliyorlardı ve bunu daha sonraki süreçte İslâm medeniyetine aktarmışlardır. Yine aynı şekilde cebir Hindistan'da doğmuş, Bhâskara tarafından diferansiyel hesap ilkesi Newton'dan beş asır önce bulunmuştur. Hint medeniyeti matematikte olduğu gibi tıpta ve psikolojide de oldukça ilerideydi. Örneğin kan dolaşımı Harvey'den on beş yüzyıl önce bilinmekteydi. Hint ruhçuluğu insanın kendini bulması ve kendine hâkim olması noktasında psikoloji alanının bugünkü pozitivist yönlendirme tekniklerinden oldukça ileri düzeydeydi.⁴⁷² Kısacası, diğer Doğu medeniyetlerinde olduğu gibi Hint medeniyeti de birçok alanda oldukça zengindir. Bu zenginliğini ise diğer medeniyetler gibi büyük oranda dine borçludur.

⁴⁷⁰ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 77-78.

⁴⁷¹ Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 81.

⁴⁷² Garaudy, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, 81.

SONUÇ

Araştırmamız sonucunda gördük ki Garaudy düşüncesinde din, hayatın her alanında etkili olan sosyal bir olgu olması nedeniyle tarih boyunca medeniyetleri eğitim, hukuk, ekonomi, bilim, sanat ve felsefe alanları başta olmak üzere her alanda etkilemiştir. Garaudy, medeniyetler açısından dinlerin önemini ortaya koyarken sadece belirli bir din üzerinden hareket etmemiştir. Batı medeniyeti üzerinde Hıristiyanlığın, Doğu medeniyetlerinde ise İslâm, Hinduizm, Budizm ve Konfüçyanizm'in etkilerini göstermeye çalışmıştır. Bunu yaparken tek taraflı bir yaklaşım sergileyerek sadece İslâm'ın zenginliklerini değil diğer dinlerin de medeniyetlere kültürel zenginlik bakımından katkılarını ortaya koymuştur. Ona göre, her ne kadar Batı medeniyeti Rönesans ve Reform sonrası dinî hayatın dışına çıkararak belli bir gelişim sağlamış olsa da bu durum Batı medeniyetinin kültürel zenginliğini dine borçlu olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz.

Garaudy, özellikle Batı medeniyetinin dinden uzaklaşarak gelişmeyi sadece ekonomik büyüme olarak görmesinin insanlığın sonunu getirebileceğini düşünmektedir. Çünkü büyüme uğruna tüm insanî değerleri yok sayan Batı, faydalı-zararlı fark etmeksizin her şeyi üretmektedir. Bu açıdan baktığımızda Batı medeniyetinin Hıristiyanlık'tan uzaklaşarak seküler bir hayat biçimini benimsemesi, bir taraftan aklın ön plana çıkmasını sağlayıp bilimsel gelişmelerin önünü açmış olmasına rağmen diğer taraftan insanî değerlerin yok sayıldığı vahşi bir büyüme anlayışı ile insanlığın geleceğini yok edecek kadar büyük bir tehlikeyi ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan Garaudy, dinden uzaklaşmanın Batı medeniyeti için insanî değerler açısından olumsuz bir etki yarattığını ortaya koymaktadır. Böylece Garaudy, gerek Batı gerekse Doğu medeniyetleri üzerinde dinlerin önemini kültürel zenginlik bakımından her fırsatta göstermeye çalışmaktadır.

Çalışmamızda Garaudy'nin insanlık tarihinde ortaya çıkan her medeniyeti önemseydiğini tespit ettik. Çünkü medeniyetler birbirlerinden etkilenmekle birlikte her medeniyet, kendine özgün bir kültürel zenginliği de içerisinde barındırmaktadır. Kültürel miras medeniyetlerden medeniyetlere aktarılabilirdiği için sadece bazı medeniyetleri ön plana çıkarmak eski kadîm medeniyetleri yok saymak anlamına gelir.

Garaudy, bu yaklaşıma karşı çıkararak ilk medeniyetlere ve onların insanlık tarihine etkilerine de yer vermiştir.

Çalışmamızda Garaudy'nin günümüzde medeniyet çalışmalarının Batı medeniyeti merkezli yapıldığını ve insanlığın medeniyet mirasının Batı'ya ait olduğu şeklindeki yanlış bir anlayışın benimsetilmeye çalışılmasına karşı çıktığını gördük. Garaudy, bu anlayışı yıkmak adına eserlerinde İslâm, Hint ve Çin medeniyetlerinin zenginliklerine yer vererek insanlığın kültürel mirasının sadece Batı'ya ait olmadığını, aksine Doğu medeniyetlerinin katkısının daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla Batı medeniyeti başta İslâm olmak üzere gelişiminde Doğu medeniyetlerine çok şey borçludur.

Medeniyetlerin gelişimini sadece ekonomiye bağlayan, Batı hegemonyasını benimseyen bir yaklaşım için Batı, dünyanın en gelişmiş medeniyeti konumundadır. Fakat Garaudy, medeniyetlerin gelişimini kültürel zenginlik bakımından ele aldığı için bu zihniyete karşı çıkmıştır. Ona göre, gelişme sadece iktisadî manada kullanılan bir kavram değildir. Batı medeniyeti günümüzde iktisadî açıdan dünyanın en gelişmiş medeniyeti olsa da ahlâkî ve kültürel değerler açısından birçok medeniyetin gerisinde kalmaktadır.

Garaudy, günümüzde iktisadî bakımdan çok kötü durumda olan Afrika medeniyetlerinin bile çok önemli zenginlikleri olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Aynı zamanda Garaudy, Batı hegemonyasının etkisiyle önemsenmeyen Amerikan yerlileri, Afrika, Asya ve İslâm medeniyetinin zenginliklerinin insanlığın geleceği için dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Garaudy için insanlığın geleceğinin kurtuluşunun anahtarı bu medeniyetlerdir.

Çalışmamızın sonucunda Garaudy'nin anlayışında din ve medeniyet arasında olumlu anlamda sıkı bir bağ bulunduğunu ifade etmemiz mümkündür. Garaudy, ilâhî boyuttan kopuk olan Batı medeniyetinin insanlığı felâkete sürüklediği kanaatini taşımaktadır. Garaudy, sadece durum tespiti yapmamıştır. Bu sorunun çözümünü de ortaya koymuştur. Ona göre, insanlık bu durumdan başta İslâm medeniyeti olmak üzere diğer medeniyetlerin katkılarıyla kurtulacaktır.

KAYNAKÇA

- Açıkgenç, Alparslan , “Medeniyetlerin Kavramsal Temelleri”, *Medeniyet ve Değerler*, Recep Şentürk (Ed.), (ss. 71-94), İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2013.
- Alpyağıl, Recep, *Gelen-eksel ve Çağdaş Metinlerle Din Felsefesine Dair Okumalar I* (3.baskı), İz Yayıncılık, İstanbul 2014.
- Altunan, Sema, “Yeni Çağda Avrupa ve Osmanlı”, *Uygarlık Tarihi*, Taciser Sivas (Ed.), (ss. 286-320), Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013.
- Aristoteles, *Metafizik*, (Çev.: Ahmet Arslan), Sosyal Yayınları, İstanbul 2012.
- Arslantürk, Zeki, Amman, Tayfun, *Sosyoloji*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2011.
- Atalar, M. K., “Hıristiyan Batı Medeniyeti Modern Batı Medeniyeti”, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi/Medeniyet Özel Sayısı*, 24(186/187/188), 2016, 397-415.
- Aydın, Mahmut, “Hıristiyanlık”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Şinasi Gündüz (Ed.), (ss. 77-121), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008.
- Aydın, Mehmet S., *Din Felsefesi*, İzmir İlâhiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2014.
- Aydın, Mustafa, *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*, Açılım Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.
- Bergen, L., “Hint ve Uygarlık”, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi/Medeniyet Özel Sayısı*, 24(186/187/188), 2016, 354-365.
- Birişik, Abdülhamit, “İslâm Medeniyeti”, *İslâm'a Giriş-Temel Esaslar*, Süleyman Uludağ (Ed.), (ss. 409-451), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008.
- Bolay, Süleyman Hayri, “İslâm Medeniyete Hangi Değerleri Katabilir?”, *Medeniyet ve Değerler*, Recep Şentürk (Ed.), (ss. 209-252), İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2013.
- Braudel, Fernand, *Uygarlıkların Grameri*, (Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2001.
- Bumin, Tulin, *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996.

- Durant, Will, *Medeniyetin Temelleri*, (Çev.: Nejat Muallimoğlu), Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Emre, A., “Din ve Tarih Karşısında Medeniyet”, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi/Medeniyet Özel Sayısı*, 24(186/187/188), 2016, 75-81.
- Er-Râzî, Ebû Bekir, “es-Sîretü'l-Felsefiyye”, *Resailü Felsefiyye*, Paul Kraus (Ed.), Daru'l-Afaki'l-Cedide, Beyrut 1982.
- Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, (Haz.: Ertuğrul Düzdağ), Ankara 1990.
- Frankl, George, *Batı Uygarlığı-Ütopya ve Trajedi*, (Çev.:Yusuf Kaplan), Açılım Kitap Yayınları, İstanbul 2003.
- Freud, Sigmund, *Bir Yanılsamanın Geleceği*, (Çev.: Mehmet Ökten), Tutku Yayınevi, Ankara 2014.
- Garaudy, Roger, *Batı Terörizmi*, (Çev.: Ayşe Meral), Pınar Yayınları, İstanbul 2015.
- Garaudy, Roger, *Çöküşün Öncüsü ABD*, (Çev.: Cemal Aydın), Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2015.
- Garaudy, Roger, *Endülü's'te İslâm-Düşüncenin Başkenti Kurtuba*, (Çev.: Cemal Aydın), Timaş Yayınları, İstanbul 2018.
- Garaudy, Roger, *Geleceğimizde İslâm Var*, (Çev.: Cemal Aydın), Timaş Yayınları, İstanbul 2018.
- Garaudy, Roger, *İnsanlığın Medeniyet Destanı*, (Çev.: Cemal Aydın), Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2015.
- Garaudy, Roger, *İslâm Dünyasının Yükseliş ve Çöküşleri*, (Çev.: Cemal Aydın), Timaş Yayınları, İstanbul 2018.
- Garaudy, Roger, *İslâm'ın Vâdettikleri*, (Çev.: Cemal Aydın), Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2017.
- Garaudy, Roger, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, (Çev.: Cemal Aydın), Pınar Yayınları, İstanbul 2007.
- Garaudy, Roger, *Medeniyetler Diyalogu*, (Çev.: Cemal Aydın), Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2015.

- Garaudy, Roger, *Sosyalizm ve İslâmiyet*, (Çev.: Doğan Avcıoğlu ve E. Tüfekçi), Yön Yayınları, İstanbul 1965.
- Garaudy, Roger, *Yobazlıklar*, (Çev.: Cemal Aydın), Timaş Yayınları, İstanbul 2018.
- Giddens, Anthony, “Modern Toplumda Din”, (Çev.: Eren Rızvanoğlu ve Mehmet Ali Sarı), *Sosyoloji*, (ss. 576-627), Kırmızı Yayınları, İstanbul 2008.
- Giddens, Anthony, “Küreselleşme ve Değişen Dünya”, (Çev.: Hüseyin Özel), *Sosyoloji*, (ss. 64-105), Kırmızı Yayınları, İstanbul 2008.
- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1990.
- Güç, Ahmet, “Konfüçyanizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Şinasi Gündüz (Ed.), (ss. 383-399), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008.
- Güç, Ahmet, “Taoizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Şinasi Gündüz (Ed.), (ss. 401-409), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008.
- Günenç, M., “Modern Felsefenin Diyalektiği”, *Felsefe Dünyası*, 2012, 2(56), 147-174.
- Gündüz, Şinasi, “Giriş”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Şinasi Gündüz (Ed.), (ss. 18-30), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010.
- Halil, İmadüddin, *İslâm Medeniyetine Giriş*, (Çev.: Adem Yerinde), Mana Yayınları, İstanbul 2010.
- Hatipoğlu, İbrahim, “Din ve İnsan”, *İslâm’a Giriş-Temel Esaslar*, Süleyman Uludağ (Ed.), (ss. 13-45), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008.
- Hazard, Paul, *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişim*, (Çev.: Erol Güngör), Ötüken Yayınevi, İstanbul 1981.
- Hegel, G.W.F., *Mantık Bilimi*, (Çev.: Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul 2004.
- İbn Sînâ, *Kitabu’ş-Şifâ Metafizik I*, (Çev.: Ekrem Demirli ve Ömer Türker), Litera Yayıncılık, İstanbul 2004.
- İkbal, Muhammed, *İslâm’da Dinî Düşüncenin Yeniden İnşası*, (Çev.: Rahim Acar), Timaş Yayınları, İstanbul 2016.
- İmamoğlu, Tuncay, *Modern Batı Düşüncesinin Felsefî Temelleri- Din ve İnsan Algısı Üzerine Bir Değerlendirme-*, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.

- İmamoğlu, Tuncay, Yazoğlu, Ruhattin, Başçı, Vahdettin, *Din Felsefesi* (2. Baskı), Eser Basın Yayın Dağıtım Matbaacılık, Erzurum 2017.
- İzzetbegoviç, Aliya, *Doğu Batı Arasında İslâm*, (Çev.: Salih Şaban), Klasik Yayınları, İstanbul 2016.
- İzzetbegoviç, Aliya, *İslâm Deklarasyonu*, (Çev.: Rahman Ademi), Fide Yayınları, İstanbul 2014.
- Kalın, İbrahim, *Barbar, Modern, Medenî-Medeniyet Üzerine Notlar*, İnsan Yayınları, İstanbul 2018.
- Karagöz, İsmail ve diğerleri, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010.
- Karaman, Hüseyin, *İslâm Felsefesi Tarihi* (3.baskı), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, Ankara 2016.
- Kılıç, S., “Medeniyetler Çokluğu Var Oluş Zenginliğimizdir”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 26, Erzurum 2006, 1-9.
- Kindî, *Felsefi Risaleler*, (Çev.: Mahmut Kaya), Klasik Yayınları, İstanbul 2002.
- Kot, A., “İslâm Medeniyetinin Geleceğini Hazırlayan Ortam Üzerine Ziyaeddin Serdar’la konuşma”, *Kitap Dergisi*, 1(1), 1986, 17-21.
- Kurt, Abdurrahman, *Din Sosyolojisi*, Sentez Yayıncılık, Ankara 2014.
- Mardin, Şerif, *Din ve İdeoloji* (21. baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- Mengüşoğlu, Takiyettin, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983.
- Meriç, Cemil, *Kültürden İrfana*, İnsan Yayınları, İstanbul 1986.
- Meriç, Cemil, *Umrandan Uygarlığa*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- Mevdûdî, Ebu’l-A’la, *Gelin Müslüman Olalım*, (Çev.: Sadık Durmuşoğlu), Düşün Yayıncılık, İstanbul 2015.
- Morin, Edgar, *Avrupa’yı Düşünmek*, (Çev.: Şirin Tekeli), Alfa Yayınları, İstanbul 1995.
- Olgun, Hakan, “Protestanlık”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Şinasi Gündüz (Ed.), (ss. 121-132), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008.

- Orman, Sabri, “Oikonomia’dan İlm-i Tedbir-i Menzil’e: İslâm’ın Entelektüel Geleneğinde Medeniyetler Arası Bilgi Değişimi”, *Medeniyet ve Değerler*, Recep Şentürk (Ed.), (ss. 187-206), İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2013.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2006.
- Özdemir, Mehmet, “Endülüs”, *İslâm’a Giriş-Evrensel Mesajlar*, Mehmet Paçacı (Ed.), (ss. 465-484), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008.
- Özdenören, R., “Din Uygarlık İlişkisi”, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi/Medeniyet Özel Sayısı*, 24 (186/187/188), 2016, 28-32.
- Özdenören, Rasim, *Kafa Karıştıran Kelimeler*, İnsan Yayınları, İstanbul 1987.
- Pınar, Hayrettin, “İslâm Tarihi ve Uygarlığı”, *Uygarlık Tarihi*, Taciser Sivas (Ed.), (ss. 260-284), Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013.
- Platon, *Devlet*, (Çev.: Selahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz), Remzi Kitabevi, İstanbul 1988.
- Platon, *Phaidon*, (Çev.: Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2015.
- Ronan, Colin A., *Bilim Tarihi-Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişmesi*, (Çev.: Ekmeleddin İhsanoğlu ve Feza Günergun), Tübitak Yayınları, Ankara 2003.
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (6. baskı), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011.
- Sarıçam, İbrahim, Erşahin, Seyfettin, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2016.
- Schweitzer, Albert, *Medeniyet Felsefesi I*, (Çev.: Yusuf Kaplan), Külliyat Yayınları, İstanbul 2011.
- Sezen, Yümni, *Sosyoloji Açısından Din*, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.
- Sezgin, Fuat, *Bilim Tarihi Sohbetleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.
- Sezgin, Fuat, *İslâm’da Bilim ve Teknik*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A.Ş) Yayınları, İstanbul 2018.

- Sivas, Hakan, “Eski Mezopotamya Tarihi ve Uygarlığı”, *Uygarlık Tarihi*, Taciser Sivas (Ed.), (ss. 26-47), Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013.
- Sivas, Hakan, “Eski Mısır Tarihi ve Uygarlığı”, *Uygarlık Tarihi*, Taciser Sivas (Ed.), (ss. 48-70), Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013.
- Şahin, Muhammed, *Uygarlık Tarihi*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2002.
- Şeker, Mehmet, Genç, Süleyman, *Türk İslâm Medeniyeti Tarihi*, Mihrabad Yayınları, İstanbul 2018.
- Şeriati, Ali, *Medeniyet Tarihi I*, (Çev.: İbrahim Keskin), Fecr Yayınevi, Ankara 1998.
- Tekin, Mustafa, “Küreselleşme Olgusu ve Din”, *Din Sosyolojisi*, Mehmet Bayyigit (Ed.), (ss. 225-250), Palet Yayınları, Konya 2013.
- Tümer, G., “Çeşitli Yönleriyle Din”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28(1), Ankara 1987, 213-267.
- Türker, Ömer, “Metafizik: Varlık ve Tanrı”, *İslâm Felsefesi-Tarih ve Problemler*, M. Cüneyt Kaya (Ed.), (ss. 603-654), İsam Yayınları, İstanbul 2013.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük 2*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- Ülgener, Sabri F., *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler*, Derin Yayınları, İstanbul 2006.
- Vorlander, Karl, *Felsefe Tarihi*, (Çev.: Mehmet İzzet ve Orhan Saadeddin), İz Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Weber, Alfred, *Felsefe Tarihi*, (Çev.: H. Vehbi Eralp), Sosyal Yayınları, İstanbul 1993.
- Weber, Max , *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev.: Gülistan Solmaz), Alter Yayıncılık, Ankara 2010.
- Westfall, Richard S., *Modern Bilimin Oluşumu*, (Çev.: İsmail Hakkı Duru), Tübitak Yayınları, İstanbul 1994.
- Yavuz, Hilmi, *Avrupa'nın Zihin Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.
- Yazoğlu, R., “Dil-Kültür İlişkisi”, *EKEV Akademi Dergisi*, Sayı:11, 2002, 21-43
- Yazoğlu, Ruhattin, *Dinî Çoğulculuk Sorunu-John Hick Üzerine Bir Araştırma*, İz Yayıncılık, İstanbul 2007.

Yıldırım, Cemal, *Bilim Tarihi* (19. baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul 2015.

Yitik, Ali İhsan, “Hinduizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Şinasi Gündüz (Ed.), (ss. 277-305), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Fırat KARADAĞ
Doğum Yeri ve Tarihi	Sarıkamış-1993
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Pasinler Ortaokulu (Öğretmenlik) / Pasinler Abdurrahmangazi Ortaokulu (Müdür Yardımcısı) / Palandöken
İletişim	
E-Posta Adresi	karadag-firat1993@hotmail.com
Tarih	Aralık 2019